

2-3/ Mayıs 2018
MALATYA

Uluslararası İslâm ve Yorum Sempozyumu II

21. Asırda İslâm Dünyasının Görünümü

TEBLİĞ ÖZETLERİ

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

İÇİNDEKİLER

KUR'AN'A ÖZGÜ BİR TARZÂDÂTAU'L-KUR'ÂN MESELESİ	8
DOÇ. DR. ABDULHADI TİMURTAŞ	8
TOPLUMDAN KOPAN SİYASET: İSLAM VE BATI ARASINDA ORTADOĞU	9
DR. ÖĞR. ÜYESİ İŞİL APACI	9
PROF. DR. ABDULKADİR BAHARÇİÇEK	9
DİN ALGISI İNŞASINDA TARİHİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI: SEYF B. ÖMER ÖZELİNDE EHL-İ SÜNNET ÖRNEĞİ	10
PROF. DR. ÂDEM APAK	10
DİN ALGISI İNŞASINDA TARİHİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI: HARİCİLİK ÖRNEĞİ	11
PROF. DR. ADNAN DEMİRCAN	11
ANLAM VE YORUMUN MEŞRUIYETİ.....	12
PROF. DR. ADNAN KOŞUM.....	12
EHL-İ SÜNNET YAPISINI DESTEKLEMESİ AÇISINDAN FAS'TAKİ DİNİ YÜKSEKÖĞRETİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	13
DR. ÖĞR. ÜYESİ AHMET ÇELİK.....	13
HZ. PEYGAMBER'İN GAZVE VE SERİYYELERİ BAĞLAMINDA İSLÂM'DA SAVAŞIN MEŞRÛİYET SEBEPLERİ	13
PROF. DR. ALİ BAKKAL	13
NASLARIN ANLAMINI SABITLEMEDE EBU HANİFE'NİN YÖNTEMİ	15
DOÇ. DR. ALİ DUMAN	15
MODERN İLETİŞİM ARAÇLARIYLA YAPILAN AKİTLERİN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN YORUMU	16
DR. ÖĞR. GÖR. ARIF ATALAY	16
İNGİLTERE'DE SÜNNİ MÜSLÜMANLAR ARASINDAKİ DİNİ FARKLILIKLAR: LEEDS ÖRNEĞİ.....	17
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYDIN BAYRAM.....	17
DİNSEL BİLGİ GERÇEK HAYAT GERİLİMİNDE KIYAFET FARKLILAŞMASI: DİNDAR ORTA SINIF X VE Y NESLİ ÖZELİNDE KIYAFET ALGISI	18
DR. BAHSET KARSLI.....	18
DİN ALGISININ İNŞASINDA TARİHİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI: İMÂMİYYE ÖRNEĞİ	19
DOÇ. DR. CAHİT KÜLEKÇİ.....	19
'BÜYÜSÜ BOZULAN DÜNYADA'.....	21
UMUDU YENİDEN DİRİLTMENİN İMKÂNI	21
PROF. DR. CELALETTİN VATANDAŞ.....	21

ZAMANDAN ZAMANA DEĞİŞİM SÜRECİNDE İSLAMİ YENİLENME İLE HAYATIN KURULUŞU	22
PROF. DR. EJDER OKUMUŞ	22
YENİ MESELELER KARŞISINDA FIKHİN ÇÖZÜM ÜRETME POTANSİYELİ ‘NEVÂZİL/VÂKİÂT VE FETÂVÂ EDEBİYATI ÖRNEĞİ’	23
DR. ÖĞR. ÜYESİ EMRULLAH DURLU	23
YÛSUF SÛRESİ 24 VE ENBİYÂ SÛRESİ 63 ÂYETLERİ BAĞLAMINDA SECÂVENDLERDEKİ BAZI İŞARETLERİN YORUMA ETKİSİ.....	24
ÖĞR. GÖR. DR. ENES YARIZ	24
BİR YORUMSAMA BİÇİMİ OLARAK MESCİTLERDE İNANÇ SÖYLEM VE YAZILARI	25
PROF. DR. ERKAN YAR	25
İSLÂM DİNİ VE ÖTEKİ TOPLUMLARA REFERANS OLMA İLKELERİNİN İMKÂNI.....	26
PROF. DR. A. FARUK SİNANOĞLU.....	26
DİNDE VE DÜNYEVİLEŞMEDE AŞIRILIK PROBLEMİ	27
PROF. DR. FİKRET KARAMAN	27
HZ. PEYGAMBER'E İSNAT EDİLEN RİVAYETLERDEKİ MÛBALAĞA ÜSLUBUNUN PRATİĞE YANSIMASINA VE ANLAŞILMASINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ: CEMAATLE NAMAZ ÖRNEĞİ	28
DR. ÖĞR. ÜYESİ FİKRET ÖZÇELİK	28
MEKKÎ-MEDENÎ AYRIMI ÇERÇEVESİNDE EHL-İ KİTAPLA İLGİLİ AYETLERDEKİ DİL VE ÜSLUP FARKLILIĞI	29
DR. ÖĞR. ÜYESİ HADİYE ÜNSAL.....	29
İSLAM DÜNYASINDA FARKLI BİR TARZ-I SİYASET: DEVLET ELİYLE İSLAMLAŞTIRMA VE MODERNLEŞTİRME - MALEZYA ÖRNEĞİ-.....	30
DR. ÖĞR. ÜYESİ HAMİT AKTÜRK	30
BİREY VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ TEZAHÜRLERİ AÇISINDAN İSLÂM VE YORUM	31
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ HASAN ARSLAN.....	31
TEFSİRİN MAHİYETİNE DAİR BİR MESELE: “TEFSİR, TASAVVURÂT MIDIR TASDİKÂT MIDIR?”	32
DR. ÖĞR. ÜYESİ HARUN BEKİROĞLU	32
KÜÇÜKLERİN EVLENDİRİLMESİNİN HUKUK YORUM TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	33
DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN MAÇIN.....	33
BUHÂRÎ’NİN ŞERHLERİNDE GÖRÜLEN MEZHEPÇİ YORUMLARIN PARADOKSAL YANSIMALARI	34
DR. ÖĞR. ÜYESİ HİKMETULLAH ERTAŞ	34
ALLAH TASAVVURUMUZ VE İMAN-AHLAK İLİŞKİSİ AÇISINDAN TAHLİLİ	35
PROF. DR. HULUSİ ARSLAN	35

GÜNAHA VE GÜNAHKÂRA YAKLAŞIMDA MÂTÜRÎDÎ'NİN VERDİĞİ İLHAM -HİKMET VE RAHMET DİLİ-	36
DR. ÖĞR. ÜYESİ HÜLYA TERZİOĞLU	36
GELENEKSEL MARİFETULLAH TARTIŞMALARININ MODERN ZAMANLARDA ANLAMI	37
PROF. DR. HÜSEYİN AYDIN	37
ANLAMIN MAHİYETİ ÜZERİNE	38
PROF. DR. HÜSEYİN SUBHİ ERDEM	38
GELENEKSELÇİ EKOLÜN İSLAM YORUMU	39
PROF. DR. HÜSEYİN YILMAZ	39
İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN İSLÂM ANLAYIŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME	39
(İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)	39
DR. ÖĞR. ÜYESİ İBRAHİM AŞLAMACI	39
CİHAD, KITAL VE MÜCADELE KAVRAMLARININ ANALİZİ, ...	41
BARIŞ VE SAVAŞ İLE İLGİLİ AYET VE HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	41
PROF. DR. İSMAİL KARAGÖZ	41
İSLAM DÜŞÜNCESİNDE YORUMUNUN SABİTELERİ VE DEĞİŞKENLERİ: ADONİS BAĞLAMINDA BİR OKUMA	42
ÖĞR. GÖR. KERİM ÖZMEN	42
“METNİN TE'VİLİ”NDEN “SÖYLEMİN TE'VİLİ”NE: YORUMUN DÜNÜ VE BUGÜNÜ	43
DR. ÖĞR. ÜYESİ KILIÇ ASLAN MAVİL.....	43
DİNİ METİNLERİN YORUMLANMASINDA ÖN KABULLERİN VE GAYELERİN ETKİSİ	44
DR. ÖĞR. ÜYESİ LOKMAN BEDİR	44
SOSYAL MEDYADA MÜSLÜMAN ALGISI (TWİTTER ÖRNEĞİ)	45
DR. ÖĞR. ÜYESİ LOKMAN CERRAH	45
NASSI TA'LİL EDERKEN NASSIN HÜKMÜNÜ DEĞİŞTİRMEME İLKESİ	46
DOÇ. DR. M. ALİ YARGI	46
DELÂLETÜ'L-İKTİZÂNIN UMUM İFADE EDİP ETMEDİĞİNE İLİŞKİN METODOLOJİK TARTIŞMALARIN NASSIN YORUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	47
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET SELİM ASLAN	47
YORUMUN HAKİKATE TAHAKKÜMÜ: İSLÂM VE MÜSLÜMANLIK ÖRNEĞİ	47
DOÇ. DR. MAHMUT ÇINAR.....	47
TÜRKİYE'DE DİN DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARI VE DERS KİTAPLARINDA İTİKADİ, FİKHİ VE TASAVVUFİ YORUMLARIN ÖĞRETİMİ	49
DOÇ. DR. MAHMUT ZENGİN	49
DEİZMİN MEYDAN OKUMALARINA KARŞI İSLAM DÜŞÜNCESİNİN SORUN ÇÖZME KABİLİYETİ: YENİ BİR NÜBÜVVET TEORİSİ GELİŞTİRME TEKLİFİ	50
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET AKİF ALTUNIŞIK	50

ÇAĞIN AKLI VE ZİRVESİ BAĞLAMINDA HZ. ÖMER'İN TARİHSEL UYGULAMALARININ VE DÖNEMSEL YORUMLARININ ALGILAMA SORUNU	51
PROF. DR. MEHMET AZİMLİ	51
İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE'YE GÖRE RE'Y VE ŞER'İ AHKÂMIN TAYİNİNDEKİ YERİ	52
DOÇ. DR. MEHMET BİRSİN	52
KLASİK DÖNEM KELÂMINDA OTORİTE OLARAK DİL DİL, DÜŞÜNCE, VARLIK VE YORUM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME	53
DOÇ. DR. MEHMET BULĞEN	53
HADİSLERİ YORUMLAMADA “BÜTÜNCÜL BAKIŞ” SORUNU	54
DOÇ. DR. MEHMET DİNÇOĞLU	54
KELÂM GELENEĞİNDE YORUM SORUNU VE MECÂZ-TEŞBİH REKABETİ -15. YÜZYIL HANEFİ KELAMCISI ALÂUDDİN EL-BUHÂRÎ'NİN İBNİ TEYMIYYE ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME-	55
PROF. DR. MEHMET EVKURAN	55
İTİKADİ MEZHEPLERİN KABİR AZABINA DAİR NASSLARI YORUMLAMA BİÇİMLERİ .	56
PROF. DR. MEHMET KUBAT	56
MUCİZENİN EPİSTEMOLOJİK YORUMU YA DA MUCİZEYE MUHATAPLARIN GÖZÜYLE BAKMANIN İMKÂNI	57
PROF. DR. MEHMET ÖNAL	57
HANEFİLERİN “GÂLİB” KAVRAMINA YÜKLEDİĞİ ANLAMLAR VE BUNLARIN FIKHİ HÜKÜMLERE ETKİSİ	58
DOÇ. DR. MEHMET ÖZKAN	58
NASSLARIN ALGILANMASINDA YAŞANAN FIKHİ İHTİLAF ÖRNEKLERİ	58
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET ÖZTÜRK	58
DELÂLETÜ'L-İKTİZÂNIN UMUM İFADE EDİP ETMEDİĞİNE İLİŞKİN METODOLOJİK TARTIŞMALARIN NASSLARIN YORUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	59
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET SELİM ASLAN	59
12 İMAM ŞİASININ YÜCE KUR'ÂN VE TEFSİR DÜŞÜNCESİ	61
DOÇ. DR. MEHMET YOLCU	61
İLAHÎ MESAJIN MUHATABA AKTARILMASINDA MEÂLLERİN ROLÜNE DAİR BİR İNCELEME: “HABERİ SIFATLAR” ÖRNEĞİ	61
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET YUSUF YAGIR	61
YORUM YAPMADA MUAZ B. CEBEL HADİSİ*	62
DR. ÖĞR. ÜYESİ METİN CEYLAN	62
İSLAM'I ANLAMA VE YORUMLAMA FARKLARINA ANTROPOLOJİK BİR BAKIŞ	63
ARŞ. GÖR. MİRAY ALHALLAQ	63
MODERN DÖNEMDE BAZI AYETLERİN YORUMUNDAN KAYNAKLANAN İTİKADİ KIRILMALAR -BAKARA SÜRESİ 62. AYETİ MİSALİ-	64
MUHAMMET ALTAYTAŞ	64

ÂYETLERİN YORUMUNU GÜNCELLEŞTİRİRKEN DÜŞÜLEN HATALAR VE BUNUN ARKA PLANINDAKİ SEBEPLER.....	65
DR. ÖĞR. ÜYESİ MURAT KAYA	65
ANLAMA FAALİYETİ BİR BÜTÜNDÜR	66
BİR İFADEYİ ANLADIĞIMIZDA NEYİ ANLAMIŞ OLURUZ?	66
PROF. DR. MURAT SÜLÜN	66
MODERN İNSANIN KUR’AN VE SÜNNET’LE İLGİLİ YANLIŞ YORUMLARI	66
PROF. DR. MUSA KAZIM YILMAZ.....	66
POST-MODERN DÖNEMDE BİR RÛH KRİZİ: LİBERALİZMİN RİYÂ/TÜKETİM EKONOMİSİ VE ÇÖZÜM ÖNERİSİ: ZÜHD EKONOMİSİ.....	67
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA ALTUNKAYA	67
MİLENARYANİZM, YENİ DİNİ HAREKETLER VE TERÖRİZM: MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA GÖRÜLEN TERÖR HAREKETLERİNİN DIŞSAL KÖKENLERİ.....	69
PROF. DR. MUSTAFA ARSLAN	69
MODERN DÖNEM TEFSİR “GELENEK”İNİN TAHLİLİ: YAPILANLAR, YAPIL(A)MAYANLAR VE YAPILMAMASI GEREKENLER.....	70
DOÇ. DR. MUSTAFA KARAGÖZ	70
DİNDE YORUM FARKLILIĞI VE ELEŞTİRİ AHLAKI.....	71
DR. MUSTAFA MÜCAHİT	71
DİN ALGISI İNŞASINDA TARİHİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI: HAŞHAŞLİK ÖRNEĞİ.....	72
DR. ÖĞR. ÜYESİ NADİR KARAKUŞ	72
BOŞAMAYA YÖNELİK NASLARIN MAKÂSİD EKSENLİ YORUMU	73
-HÂZİLİN TALÂKİ ÖRNEĞİ-.....	73
PROF. DR. NASİ ASLAN	73
MÜSLÜMAN DINDARLIININ GÜZEL BİR ÖRNEĞİ: HASAN-I BASRÎ VE DÜŞÜNCELERİ ..	75
PROF. DR. MEHMET NECMEDDİN BARDAKÇI	75
KUR’ÂN’IN AYETLERİNİ SUİSTİMAL ETMEK: TEFSİRDE ANAKRONİZM	76
DOÇ. DR. NİHAT UZUN	76
GÜNÜMÜZ ŞİDDET PROBLEMLERİNE KALP RÛH NEFS BAĞLAMINDA TASAVVUFÎ ÇÖZÜMLER.....	76
DR. ÖĞR. ÜYESİ NURAN ÇETİN	76
GÜNÜMÜZ İSLÂM ÂLEMİ’NİN YAŞADIĞI BUNALIMIN KUR’ÂN AÇISINDAN YORUMU	78
PROF. DR. NURETTİN TURGAY	78
DEĞERLENDİRME VE TERCİH YAPMA YOLUYLA ŞÂFİİ USÛLCÜLERİN SÜNNET VE HADİS MESELELERİNİ YORUMLAMALARI: ZEKERİYYA EL-ENSÂRÎ ÖRNEĞİ	79
DR. ÖĞR. ÜYESİ NURULLAH AGİTOĞLU	79
TOPLUMSAL BÜTÜNLÜĞÜN ZEDELLENMESİNDE MEZHEPÇİLİK	80
PROF. DR. OSMAN KARADENİZ	80

BEKTÂŞÎ GELENEĞİNDE SEMBOLİK YORUM.....	81
PROF. DR. ÖMER FARUK TEBER.....	81
ÇAĞDAŞ SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE ÖNCELİK (NAKİL- AKIL İLİŞKİSİ).....	82
PROF. DR. RECEP ÇİĞDEM	82
Şİİ-İMÂMÎ TEFSİR GELENEĞİNDE USÛLÎ EKOLÜN KUR'AN YORUMU (EBÛ CA'FER ET-TÛSÎ ÖRNEĞİ).....	83
DOÇ. DR. RECEP DEMİR.....	83
ÇOCUK SORULARI EKSENİNDE BİR DİN EĞİTİMİ MÜMKÜN MÜDÜR?	84
DR. ÖĞR. ÜYESİ RECEP UÇAR.....	84
ORYANTALİZM BATININ DOĞU İMAJI.....	85
DOÇ. DR. SABRİ TÜRKMEN.....	85
KUR'ÂN TEFSİRİNDE ESKİ -YENİ YÖNTEM TESPİT VE TENKİDİ	86
PROF. DR. SADRETTİN GÜMÜŞ.....	86
GÜNÜMÜZDE POLEMİK KONUSU YAPILARAK TARTIŞILAN KABİR AZABININ HADİSLERDEKİ DAYANAĞI.....	88
PROF. DR. SAFFET SANCAKLI.....	88
SÛNNETİN SAHİHLİĞİNİ KUR'ÂN'LA TEST ETMENİN İMKÂNI ÜZERİNE.....	88
PROF. DR. SAHİP BEROJE	88
'DİNDAR' KİMLİĞİNİN	90
İNTERNETE/SOSYAL MEDYAYA İLİŞKİN	90
TUTUM VE ALGILARA ETKİSİ	90
ÖĞR. GÖR. SANİYE VATANDAŞ.....	90
MERFÛ RİVÂYETLERİN MAHİYETİNİN KUR'AN'IN ANLAŞILMASINA ETKİSİ	91
DR. ÖĞR. ÜYESİ SERKAN DEMİR	91
İMAM EŞ'ARİ'NİN HADİS TARAFTARLARINA YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ	92
PROF. DR. SİDDİK KORKMAZ.....	92
NÜZUL DÖNEMİ KUR'AN-SAHABE İLİŞKİSİNİ ASRİN İDRAKİNE SUNMAK.....	93
DOÇ. DR. SÜLEYMAN KAYA.....	93
ET-TEFSİRÜ'L-MAZHARİ'DE MUVÂFAKÂT-I ÖMER'LE İLGİLİ RİVAYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	94
DOÇ. DR. ŞABAN KARASAKAL	94
MUCİZENİN POZİTİVİST YORUMU: 'BİLİMSEL MUCİZE' ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ	95
DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞAHİN EFİL.....	95
PSİKO-SOSYAL AÇIDAN FAZLUR-RAHMAN İLE ROGER GARAUDY'NİN MÜSLÜMANLARIN ÇAĞDAŞ SORUNLARINA YÖNELİK ÇÖZÜM ARAYIŞLARININ MUKAYESELİ VE ELEŞTİREL ÇERÇEVDE DEĞERLENDİRİLMESİ	96
DR. ÖĞR. ÜYESİ TAHSİN KULA	96

MÂTURÎDÎ'NİN HALK DİNDARLIĞINA DAYANAK TEŞKİL EDEN BAZI SÛFÎ YORUMLARI DEĞERLENDİRMESİ	97
ARŞ. GÖR. VEYSEL GENÇİL	97
SÛNNET VE HADÎSİ DIŞLAYICI İSLÂM YORUMLARIN GELDİĞİ SON NOKTA: (SADECE) KUR'AN'A GÖRE NAMAZ	98
DOÇ. DR. VEYSEL ÖZDEMİR	98
DİN VE YORUM İLİŞKİSİNE DAİR BAZI PEDAGOJİK MÛLAHAZALAR.....	99
DOÇ. DR. YUSUF BATAR.....	99
MASUM İMAM DÜŞÜNCESİNİN Şİİ HADİS YORUMUNA VE SÛNNİ-Şİİ MEZHEP AYRIŞMASINA ETKİSİ	100
DOÇ DR. YUSUF SUIÇMEZ.....	100
FIKHÎ İÇTİHATLARDAKİ USÛL FARKLARININ İSLAM YORUM GELENEĞİNDEKİ YERİ. 101	101
DOÇ. DR. ZEKİ KOÇAK	101

KUR'AN'A ÖZGÜ BİR TARZÂDÂTAU'L-KUR'ÂN MESELESİ

Doç. Dr. Abdulhadi TİMURTAŞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'an'ın bir tek kaynaktan geldiğini gösteren kendisine özgü birçok yönden özellikleri vardır. Bu özelliklerin kimisi yeri geldikçe tekrarlanmaktadır. Bu yüzden de Adâtu'l-Kur'an/ Kur'an'ın Âdeti ismini almıştır. Kur'an'ın bu özelliği erken dönemlerde tespit edilmiş olsa da tefsirlerde satır aralarında kalmış ve müstakil bir olgu olarak ele alınmamıştır. Örneğin Razi, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, İbn Kesir, İbn Aşûr gibi müfessirler Kur'an tefsirine dair yazdıkları eserlerinde yeri geldikçe Kur'an'ın bu özelliğine işaret etmişlerdir. Kimisi bu olguya “âdât” ismini verirken kimisi de “örf” ismini vermiştir.

Esas itibariyle nasları yorumlama yöntemlerinden biri olan “istikra” yöntemiyle elde edilen Âdâtu'l-Kur'an olgusu, Kur'an'ın anlaşılmasını ve yorumlamasını kolaylaştıran bir yöntem olarak görmek mümkündür. Özellikle birden fazla mana ihtimalinin bulunduğu durumlarda kuvvetli bir tercih sebebi olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle “Âdâtu'l-Kur'an” meselesi ilgi çekici bir konu olup üzerinde durulmaya değerdir. Uzun araştırmalar neticesinde elde edilen bu hükümlerin, kendi içinde bir birlik oluşturan Kur'an'ın yorumlanması, anlaşılması ve Kur'an üzerine yapılan diğer tüm çalışmalara ışık tutacaktır.

2017 Mayıs ayında düzenlenen İslam ve Yorum I sempozyumunda sunduğum bildirinin devamı niteliğinde olan bu çalışmayla konunun tamamlanacağını ümit ediyorum.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Âdât, Külliyyât, Örf, Tefsir.

**TOPLUMDAN KOPAN SİYASET: İSLAM VE BATI ARASINDA
ORTADOĞU****Dr. Öğr. Üyesi Işıl APACI**

İnönü Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK

İnönü Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi

Batı tarafından savaşlar ve “dini” radikalizme dayalı terörün coğrafyası olarak kodlanan Ortadoğu’daki demokrasi eksikliğini ya da demokrasinin gelişmemesini, radikalizmin yükselişini, terör ve şiddeti bir araç olarak kullanan örgütleri İslam ile bağdaştırmak veya kaynaklandırmaya çalışmak doğru değildir. Zira bugün Ortadoğu’da yaşananlar büyük ölçüde, Batı’nın bilinçli olarak izlediği dış politikanın bir sonucu olarak görülmelidir.

Ortadoğu’nun tarihsel arka planı bağlamında; I. Dünya Savaşından sonra İngiltere bölgede belirleyici dış güç olarak varlığını hissettirip, Fransa ile birlikte bölgeyi bölerek yönetme konusunda anlaşırken¹, II. Dünya Savaşı ile birlikte güçlerini kaybetmeye başlayan Avrupalı sömürgeci devletler bu bölgelerde de zayıflamaya başlamışlardır. Ne var ki bölgede önemli çıkarları bulunan Batılı devletler, bu bölgeleri terk ederlerken aynı zamanda çıkarlarının zarar görmeyeceği siyasal yapılar oluşturarak ve kendilerine sadık kalacak iktidarları iş başına getirerek çekilmeyi tercih etmişlerdir. Bu çerçevede Ortadoğu’da son yüzyıl içinde hızla etkinlik kazanmış olan devletçi ve milliyetçi, aynı zamanda da laik ve Batıcı siyasal akımlar, Batı tarafından desteklenirken; özellikle Arap dünyasında kurdukları kukla rejimler yolu ile demokrasi düşüncesinin gelişmesini engellenmiştir. Bölge ülkeleri arasında düşmanlıklar körüklenirken kurdukları İsrail ile birlikte kalıcı bir savaş ortamı yaratılmıştır. Bölgede çoğulculuk yerine bölünme, otoriterleşme ve çatışmalar teşvik edilirken, halkların kendi kaderlerini tayin etme hakları sürekli göz ardı edilmiştir. Ulus devlet inşası için halkların değerlerinin feda edilebileceği anlayışı yerleştirilmiştir. Bütün bunlar yapılırken geri kalmanın, demokrasinin

---

¹ David Fromkin, *Barişa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yapılandı* 1914-1922, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, Yeni Binyıl, 1989, s.493-494.

gelişmemesinin ve çatışmaların nedeni olarak İslam ve İslamcı hareketler gösterilmiştir. Demokrasi konusunda İslami temel ilkeler olarak görülebilecek istişare, katılım, şura gibi değerler “modernite dışı” kabul edilirken, İslami değerlerin radikalizmi ve şiddeti yarattığı fikri empoze edilmeye çalışılmıştır.

Bu bildiriye, Ortadoğu’da demokrasinin gelişmemesi ve radikal hareketlerin ortaya çıkışının asıl sorumlusunun Batı olduğu iddiası ortaya konulacaktır. Bu çerçevede, İslamcılığın bir tehdit değil, tam tersine çoğulculuğun, halkın değerlerini iktidara taşımanın vasıtası olduğu söylenebilir. Bölgede ortaya çıkan radikalizm ve terör hareketleri Batı’nın yaklaşık 100 yıldır izlediği politikaların bir ürünü olarak görülmelidir.

Anahtar Kelimeler: İslam, Batı, Ortadoğu, radikalizm, terör

DİN ALGISI İNŞASINDA TARİHİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI: SEYF B. ÖMER ÖZELİNDE EHL-İ SÜNNET ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Âdem APAK

Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam tarihinde siyasi ve dini nitelikli ortaya çıkan mezhep ve düşünce sistemleri de fikri tabiatıyla temellendirmelerinde tarihi referans olarak kullanmışlardır. Bu konuda ilk akla gelen dini siyasi akım şüphesiz Şi’a’dır. Bu akımla karşıt veya benzer iddialar taşıyan ve günümüzde de müntesipleri bulunan Haricilik, Mutezile, Selefiye gibi akımların da görüşlerini temellendirmede tarihi araçsallaştırdıkları vakidir. Ehl-i Sünnet de bu gruplardan birisi kabul edilir. Ehl-i Sünnet’in siyasi ve itikadi görüşlerinin temellendirilmesinde tarih büyük rol oynamış, sünni/selefi düşüncenin geniş kitlelerinin sesi olarak öne çıkan Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye, Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, İbn Kesîr gibi müellifler sünnî siyaset teorisini İslam tarihi üzerinden temellendiren ve geliştiren görüşler ileri sürmüşlerdir ki, bu ve benzeri müelliflerin görüş ve düşünceleri Ehl-i Sünnet anlayışının din algısının oluşumunda tarihin araçsallaştırılmasına örnek teşkil edecek mahiyet arz etmektedir. Bu anlayışın yerleşmesinde kanaatimizce en etkin olan tarihçilerden birisi de Taberî’nin ravilerinden Seyf b. Ömer’dir. Tebliğde Seyf b. Ömer rivayetlerinin ilk dönem İslam

tarihinin en karmaşık gelişmelerinden olan Hz. Osman dönemi hadiseleri ve Müslümanların ilk kez birbirleriyle savaştıkları Cemel Savaşı çerçevesinde Sünni tarih algısının inşasında tarihin araçsallaştırılmasına örnek olarak sunulmaya çalışılacaktır.

DİN ALGISI İNŞASINDA TARİHİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI: HARİCİLİK ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Adnan Demircan

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Her anlatım bir yorumdur.

Tarih algısının şekillenmesinde coğrafi, etnik, siyasi ekonomik birçok etkenin yanında mezhep, fırka, tarikat ve cemaate mensubiyet önemlidir. İslâm tarihinin erken dönemlerinde ortaya çıkan Haricîler, diğer dinî gruplarda görüldüğü gibi, yaşadıkları hâdiselerle ilgili bir algı oluşturmuş ve tarafı olmadıkları gelişmeler hakkında da mezheplerinin perspektifine uygun bir kanaate sahip olmuşlardır.

Haricîler, bağımsız bir dinî grup olarak ortaya çıktıkları Hz. Ali döneminden önceki hadiseler hakkında kanaatlerini ortaya koymuşlardır. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in halifelikleri ve dönemleriyle ilgili müspet kanaate sahip olan Haricîler, eleştirilerini daha çok Hz. Osman'a yöneltmektedir. Özellikle Hz. Osman'ın halifeliğinin ikinci yarısı onların eleştirilerine hedef olmaktadır. Hz. Ali'nin halife olma sürecini ve başta Cemel ve Sıffin savaşlarındaki tutumu hakkında olumlu görüşlere sahip olan Haricîler, Tahkîm'in kabulünden sonraki süreç hakkında yoğun eleştirilerde bulunmuşlar; hatta Hz. Ali'yi ve onu destekleyenleri tekfir etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Haricîler, Raşid Halifeler, Emevîler, Cemel, Sıffin, Tahkim, Nehrevân.

Prof. Dr. Adnan KOŞUM

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam dünyasında Kur'an ve Sünnet'in yorumlanması müslümanların her zaman öncelikli meselelerinden biri olmuştur. İslam bilgileri, metnin doğru yorumlanması ve anlaşılması için yorumcu ve yöntemde birtakım özellik ve şartlar aramışlardır. Bununla birlikte, günümüzde klasik kaynaklarda öngörülen nitelikleri taşımayanların yorumları, Müslümanların en önemli sorunlarından birini teşkil etmektedir. Aynı şekilde bazıları, çağdaş Batı düşüncesinde geliştirilen yorumlama yöntemlerini İslami geleneksel düşüncedeki yorumlama yöntemlerine bir alternatif olarak görme eğilimindedirler.

Tebliğde mesele, Kur'an ilimleri ve hadis usulü gibi diğer yöntemlerin şartları ile birlikte, doğrudan hayatın içinde ve bir parçası olması itibarıyla fıkıh usulü ağırlıklı olarak ele alınmıştır. Genel olarak tebliğde, anlam ve yorumun meşruiyeti bağlamında, anlayan (suje)da baliğ, ehli iman, adil ve ahlaklı olma gibi manevi; kıvrak zekâlı olma gibi entelektüel; Kur'an, sünnet, Arapça ve fıkıh ve fıkıh usulüne vakıf olma gibi bilimsel özellik ve nitelikler; yöntem bakımından ise sünnetin kaynak olarak alınması ve naslara, fıkıhın genel ilkelerine, icmaa aykırı olmama gibi ölçütler; metin bakımından Kur'an tasavvuru ve buna bağlı olarak "metne sadakat" ile ilgili kıstaslar, anlama ve yorumlamanın alanı ile ilgili olarak da yalnızca zanniyât alanında anlam ve yorumların geçerli olması gibi bir takım meşruiyet kıstasları tespit edilmiştir.

Sonuç olarak Müslümanlar tarafından meşru görülmeyecek bir anlam ve yorum için sarf edilecek zihni çaba, boşuna bir gayret olmaktan öte gitmez. Zira anlam ve yorumlar hayata tatbik etmek, bir dünya görüşü oluşturmak ve naslarla hayatı buluşturmak için elde edilir. Bu nedenle yeni vasfıyla ileri sürülecek bir anlama ve yorumlama yönteminin zikrettiğimiz, gelenekten gelen meşruiyet kıstaslarını sağlamadan Müslümanlar ve bilim adamları nezdinde kabul görmesi ve muteber kabul edilmesi mümkün görünmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Anlama ve Yorumlama, Meşruiyet Ölçütleri, Geleneksel Yöntemler, Fıkıh Usulü.

EHL-İ SÜNNET YAPISINI DESTEKLEMESİ AÇISINDAN FAS'TAKİ DİNİ YÜKSEKÖĞRETİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ²

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇELİK

Erzincan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam coğrafyası doğusundan batısına bir bütündür. Günümüzde İslam ülkelerinde yaşanan İslamî yorum bu bütünlüğü anlamak açısından önemlidir. İslamî yorumu yönlendirmede üniversitelerin rolü de yadsınamaz bir gerçekliktir. Fas'taki dini yükseköğretimi değerlendirmeye alacağımız bu çalışmada, fakültelerin müfredat ve işleyişine Ehl-i Sünnet anlayışını desteklemeleri açısından değineceğiz. Tüm ülkede dini yükseköğretimde ortak hedef ve planlar benimsendiğinden bu hedeflerin başarısı ve yapılabirliği de çalışmamızın kapsamı içerisinde olacaktır. Böyle geniş bir çalışma alanı ve hedef için “alan araştırması” da gerekecektir. Bu anlamda “*Il. Hasan Üniversitesi*”ni örneklem olarak belirledik. Diğer fakülteleri de yeri geldikçe kapsam içine dâhil edeceğiz. Elde ettiğimiz sonuçları ülkemiz dini yükseköğretimi ile kıyaslayacak; böylece Türkiye'deki dini yükseköğretimin İslam dünyasının diğer yanı olan Mağrib açısından yerini anlamaya çalışacağız. Sonuçta da İslam'ın Mağrib yorumunun yükseköğretimde nasıl şekillendiği noktasında parametreler elde etmeyi düşünmekteyiz.

HZ. PEYGAMBER'İN GAZVE VE SERİYYELERİ BAĞLAMINDA İSLÂM'DA SAVAŞIN MEŞRÛİYET SEBEPLERİ

Prof. Dr. Ali BAKKAL

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu çalışmanın amacı, Hz. Peygamber'in gazve ve seriyyelerinden hareketle, İslâm'da savaşın meşrûiyet sebeplerini tespit etmektir. Kur'an-ı Kerîm'in pek çok

² Bu bildiri TÜBİTAK 2219-Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Programı desteğiyle gerçekleştirilmiştir. / This paper was supported by the TUBITAK 2219 After-Doctoral Research Program.

âyetinde cihad emredilmiş olduğu için özellikle günümüzde İslâm'ın bir "savaş dini" olduğu ileri sürülmektedir.

Çalışmamızda analiz ve sentez yöntemi kullanılmıştır. Askerî amaçlı yetmiş dokuz seriyye tek tek incelenerek, Hz. Peygamber'in şu sebeplerden dolayı savaş yaptığı tespit edilmiştir: Düşman saldırısı karşısında meşrû müdafaa; antlaşmaların ihlali ve ihanet; mağlubiyetten sonra düşmana karşı zayıf düşmediğini gösterme; düşmanın savaş teklifi; Medine'ye saldırı hazırlığında bulunması; düşmana yardım ve yataklık etme; saldırganların takip ve cezalandırılması; önceden şiddet kullanarak düşmanlık yapmış olma; İslâmî davete şiddetle karşılık verme; putların imhasına şiddetle karşılık verme. Bu sebepleri iki maddede toplamak mümkündür: a. İnanmayanların zulüm ve saldırıları b. İnanmayanların İslâm'ı tanıtmaya ve yaşama özgürlüğüne engel olmaları. Hz. Peygamber hiçbir zaman antlaşmaları bozmamış ve ilk saldıran olmamıştır. İslâm'a davet ve putları imha seriyelerinde dahi karşı taraftan bir saldırı gelmedikçe saldırıya geçilmemiştir. Dolayısıyla Resûlullah, her zaman Cenab-ı Allah'ın "onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın" (el-Bakara, 2/191) emrine uygun hareket etmiştir. Hz. Peygamber Kur'an'ın mübeyyini ve ümmetinin üsve-i hasenesidir. Kur'an'dan, onun uygulaması dışında bir anlam çıkarmak aşırı yorum olur.

Diğer taraftan savaşın meşrûiyet sebepleri tahakkuk etse de, her zaman savaşmak gerekli olmayabilir. Çünkü haklı tarafın bir de savaşacak güce sahip olması gerekir. Müşrikler, Mekke'de iken de Medine'de iken de Hz. Peygamber'e düşmanlık etmişlerdi. Ancak Resûlullah'ın Mekke'de savaşmaya gücü olmadığı için kendisine savaş izni verilmemişti. İslâm'da sulh asıl, savaş arızî bir durumdur. Savaş ilk başlatanlar hiçbir zaman Müslümanlar olmamalıdır. Kur'an'da savaşla ilgili âyetleri Hz. Peygamber'in gazve ve seriyelerini dikkate alarak anlamaya çalışmak bir zorunluluktur.

Anahtar Kelimeler: Cihad, savaş, gazve, seriyye, savaşın meşruiyeti

Doç. Dr. Ali DUMAN

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu tebliğde İslam şeriatının temellerini oluşturan kitap ve Sünnet naslarından elde edilen manalarla ahkama Ulaşılması merkezinde, nasların oluşum sürecindeki anlamlarının doğru tespiti ve bunlar üzerine yapılabilecek yorumların son sınırlarının belirlenmesi amacıyla yönelik olarak geliştirilmiş usul düşüncesi merkezinde, Hanefi mezhebinin kurucusu olan İmamı Azam Ebu Hanife Numan bin Sabit in yaşadığı dönemdeki hadiselerle çözüm üretmekte geliştirmiş olduğu yöntem, onun ortaya koymuş olduğu çözümlerden hareketle tespit edilmeye çalışılacaktır.

Bilindiği gibi Ebu Hanife Hicri 1. Yüzyılın sonu ve 2. Yüzyılın ortalarında yaşamış, kimilerine göre tabiun, kimilerine göre etbauttabiun dönemi alimlerinden biridir. yaşadığı dönemde, yaşadığı Coğrafyada, almış olduğu eğitimin ve bölgenin gerekleri çerçevesinde Rey ekolünün reisi olarak öne çıkan Ebu Hanife, bu bölgede hadisin güvenilirliği ve kitap ve Sünnet naslarına bağlı olarak hüküm istimbat ederken aklın bağımsız olarak kullanımı yönteminin gereği olmak üzere çeşitli bakış açıları geliştirmiş ve bu sebeple de kimi İslam alimleri tarafından Tekfir edilirken, Kimileri tarafından en büyük İmam anlamına gelecek şekilde isimlendirilmiştir. bu çerçevede vahyi anlamada aklın rolünün de konu edileceği bu tebliğde Ebu Hanife'nin, bilhassa Kitap nasları üzerine ziyade olabilecek durumlara engel olmak ve anlamı sabitlemek amacıyla geliştirmiş olduğu yöntem üzerinde bir inceleme gerçekleştirilmeye çalışılacaktır.

Bu sayede sonraki dönem Hanefi alimleri tarafından geliştirilmiş olan fukaha mesleğinde ilk düğmelerinin temellerini görmek imkanı elde edilmiş olacaktır

MODERN İLETİŞİM ARAÇLARIYLA YAPILAN AKİTLERİN İSLAM HUKUKU AÇISINDAN YORUMU

Dr. Öğr. Gör. Arif ATALAY

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Nassların sınırlı olması ve buna karşılık gelişmelerin sürekli olarak devam etmesi bilinen bir gerçektir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatıyla vahiy sona ermiştir. Ortaya çıkan fikhî problemlere sahabe yaptıkları içtihatlarla çözüm bulmuşlardır. Onların bu çalışmaları sonraki nesillere temel teşkil etmiştir. Ancak İslam hukuku yorumu tek başına bir kaynak ve bir hüküm değerlendirmez. Nassın ve icmanın kapsamında bir değerlendirmede bulunur. Yorumun yapılabilmesi için Kitap, Sünnet ve İcmada yer alan bir "asıl"a ihtiyaç vardır. Nasların sonradan ortaya çıkan meseleler için yorumlanması da kıyasla mümkün olmaktadır. Bu durumda asıl olmadan yorum olmaz, zira kıyas hükmün müsbiti değil muzhiridir. Yani kıyas sadece hükmü açığa çıkartır yoksa yeni baştan hüküm ortaya koymaz. Asıl zikredilmemiş ve aslın hükmüne ait gerekçe/illet bilinmemiş olursa furuda kıyas yoluyla hüküm sabit olmaz

İslam'ın gaye ve ruhuna uygun olmak şartıyla, maslahatlar ve zaruretler karşısında nassların tahsis veya tefsir etmek suretiyle yorum yapmak dinin dışında bir şey değildir. Zira bunun temeli Rasulullah (s.a.v)'e kadar dayanmaktadır. Konuyla ilgili olarak muaz hadisi bize bu konuda ışık tutmaktadır. Sana hâlli için herhangi bir dava getirildiği zaman nasıl ve neye göre hüküm verirsin?" diye sordu. Hz. Muaz, "Allah'ın kitabındaki hükümlerle hüküm veririm." dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz, "Eğer Allah'ın kitabında onunla ilgili bir hüküm bulamazsan neye göre hüküm verirsin?" diye sordu. Hz. Muaz, "Resûlullahın sünnetine göre hüküm veririm." dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz bu sefer, "Resûlullahın sünnetinde de onunla ilgili bir hüküm bulamazsan, ne yaparsın?" diye sordu. Hz. Muaz, "O zaman, kendi görüşüme göre içtihat eder, hüküm veririm ve vazgeçmem" dedi. Resûl-i Ekrem Efendimiz bundan son derece memnun oldu. Eliyle Muaz'ın göğsüne vurarak: "Allah Rasûlü'nün elçisini Allah Resul'ünün hoşnut olduğu cevaba muvaffak kılan Allah'a hamdolsun" demiştir. Yine aynı şekilde; Hz. Ömer (r.a)'ın yeni gelişen olaylar karşısında yaptığı uygulamalar hükmü değiştirmek değil sadece dinin temel prensipleri ve ilkelerinden hareketle zamanı çözümlenmek olmuştur. Hz. Ömer

(r.a) maslahata binaen bazı hükümlerin sınırlarını ya daraltmıştır ya da genişletmiştir. Zihar ayetindeki (köle azat etmeliler, kim -köle azat etme imkânı bulamazsa, eşine dokunmadan önce artarda iki ay oruç tutmalıdır, kimin de buna gücü yetmezse altmış fakiri doyurmalıdır. (Mücadele, 58/1-4) tedricilik de yorumun önemini ortaya koymaktadır.

Burada Muaz b. Cebel'in cevabı; “naslarda meselenin hükmü yok diye geri durmam, meselenin hükmünü araştırırım, içtihat ederim anlamına gelmektedir. Bunun içinde ortam ve şartları dikkate alıp zamanı çözümlenerek mevcut olan nasların yorumlanması gerekmektedir.

Tebliğimizde İslam hukukunda yoruma bakış açısıyla ilgili olarak modern iletişim araçlarıyla ve internet ortamında (elektronik ortamda) akit meclisi oluşturma, icap ve kabul örneği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Örf-Adet, Elektronik ortam, internet, bankacılık, akit, yorum, İslam Hukuku.

İNGİLTERE'DE SÜNNİ MÜSLÜMANLAR ARASINDAKİ DİNİ FARKLILIKLAR: LEEDS ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Aydın BAYRAM

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu tebliğ, İngiltere'nin Leeds şehrinde yaşayan ve etnik olarak da farklılık gösteren Sünni Müslüman toplumunun dini farklılıklarını yansıtmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın temel gayesi, Müslüman olmayan bir ülkede Sünni Müslüman toplumunun dini yaşantısını incelemektir. Bunun için Leeds Grand Mosque, Leeds Makkah Masjid, Leeds Islamic Centre ve Leeds Iqra Centre adında dört farklı camide nitel araştırma teknikleriyle elde edilen bilgiler dini inanç, pratik ve ritüeller açısından analiz edilerek dînî farklılıklar yansıtılmaya çalışılmıştır. Müslümanların azınlık olarak yaşadığı gayr-i Müslim ülkelerde, özellikle de Britanya bağlamında mescit veya cami, kimlik ve toplumun şekillenmesinde hayati öneme sahip olduğundan bu araştırmada alan araştırma mekânı olarak seçilmiştir.

Başlangıçta göç ve yerleşim hakkında kısa bir bilgi vererek Leeds'teki Müslüman çeşitliliğini ortaya koyacağım ve Sünni Müslümanları hem etnik hem de dini grup temayüllerine göre sınıflandırmaya çalışacağım. Her biri belirli etnik ve dini cemaatleri temsil eden yukarıda adı geçen dört camiyi tanıtacağım. Bunu yaparken, camilerde gözlemlenen inanç ve uygulamaları karşılaştırarak herhangi bir dini farklılığın olup olmadığını tespit etmeye çalışacağım. Leeds şehrinde kırk binin üzerinde bulunan Müslüman nüfus, çeşitli etnik ve dinî grup kimlikleriyle birbirleriyle iletişim kurmakta (inanç içi diyalog veya intra-faith dialogue) ve daha geniş kitlelere karşı oluşturmuş oldukları platform (Leeds Muslim Forum) ile kendilerini temsil etmektedirler. Sünni Müslümanlar arasında dini inanç ve uygulamalar üzerine cereyan eden tartışmalar ve söylemler çalışmamızın ana konusunu oluşturmaktadır. Dini bayramların aynı günlerde kutlanması ve birlik olma hususunda adı geçen camilerin girişimleri ve elde edilen sonuçlar bu vesileyle ele alınmaktadır. Bunları ele alırken günlük hayatta inanç, uygulama ve dini ritüeller konularında dört farklı camiden hem cami cemaati hem de uzman Müslümanlardan kırk kişiyle yapılan tam yapılandırılmış röportaj sonuçlarını yansıtarak tebliğimi sonlandıracağım.

DİNSEL BİLGİ GERÇEK HAYAT GERİLİMİNDE KIYAFET FARKLILAŞMASI: DİNDAR ORTA SINIF X VE Y NESLİ ÖZELİNDE KIYAFET ALGISI

Dr. Bahset KARSLI

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dindar orta sınıf nesil farklılaşması, belirli sınıfsal ve yaşam tarzı zemininde değişim ve dönüşümü ifade eder. Bauman, Marx'ın *tarihi insanlar yapar, ancak kendi seçtikleri koşullar altında değil* sözünü gündelik hayat ve yaşam tarzı gibi *hayat siyaseti* bağlamında *insanlar kendi hayatlarını kendileri yapar, ancak seçtikleri koşullar altında değil* diye güncelleştirir. Soğuk savaş dönemi koşullarının ürettiği yaşam tarzıyla tüketim, moda, internet, teknoloji ve iletişim gibi insan ilişkilerinin seyrini değiştiren diğer bir ifadeyle akışkan modernlik sürecinin parametreleri olan koşulların ürettiği yaşam tarzı, kaçınılmaz olarak aynı olmayacaktır.

Nesiller karşılaştırmasında kılık kıyafet algısı, nesiller arası farklılaşmanın en somut göstergesidir. Hem kıyafetin kendi dönüşümü hem bu kıyafetin simgesel anlamı, bu konunun problematik boyutlarını göstermektedir. Kıyafetin kendi dönüşümü, moda ve tüketimle ilgili içeriği, simgeyi çağrıştırırken bu kıyafet üzerinden bir yaşam tarzı yorumu ise dindar grupların kabullenilmesi, dışlanması ve eklenmesi gibi simgesel anlamları üretir.

Tebliğ, 2016 Ocak – 2016 Eylül tarihleri arasında örneklemini Antalya şehir merkezinde gerçekleştirilen bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Nitel paradigmaya dayalı çalışmanın ana çekirdeğini nitel veri oluşturma teknikleri, derinlemesine mülakat ve odak (focus) grup görüşmeleri oluşturmaktadır. Konu, kendini dindar olarak tanımlayan ve doğumları ortalama 1965-1980 aralığına denk gelen X nesliyle 1981-2000 yılları aralığına denk gelen Y nesli algısı ve karşılaştırılmasıyla sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıyafet, Moda, X Nesli, Y Nesli, Orta Sınıf, Yaşam Tarzı

DİN ALGISININ İNŞASINDA TARİHİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI: İMÂMİYYE ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Cahit KÜLEKÇİ

İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Tarihi hâdiselerin olduğundan farklı biçimde aktarılması, geçmişin doğru algılanması bağlamında modern zamanın en büyük problem alanını teşkil etmektedir. Elbette bir tarihinin tamamen objektif olmasını beklemek de pek olası değildir ancak tarihinin, olay ya da olguları aktarırken kendi siyasî, mezhebi görüşlerini rivâyetlerin metnine idhâl etmesi de pek normal karşılanmamaktadır. Tüm bunlara rağmen tarihinin geçmişte olup bitenleri olduğu gibi aktarmasıyla oldukça değerli eserlerin meydana gelebileceğini de ifade etmekteyiz.

Tarihinin olgu ya da olayları aktarırken, mensubu bulunduğu ideolojik zümreyi meşrulaştırıcı te'villere olan temâyülü de mezkûr hâdisâtın bir diğer yönünü teşkil eder. Kurgusal tarih alanı diyebileceğimiz bu sahada tarihçi, neredeyse rivayetlerin tamamını bağlamından kopararak, tarihî usullerin aksine bir yolla tuhaf sonuçlar

elde edebilecektir. Tebliğimiz de tam olarak bu husus üzerine yoğunlaşmakta ancak sadece İmâmiyye fırkasını örneklendirmektedir.

İmâmiyye, devlet başkanlığını bir diğer ifadeyle Müslüman toplumun liderliğini dinin esaslarından kabul eden, bazen Şîa ve İsnâ Aşeriyye ile eş anlamlı olarak kullanılan Şîi fırkaların ortak adıdır. Mezhepler tarihi kitaplarının bir kısmında Râfıza (Revâfız) adıyla ele alınan İmâmiyye zaman zaman imam ilkesini benimseyen bütün Şîi gruplar için olduğu gibi varlığını sürdüren en büyük Şîi grup durumunda bulunan İsnâ Aşeriyye için de kullanılır. Gaybet-i suğrâdan (260-329/873-941) önce yazılmış erken devir Şîi kaynaklarında İmâmiyye adıyla bir fırkaya rastlanmamakta, gaybet-i suğrâ sırasında kaleme alınan eserlerde ise on birinci imam Hasan el-Askerî'nin ölümü üzerine Şîa arasında ortaya çıkan fırkalar içinde sadece birinin ismi olarak anılmaktadır.

Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin zamanında Şîa diye bilinen ve henüz dinî bir fırka oluşturmayı yalnız siyasî bir görüşü temsil eden grup önce Irak'a yerleşmişti; Irak sakinlerinin çoğu ve özellikle Kûfe halkı Şîi temayülü benimsemiş bulunuyordu. Hz. Hüseyin'in öldürülmesinden sonra siyasî ve dinî mahiyette bir fırka olarak ortaya çıkmaya başlayan Şîi cemaati, Muhammed b. Hanefiyye'nin imâmetini iddia eden Keysâniyye, imâmetin kesintiye uğradığına inananlar ve Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn'in imâmetini benimseyenler olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Sonuncu grup, Zeynelâbidîn'i babasından sonra ilim ve amel bakımından en üstün ve imâmet makamına en lâıyk kişi olarak benimsemiş, onun devrinde ileri sürülen diğer imâmet iddialarının geçersiz olduğunu söylemiş ve Hz. Peygamber'den gelen nasların da bu hususu teyit ettiğini belirtmiştir. İmâmiyye'nin selefleri denilebilecek olan, fakat İmâmiyye diye anılmayan sonuncu grubun düşüncesi bu yönde oluşmaya başlamıştır.

Tebliğimizde ayrıca yeri geldikçe Ehl-i Sünnet ve İmâmiyye'de siyasî düşüncenin temellerine de atıf yapılacak, bu çerçevede hem sünnî hem de şîi araştırmalara yer verilecektir.

**‘BÜYÜSÜ BOZULAN DÜNYADA’
UMUDU YENİDEN DİRİLTMENİN İMKÂNI****Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ**

Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Her şeyin modern olduğu bir dünyada yaşıyoruz; insanlar, düşünceler, hayat tarzları, eşyalar... her şey modern. Modern olarak nitelenenlerin itibar görmesine karşılık, modern olmayanların değersiz veya yanlış bulunduğu bir dünya burası. Modernlik insanlığı kadim tecrübelerini ya yok saydı, ya da itibarsızlaştırdı. Hiç denenmemiş kendisini ise, mutlak bir ilke olarak insanlığa dayattı. İnsanın ilahi irade ile olan irtibatını kopardı. Ve bu insanı, ilahi olanın rolünü oynamaya yöneltti. Kendisini yaratıcı yerine koyan modern insan, benliğini, varlığını, içinde bulunduğu çevreyi, parçası olduğu dünyayı problemler yumağı haline getirdi. Modernlik ‘cenneti’ yeryüzünde vadetti fakat ‘cehennemi’ dünyada inşa etti. İnsanı, insani özüne yabancılaştırdı. Köleliği yok ettiğini iddia etti, fakat insanların daha önce hiç yaşamadıkları yeni kölelik türleri üretti; beden köleliği, tüketim köleliği... gibi. Toplumun temeli olan aileyi parçalayıp, cinsel ve ekonomik birlikteliğe dönüştürdü. ‘Sıcak yuva’ olan evi önce ‘otel’, takiben ‘arena’ yaptı. İnsanlığın en temel değeri ve ihtiyacı olan ‘adaleti’ yok ederken, sadece mağdur üreten ‘eşitliği’ ilkeleştirdi. İnsanı ‘akıl tutulmasına’ uğrattı, ‘tek boyutlu’ hale getirdi, ‘bilinci yaraladı’, ‘katı olan her şeyi buharlaştırdı’... Kısacası ‘dünyanın büyüğü bozdu’. ‘Dünyanın büyüğü’ akletmekti, hakikatti, adaletti, iyilikti, sorumluluktaki, erdemdi, bereketti, tüm yaratılmışlar karşısında güçlü ve özgür olmaktı... Kısacası İslam’dı; yani hakikate teslim olunarak elde edilen esenlik ve güvenlikti. Modernlik bunu bozdu. İslam’a mensup olduklarını söyleyenleri de hızlı bir şekilde dönüşeme uğratarak; hakikat temelinde şekillenen imanlarını ve hayatlarını aşındırdı ve aşındırıyor. Hâlbuki bunlar insanlığın belki de en büyük umuduydu. İnsanlığın umudu tükendi ve tükeniyor. Buna rağmen insanlığın zihninde ve hayatında can çekişen umudu yeniden diriltmek mümkün olabilir mi? Olabilir, ancak...

Anahtar Kelimeler: Modernlik, İnsan, İslam

**ZAMANDAN ZAMANA DEĞİŞİM SÜRECİNDE İSLÂMÎ YENİLENME
İLE HAYATIN KURULUŞU****Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ**

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Dini İlimler Fakültesi

Bu çalışmada araştırmacı, Müslüman toplumda değişim seyri içinde ortaya çıkan yeni toplumsal şartları dikkate alan bir İslâmî yenilenmeyle hayatın sağlıklı bir şekilde kuruluşunu sosyolojik okuma yapmak suretiyle ele almaktadır. Araştırmanın amacı, zamandan zamana değişen toplumsal hayat şartları içinde hayatın İslâmî yenilenme ile nasıl kurulduğunu anlamak ve anlamlandırmaktır. Bu amaç kapsamında yazar, bugünün dünyasında Müslümanların kendi varlık, varoluş ve kimlikleriyle hayat sahnesinde doğru bir biçimde yaşamaları, görünmeleri; toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik, entelektüel, bilimsel, eğitimsel, hukukî, ahlâkî, coğrafi, antropolojik vd. alanlarda dünyayı imar etmeleri; adlarını aldıkları İslam, Müslüman, iman ve mü'min terimlerinin anlam içeriklerine uygun bir şekilde insanlığa güven ve barış içinde birarada yaşama temelli toplumsal hayatları armağan etmeleri gibi boyutlarda bazı hususları incelemeyi ve tartışmayı hedeflemektedir. Din ve dinî hayat söz konusu olduğunda, ortaya çıkan değişim gerçekliği, yeni zaman ve yeni toplumsal şartlar karşısında dindar insanların, dindar topluluğun, dindar toplumun mensubu oldukları dinlerinin hükümlerinden hareketle nasıl bir tututm içinde olacakları ve yeni problemlere ne gibi çözümler getirecekleri hususu, en çok tartışılan, en fazla gündeme gelen konular arasında yer almaktadır, hatta belki de başta gelmektedir. İnsanın ve toplumsal hayatın en temel, en önemli unsurlarından biri zamandır. Zaman, toplumsal aktörler olarak insanların yapıp etmelerinin zorunlu bir boyutudur. Toplumsal hayat zamanla kurulur. Hayatın durağanlıkları da değişkenlikleri de, statikleri de, dinamikleri de zamanla doğrudan bağlantılıdır. Zamanın değişmesi, değişen şartları, yeni bir zaman ruhunu, yeni bir zaman bilincini, yeni bakış açılarını, yeni düşünceleri, yeni yapıp etmemeleri, yeni çözümleri beraberinde getirir. Dinin yaşanması, yeni şart ve durumları dikkate almayı zorunlu kılar. Tevhid dini İslam örneğinde konuya bakılırsa, zamandan zamana değişen şartlarla ortaya çıkan yeni durumları dikkate almayan din ve dindarlar, bilhassa din bilginleri, din âlimleri, din uzmanları, önderler, rehberler, toplumun donuklaşmasını, hayatın katılaşmasını, hatta kimi zaman

tevhid dininin yerine şirk dininin unsurlarının geçmesini önleyemezler. Zaman boyutunun ve değişimin toplumsal hayatın ve sistemin, dolayısıyla insanın değişmez kaderi olduğunu gözardı edenler, kendi zamanlarını yaşayamazlar, başkalarının zamanında edilgen olarak yaşamaya mahkum olurlar. Dinin zaman ve değişimle kendini sosyolojik planda yenilemesi, yine İslam örneğinde Peygamberlerin her birinin kendi zamanlarına göre dinî sistemlerini kurmaya çalışmalarında, Müslüman toplumlarda ilim insanlarının ictihad, tecdid, teceddüd, ihya ve ıslah geleneklerinde açıkça görülmektedir. Aksi halde İslam Dini, dogmatizmle eşdeğer hale gelir. İslam’da din dogmatizm değildir. İslam’da din, sâbit tevhidî ilkeler ışığı ve zemininde sürekli iyi yönde değişimi, canlanmayı, yenilenmeyi ifade eder. Bugün de İslam dinine mensup olanların, modern problemlere çözüm getirmeleri, yakıcı ve yıkıcı sorunlarla baş edebilmeleri, küreselleşmenin olumsuz etkileriyle başarılı bir şekilde mücadele edebilmeleri, bilhassa İslam’ı terörle, şiddetle ve insan hakları ihlalleriyle birlikte anmaya son verebilmeleri için bahsedilen zaman ve değişim gerçeğini iyi anlayabilmeleri ve ona göre zaman, değişim, düşünce, hayat, yenilenme ve canlanma stratejileri geliştirmeleri gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Zaman, değişim, İslâm, yenilenme, hayatın kuruluşu

YENİ MESELELER KARŞISINDA FIKHİN ÇÖZÜM ÜRETME POTANSİYELİ ‘NEVÂZİL/VÂKİÂT VE FETÂVÂ EDEBİYATI ÖRNEĞİ’

Dr. Öğr. Üyesi Emrullah DUMLU

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hz. Peygamberle Yemen’e vali olarak atanan Muaz b. Cebel arasında geçen diyalogdan anlaşıldığına göre fıkhnın iki temel kaynağı vardır. Nass ve içtihat. Nass; Kur’an ve Sünnet, içtihat ise bir meselenin hükmünü belirlemek için girilen zihni bir faaliyettir. Nass aslı lakin pasif, içtihat ise talî fakat aktif bir niteliğe sahiptir. İslam tarihi boyunca işte bu aktif faaliyet olan içtihat işletilmek suretiyle ortaya çıkan meselelere çözüm üretilmiştir. Sahabe döneminde içtihat hem ‘şûra içtihadı’ şeklinde hem de ‘bireysel bazda’, tabiûn döneminde ise ‘bireysel düzlemde’ sürdürülmüştür.

Fıkıh tarihi açısından altın çağ olarak kabul edilen ‘müçtehit imamlar dönemi’ içtihat faaliyetlerinin zirve yaptığı dönemdir. Bu dönemde önceki dönemden tevarüs eden ilmi birikim kurucu içtihat yapabilecek düzeydeki büyük müçtehitler tarafından belli usul ve esaslara bağlanarak sistemleştirilmiş ve ‘sistematik din yorumu’ diye ifade edebileceğimiz mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu dönemde güncel sorunlar çözüldüğü gibi ortaya çıkması muhtemel farazi meseleler de üretilmiş ve çözüme bağlanmıştır. ‘Mezhep merkezli dönem’ diye ifade edilen sonraki dönemde ‘sistem oluşturan kurucu içtihatlar’ sona ermiş, lakin ‘mezhep içi içtihatlar’ aktif bir şekilde devam etmiştir.

Yapılan içtihatlar ve daha alt düzeydeki fikhî çalışmalar neticesinde bir taraftan *muhtasar, şerh, hâşiye ve taliklerle* fikhın ana gövdesi oluşurken diğer taraftan da doğrudan ‘yeni sorunlara çözüm üretmeyi’ hedef edinen ‘*nevâzil/vâkıât ve fetâvâ*’ alanında devasa bir miras oluşmuştur.

Bu tebliğde ‘toplumsal değişim neticesinde’ ortaya çıkan ‘yeni sorunları çözmek amacıyla’ oluşan işte bu fıkıh mirasımızın ‘çözüm üretme potansiyeli’ tespiti çalışılacaktır. Elbette bu tespit, güncel problemlerimizin çözümü için de bir fikir verecektir.

Kuşkusuz bu devasa birikimin bir bütün olarak incelenmesi bir tebliğin sınırlarını aşacaktır. Bu bilindiği için öncelikle bu mirasın oluşumu ve çözüm üretme potansiyeli ana hatlarıyla ifade edilecek, sonrasında da bu miras içinden bir örnek seçilerek (mesela Ebusuûd’un Fetâvâsı) somut örneklerle ‘fikhın çözüm üretme potansiyelinin kodları’ tespit edilmeye çalışılacaktır.

YÛSUF SÛRESİ 24 VE ENBİYÂ SÛRESİ 63 ÂYETLERİ BAĞLAMINDA SECÂVENDLERDEKİ BAZI İŞARETLERİN YORUMA ETKİSİ

Öğr. Gör. Dr. Enes YARIZ

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur’an-ı Kerim, nüzulünden günümüze, her yönü ile hatta hangi kelime üzerinde ve ne şekilde vakf edilip tekrar nereden ibtidâ edileceği hususunda

titizlikle incelenmiştir. Bu sebeple Kur'an ilimleri arasında *vakf* ve *ibtidâ* adıyla bir ilim de ortaya çıkmıştır.

Vakf ve ibtidâ ilmi, şüphesiz Kur'an ilimlerinin en önemlilerindedir. Zira bu ilmin kıraat, tefsir, fıkıh, Arap dili vb. ilimlerle sıkı bir bağı bulunmaktadır. Dolayısıyla ilk dönemden günümüze her asırda bu ilim önemsenmiş, çok sayıda kitap telif edilerek insanların istifadesine sunulmuştur.

Sirâcuddîn Ebû Abdullah (Ebû Tâhîr) Muhammed b. Tayfûr el-Gaznevî es-Secâvendî (560/1165) vakf ve ibtidâ ile ilgili kitap telif eden şahsiyetlerin en önemlilerinden biridir. Bu sebeple Secâvendî öncesinde ve sonrasında konuyla ilgili pek çok eser telif edilmiş olmasına rağmen, İslâm ülkelerindeki mushafaların birçoğunda genelde Secâvendî'nin oluşturduğu istilâhlar ve kullandığı semboller kullanılmıştır. Ülkemizdeki mushaflarda da Secâvendî'nin belirlemiş olduğu vakf yerleri ve koymuş olduğu vakf işaretleri konulmuş olduğundan söz konusu vakf işaretlerine *secâvendler* denilmiştir.

Vakf/ibtidâ yerlerinin ve işaretlerinin belirlenmesi içtihadî bir mesele olduğundan farklı yorumların ve bazı yanlışların olması muhtemeldir. Nitekim ülkemizde tilavet edilen Mushaflarda bazı vakf işaretlerinde durulduğunda oluşan anlam ile Türkçe meallerde ve tefsir kaynaklarının genelinde verilen anlam farklılaşmaktadır. Bildirimizde, söz konusu problem, Yûsuf sûresi 24 ve Enbiyâ sûresi 63 âyetleri bağlamında ele alınarak çözüm önerilerine işaret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Secâvendî, Secâvendler, vakf, ibtida, Mushaf, tefsir, meal.

BİR YORUMSAMA BİÇİMİ OLARAK MESCİTLERDE İNANÇ SÖYLEM VE YAZILARI

Prof. Dr. Erkan YAR

Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu çalışmanın amacı, mescitlerdeki yazıların sanatsal özelliklerini ve söylemlerin belâğât unsurlarını açıklamak değildir. Sanat açısından bu yazılar süsleme ve dekoratif amaçlı yazılar olarak kabul edilmektedir. Söylevle ilişkili

olanları ise dilciler incelemektedirler. Asıl amacımız; mescitlerdeki inanç söylevlerinin ve yazılarının ve özellikle de mezhepsel kimliği ifade eden ve şiar olarak kullanılan yazıları incelemek ve bunların nedenlerini sorgulamaktır. Bu sorgulamada çeşitli mezheplere mensup inananların oluşturdukları mescitler ve farklılaşmalar konu edinilecektir.

İSLÂM DİNİ VE ÖTEKİ TOPLUMLARA REFERANS OLMA İLKELERİNİN İMKÂNI

Prof. Dr. A. Faruk SİNANOĞLU

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişen yenilikler nedeni ile günümüz toplumları önceki yüzyıllarda görüldüğünden daha farklı ve daha yoğun olarak bu gelişmelerden olumlu veya olumsuz bir biçimde etkilenebilmektedir. Bu bağlamda bilgi ve teknoloji üretiminde gelişmiş olan toplumlar, daha az üreten toplumlar üzerinde siyasi, kültürel ve ekonomik yönlerden baskı kurabilmektedirler. Bu ise, az gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumları küresel kültürel emperyalizmle karşı karşıya bırakabilmektedir. Yerkürede varlığını devam ettirmek isteyen her toplum, insanlığın söz konusu küresel sorunlarını çözebilmek ve öteki toplumlara evrensel yeni bir mesaj sunabilmek için, çok yönlü çözümler üretebilme zorunluluğu ile karşı karşıyadırlar. İnsanlık tarihine genel olarak bakıldığında, din ve bilgi/bilim (teknoloji) arasındaki ilişkileri sağlıklı bir biçimde düzenleyebilmiş olan toplumların, hem yerkürede varlıklarını sürdürebilmelerinde hem de öteki toplumlara model/referans olabilmede başarılı oldukları görülebilmektedir.

Bu kısa sunum içerisinde, tarih biliminin kayıt düştüğü örnek verilerden yararlanarak, toplumsal yapının oluşmasında önemli katkıları olan din ve bilim arasındaki ilişkilerden yola çıkılarak, çözümleyici ve eleştirel bir yaklaşımla, İslâm dininin uygarlık oluşturmadaki rolü ve referans toplumu olabilme ilkelerinin imkânı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm, toplum, refererans, ilke

Prof. Dr. Fikret KARAMAN

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsanlık tarihi incelendiğinde de görüleceği üzere birey ve toplumun iki konuda aşırılığa düştüğü görülmektedir. Bunlardan birincisi dini değerlerdeki aşırılıklar, ikincisi de mali ve ekonomik konulardaki aşırı hırstır. İnsanın bu iki duyguya karşı sürekli psikolojik ve sosyolojik zaaf içinde olduğu bir gerçektir. Şüphesiz ki bu tür istek ve sapmalar belli bir düzeyde kalırsa makul karşılanabilir. Fakat denetimsiz ve bilim dışı bir ruh ve beden açlığı içinde gelişirse beraberinde çeşitli felaketlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu çalışmada, önce insanların inanç ve ibadetle ilgili sapmaları irdelenmeye çalışılacaktır. Sonra da insanların maddi alanda artan hırs ve isteklerinin, beraberinde getirdiği sakıncalar üzerinde durulacaktır. Bu ikincisini dünyevileşme olarak da ifade etmek mümkündür.

Dini sapmalar genellikle tevhid inancından uzaklaşma ile başlamıştır. Doğal olarak buradaki kasıt, Kur'an ve sünnetin ön gördüğü tevhid inancıdır. Hatırlanacağı üzere Hz. Peygamber (sav), tevhidi anlatmaya 13 yılını, İslam'ın diğer bütün hükümlerini anlatmaya ise 10 yılı ayırmıştır. Bu da tevhidin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber (sav)'in döneminde ve sonrasında, toplum ile tevhid inancı arasında perde oluşturan, şirki, hurafeyi üreten, besleyen, kökleştiren, sürekli kılan bazı sebepler ve ortamlar vardır. Bu sebeplerin başında; cehalet, töre, zahir-batın anlayışı, gelenek-görenek, mezhep gayreti, mübalağa, kalabalığa ve çoğunluğa tabi olma arzusu, akli dışlamak, önceki dinlerin etkisi, mevzu hadis ve hurafeyi teşvik eden basın- yayin gibi etkenler gelmektedir. Bunlara toplumda kabul gören; soy, kabile, ırk, renk, muhit, statü ve çevre baskısı gibi etkenleri de ilave etmek gerekir. Sonuçta aşırılıklar sadece tevhidi zedelemekle kalmamış bazen, ibadet, zühd ve takvanın da yanlış anlaşılmasına neden olmuştur. Hemen belirtelim ki Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber (sav) tevhid, ibadet, zühd yahut takva konularında her türlü aşırılığı ve haddini aşmayı yasaklamıştır. Diğer bir ifade ile dinde itidal çizgisinin ötesine geçmeyi "gulüvv" olarak nitelendirmiştir.

Aşırılığın yoğunlaştığı diğer bir alan da mal ve ekonomik hırstır. Elbette insanın yaratılışında var olan maddî süs ve zevklere, ilgisinin olması normaldir. Nitekim Kur'an-ı Kerim bunu çok güzel bir şekilde açıklamıştır: “Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. (Âl-i İmran, 3/14) Bu ayetin insanın yaratılışına dair eğitici ve denetleyici hükmünün yanlış anlaşılması gerekir. Zira insanın mal, mülk edinmesi, evlenip çocuk sahibi olması en doğal hakkıdır. Hatta mal mülk ve çocuk sevgisi, Allah tarafından insanın yaratılışına ve mayasına karıştırılan bir duygudur. İnsanoğlunun bu tabii duyguya karşı çıkması beklenmemeli, aksine yararlanmalıdır. Fakat kişi, bu duyguları kontrol altında tutmaz, mal sevgisini aşırı dereceye ulaştırıp, bir hırs haline getirip ulvi değerlerden saparsa asıl iflas ve çöküntü de, o zaman başlayacaktır.

HZ. PEYGAMBER'E İSNAT EDİLEN RİVAYETLERDEKİ MÜBALAĞA ÜSLUBUNUN PRATİĞE YANSIMASINA VE ANLAŞILMASINA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ: CEMAATLE NAMAZ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Fikret ÖZÇELİK

Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Hz. Peygamber (s.a.s.) bazı ifadeleri hüküm koymak için değil, daha çok işin ehemmiyetini vurgulamak maksadıyla söylemiştir. Nitekim cemaatle namaz kılma ile ilgili Hz. Peygamber'den şöyle bir rivayet nakledilmiştir: “*Ezan okutup namaza başlamayı, sonra halkın namazını kıldırması için yerime birini bırakmayı, sonra da beraberlerinde odun desteleri olan bir grup erkekle namaza gelmeyenlere gitmeyi ve evlerini üzerlerine yıkmayı düşündüm.*” Bu gibi rivayetleri fıkhi bir hükme medar kılmaktan çok, Hz. Peygamber'in, mübalağalı bir üslup kullanarak insanları mescide teşvik etmek için kullandığını düşünmek daha isabetli olacaktır. Çünkü Hz. Peygamber'in, hayatı boyunca cemaati terk eden hiçbir kimsenin evini yaktığı vâki değildir. Aynı zamanda tarih boyunca da hiçbir dönemde böyle bir uygulamaya şahit olunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Namaz, cemaat, mescid, hadis, rivayet.

MEKKÎ-MEDENÎ AYRIMI ÇERÇEVESİNDE EHL-İ KİTAPLA İLGİLİ AYETLERDEKİ DİL VE ÜSLUP FARKLILIĞI

Dr. Öğr. Üyesi Hadiye ÜNSAL

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Mekkî ve Medenî kavramları Kur'an'ın nüzul sürecindeki üslup ve muhteva değişimini göstermesi açısından önemlidir. Bu iki kavram zaman, mekân ve muhatap ölçütlerine göre farklı tanımlara sahiptir. Zaman ölçütüne dayanan tanım diğerlerine göre daha fazla kabul görmüştür. Buna göre Kur'an'ın nüzul sürecinin ilk on üç yıllık kısmı Mekkî, son on yıllık kısmı da Medenî'dir. Mekke döneminde nazil olan vahiyler tevhid, nübüvvet, mead ve ahlak gibi meseleleri içerir. Medine döneminde nazil olan vahiyler ise müminler, müşrikler ve Ehl-i kitap arasında yaşanan ilişkiler ve hukuki meselelerle ilgili bir içeriğe sahiptir.

Kur'an vahyi Hz. Peygamber, mümin, müşrik ve Ehl-i kitaptan oluşan bir zeminde meydana gelen hadiselerle ilişkili olarak nazil olmuş; muhatapların tutum ve davranışlarına paralel olarak ayetlerdeki dil ve üslup da değişiklik göstermiştir. Başka bir deyişle Kur'an nüzulünün ilk evrelerinde Ehl-i kitaba yönelik sert bir üslup kullanılmamış, aksine müşriklerin direnci karşısında Ehl-i kitap bir destekçi olarak görülmüştür. Örnek vermek gerekirse, müşriklerin Hz. Peygamber'in nübüvvetine yönelttikleri itirazlar karşısında, “[Ey Peygamber!] Senden önce kendilerine vahyedip peygamber olarak gönderdiklerimiz de [melek değil] tıpkı senin gibi birer insan evladı idi. [Ey Müşrikler!] Bu gerçeği bilmiyorsanız, gidin Ehl-i Zikr'e sorun” (Nahl 16/43; Enbiya 21/7) denilerek Ehl-i kitaba atıfta bulunulmuştur.

Buna mukabil Hz. Peygamber ile müşrikler ve Ehl-i kitap arasında yaşanan mücadelelere paralel olarak ayetlerdeki dil, üslup ve muhteva da önemli ölçüde değişmiştir. Sözelimi Medine döneminde gerginleşen ilişkiler neticesinde Ehl-i kitaba karşı giderek sertleşen bir dil kullanılmaya başlanmıştır. İşte bu çalışmada Ehl-i kitapla ilgili ayetlerdeki dil, üslup ve muhteva değişimi ayetlerin bağlamı çerçevesinde ele alınıp tartışılacaktır.

İSLAM DÜNYASINDA FARKLI BİR TARZ-I SİYASET: DEVLET ELİYLE İSLAMLAŞTIRMA VE MODERNLEŞTİRME - MALEZYA ÖRNEĞİ-**Dr. Öğr. Üyesi Hamit AKTÜRK**

Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

İslam dünyası modern çağda var olabilmek için çeşitli paradigmlar üretmiş ve imkanları ölçüsünde bunları denemiştir. Fas'tan Endonezya'ya kadar bir uçtan diğerine İslam coğrafyasının modernlikle kurduğu ilişki ortaya birbirinden farklı tecrübe ve ilişkiler ağı çıkarmıştır. Türkiye gibi bazı İslam ülkeleri modernleşme yolu olarak “batılıcılığı” denerken, Malezya tarihi ve sosyal şartlarının iteklemesiyle kendi kalarak modernleşmenin yollarını aramış bu amaçla kendine has bir paradigma üretmiştir. Bu çalışmada biz; Malezya'nın, modern dünyada kendi olma yolunda uyguladığı “bilginin İslamlaştırılması”, ve devlet eliyle yukarıdan aşağıya halkı “İslamlaştırma” gayretlerini ele alacağız. Malezya devletini bu politikalara iten teopolitiği anlamaya çalışırken aynı zamanda bu politikaların ortaya çıkardığı din devlet ilişkisine de odaklanacağız. Zira devlet eliyle İslamlaşma ve bilginin İslamlaştırılması çabaları, İslam dünyasının başka hiçbir coğrafyasında örneğini görmediğimiz bir şekilde kendine has devlet- dini cemaat ilişkisi doğurmuştur. Devlet bir yandan halkı devlet imkanlarıyla İslamlaştırırken diğer yandan kendi anlayışına yakın ılımlı bulduğu cemaatleri desteklemiş ve onların enerjilerini kendi politikaları doğrultusunda sinerjiye çevirebilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslamizasyon, Bilginin İslamlaştırılması, Modernleşme, Dini Grup, Dini Cemaat

**BİREY VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ TEZAHÜRLERİ AÇISINDAN İSLÂM
VE YORUM**

Dr. Öğretim Üyesi Hasan ARSLAN

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yorum, bir yazının, bir sözün, bir metnin, bir yapıtın ya da bir olayı belli bir görüşe göre açıklama, değerlendirme. Gizli veya hayalî olan bir şeyden anlam çıkarma. Yorumlamak bir yazıyı, bir sözü, bir olayı yorum yaparak açıklamak, anlam vermek, tabir etmektir. Bir müzik parçasını, bir tiyatro oyununu kendine özgü bir duyarlılık ve teknikle çalışmak, söylemek veya oynamak, icra etmek anlamına gelmektedir.

Hermeneutik, daima bir başka 'dünya'ya ait bir anlam bağlamını o an içinde yaşanan dünyaya aktarma, çevirme etkinliği olmuştur. İdealist hermeneutiğin psikolojik temeli problemlidir. Bir metnin anlamı gerçekten de 'yazarın kastettiği anlam' mıdır? Sorusunu akla getirir.

Dinin insan hayatında önemli bir yeri vardır ve din, insanoğlu için her zaman bir değer ifade eder. Bu nedenle din, mensuplarının tutum ve davranışlarını oluşturma, geliştirme ve yönlendirme güç ve enerjisine sahiptir. İnsanın mensup olduğu diniyle ilgili bildikleri dini tutumunun bilgi unsurunu oluşturur. Nitekim İslam'ın bilgiye dayalı açıklamaları veya bireysel yorumlamaları da dini tutum ve davranışlara yansır. İslamiyet'in ortaya çıkmasından bu yana Müslümanlar İslam ve yorum konusunu nasıl değerlendirmişlerdir? Burada üzerinde durulacak olan konu İslam'ın sorunlu olduğu değil, İslam'da yapılan yorumlarla ilgilidir. Ele alınan kavramın (yorum) menşei ve kültürlere göre kullanım anlamı farklılıklar gösterebilmesine rağmen, sanki olmazsa olmaz bir kavram ve olgu olarak kabul edilmesinde hangi psikolojik faktörler rol oynamaktadır?

Kura'an'ın amacı insana yol göstermektir. Bunu yaparken insanın anlayacağı şekilde ona seslenmesi ve hitap etmesi, amacının gerektirdiği bir ilkedir. Yoksa istediği tebliği ve iletişimi yapamaz. Kur'an tebliğ kelimesini kullanır ve bununla günümüzde bir ilim haline gelen iletişimi (communication) kasteder. Kur'an-ı Kerim Müslüman'ın dini tutumunun en birinci bilgi kaynağını oluşturur. Kur'an-ı Kerim'in içerdiği ve kastettiği bilgilerin doğru bir şekilde öğrenilip buna göre davranışa

geçilmesi dini hayatı belirlemektedir. Ancak din adına yapılan bireysel yorumlar da bireyin tüm hayatını şekillendirebilmektedir. Bir hayat tarzı oluşturan dini tutum ve davranışlar birey ve toplumun dindarlık algısını oluşturur. Birey ve toplumun dini tutum ve davranışları da, ilerlemek veya geri kalmak da dâhil olmak üzere, tüm hayat düzeyini belirler. Bu nedenle İslam’la ilgili olarak yapılan yorumlar çok önemlidir.

Başka dinlerle ilgili kültürel yapılarda kullanılan kavramlar İslam dini için de aynen geçerli midir? Yorum tarifinde “bir yapıtı ya da bir olayı belli bir görüşe göre açıklama, değerlendirme”, “kendine özgü” ve “öznellik” bulunduğuna göre somut bir İlahi Kitaba sahip olan İslam’ın yorumu nasıl değerlendirilebilir? Amacın gerçekleştirilmesi için konuyla ilgili olarak kavram, doküman ve bazı bireylere yönelik psikolojik analizlere yer verilecektir

Anahtar Kelimeler: Birey, Toplum, Tutum, Davranış, İslam, Yorum.

TEFSİRİN MAHİYETİNE DAİR BİR MESELE: “TEFSİR, TASAVVURÂT MIDIR TASDİKÂT MIDIR?”

Dr. Öğr. Üyesi Harun BEKİROĞLU

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Mantık İslam ilimler tarihinde temel ölçülerini belirleyen mi’yâr olarak görülmektedir. Mîzân olarak da bilinen Mantık, ortaya koyduğu esaslar ile isabetli sonuçlara ulaşmak için gerekli olan kuralları ve ölçüleri belirlemiştir. Aynı kuralların Tefsir’in mahiyetini belirlemek için de kullanılması mümkündür. Tefsir’in tanımlar (tasavvurât) ya da önermeler (tasdikât) konularından hangisini içerdiği, Tefsir’in ana normlarının belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Osmanlı döneminde kaleme alınan risalelere bakıldığında Tefsir’in daha çok tasdikât olarak değerlendirildiği görülmektedir. Ancak bu konuda net bir yaklaşımın olduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Zira Tefsir alanında yazılan haşiye ya da şerhlerin bu konudaki temel yaklaşımının akademik düzeyde tahlil edilmediği görülmektedir.

Tefsir ve Mantık ilişkisi kapsamında yeterli düzeyde bir çalışma yapıldığı söylenemez. Bu tebliğde Mantık – Tefsir ilişkisi bağlamında Tefsir’in mahiyeti üzerine bir inceleme yapılacaktır. Bu çerçevede Mantığın tefsirde bir usûl olarak kullanılmasının imkânı sorgulanmaya çalışılacaktır.

KÜÇÜKLERİN EVLENDİRİLMESİNİN HUKUK YORUM TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Hasan MAÇİN

Adıyaman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Allah Teâlâ, insanların dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmeleri için rehber olarak peygamberler göndermiştir. Nitekim son Peygamber Hz. Muhammed ile alakalı olarak “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” (Enbiya, 27/107) buyurması da bu gerçeği teyit etmektedir. Gayesi adaleti tesis etmek olan hukukun da bu amaca hizmet ettiği sürece toplumlar için rahmet olduğu söylenebilir.

İnsanlığa rahmet olarak gönderilen bir peygamberin getirdiği dinin topluma sıkıntı oluşturacak şekilde uygulanması dinin gönderiliş amacına aykırıdır. Tersine din, insanlar arasında ortaya çıkacak problemleri adaletle çözmeyi hedefleyen ilahi değerler sistemidir. Dolayısıyla, dine dayandırılan çözüme dönük yaklaşımların bütün bir insanlığa yönelik bu rahmet vasfını göz ardı etmemesi gerekir. Kimi dogmatik hukuk kuralları yetersiz kalsa da, nihai hedefte hukukun da gayesi adaleti tesis etmektir. Bu anlamda din ve hukuk insanlık için aynı amaca hizmet eden vazgeçilmez değerler sistemleridir. Haliyle bu iki değerler sisteminden birine göre iyi olan şeyin ötekisine göre de iyi; kötü olan şeyin de aynı şekilde kötü olması gerekmektedir. Tebliğimize konu ettiğimiz “Küçüklerin Evlendirilmesi” meselesi son zamanlarda gerek İslâm hukuku gerekse de pozitif hukuk açısından ele alınıp tartışılmaktadır. Söz konusu tartışmalara dikkat edildiğinde, bazı belirsizliklerle beraber problemin asıl sebebinin konu ile ilgili nassların/metinlerin yorumlanmasından kaynaklandığı söylenebilir. Meselenin temel kavramı olan “küçük” ile kastedilenin ne olduğu belirlenmeden tartışmaların sonu gelmeyeceği gibi, ilgili nassların/metinlerin yorumlanmasında bağlı kalınacak yöntem (yorum

teorisi) belirlenmeden de tartışmalara bir son nokta koymak mümkün görülmemektedir.

Bu tebliğimizde, meselenin tartışmalı hale gelmesinde etkili olan “küçük” kavramı üzerinde durulacak, sonrasında ise konu ile ilgili naslar yorum teorileri (lafzî/literal, tarihsel, amaçsal ve sistematik) çerçevesinde ele alınıp bir karara bağlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Küçük, evlilik, ergenlik, din, hukuk.

BUHÂRÎ’NİN ŞERHLERİNDE GÖRÜLEN MEZHEPÇİ YORUMLARIN PARADOKSAL YANSIMALARI

Dr. Öğr. Üyesi Hikmetullah ERTAŞ

Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Hz. Muhammed (s.a.), vahyin ilk muhatabıdır. O, Vahyin ihtivâ ettiği emir/nehiy/ öğütlerden sorumlu bir beşer, onu tebliğ ve teybin eden Rasulullah’tır. Bu itibarla Müslümanlar Hz. Peygamber’in (s.a.) hayatını aktaran çok sayıda çalışmayı meydana getirmiştir. Bu bağlamdaki eserlerden biri de, Buhârî’nin (ö.256) el-Camiu’s-sahîh’idir.

Bildirimizde farklı fikhî mezhebe mensup; İbn Battâl (ö.449), İbn Hübeyre (ö. 560), Kirmânî (ö. 786), İbn Hacer (ö. 852), Aynî (ö. 855), Molla Gürânî (ö. 893), Süyûtî (ö. 911), Kastallânî (ö. 923) gibi Buhârî şârihlerinin el-Camiu’s-sahîh’te izledikleri usûl ve fûrû fıkha dâir (bazı örneklem) yorumlamaları incelenecektir. Önce “İ’tisâm bi’l-Kitâb ve’s-Sünne” ile “Haber’i-Vâhid” bölümlerinde şârihlerin izlediği usûlî değerlendirmeler, çelişkiler ve neticeleri ele alınacak akabinde şârihlerin (fûrû fıkha konusundaki) mezhep görüşlerine aykırı (bazı) başlık/rivayetler ile mezhep görüşlerine muvâfık bab/rivayetlerde izledikleri mezhepçi paradoksal yaklaşım ve yansımalarından bahsedilmiştir.

Çalışma neticesindeki kanaatimiz şudur.

1-Şârihler, mezheplerine muvâfık bab başlığı ve içeriği hususlarında mezhepçi yorum ve metodolojilerini yüceltmiş, mezhep görüşlerine aykırı

rivayetlerde ise bazen sükût, bazen tenkit genelde tevile başvurarak paradoksal bir tutum sergilemişlerdir.

2- Buhârî'nin yaşadığı dönemine tevârüs eden zihnî müktesebâtan etkinlenebileceği hususu bazı şerhlerde göz ardı edilerek kendilerindenmiş gibi gösterilmeye çalışılmıştır. Halbuki Buhârî, hem (genelde) hadis hem de (bazen) rey ekolü metodunu kullanarak mezhep mukallidi olmaksızın Fıkhü'l-Hadis'e göre hareket etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Yorum, Buhârî, Şerh, el-Camiu's-sahîh.

ALLAH TASAVVURUMUZ VE İMAN-AHLAK İLİŞKİSİ AÇISINDAN TAHLİLİ

Prof. Dr. Hulusi ARSLAN

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bütün peygamberler, aynı inanç esaslarını getirmiştir. Ayrıca bunlar akıl ve fitrata uygun olması açısından makuldür. Ancak bu esasların anlaşılma biçimleri olan itikadi fırkalar, tarihi ve sosyo-kültürel şartların etkisi altındadır. Sözgelimi Cebriyye ilahi iradenin mutlak egemenliğini esas alan bir Allah tasavvurunu savunurken Kaderiyye ve Mutezile zulüm ve kötülük yapmayan, adaletli ve hikmetli bir Allah tasavvuruna sahiptir. Hariciler'de cezalandırıcı bir Allah tasavvuru hâkim iken, Mürcie'de bağışlayıcı ve rahmet sahibi bir Allah tasavvuru egemen olmuştur. Bütün bu tasavvurlar, olduğu tarihin izlerini taşımaktadır. Bu sebeple kanaatimizce Müslümanların hayatında Kur'an'ın hedeflediği olumlu değişiklikleri yapamıyorsa, Kelam ekollerinin itikadi görüşleri kritik edilip yeniden yorumlanmalıdır.

Bugün Müslümanların yaşadıkları problemlerin arka planında dini tasavvurlarının önemli bir role sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bakıldığında Müslüman dünyada seyreden savaş ve kavganın bu tasavvurlar üzerinden yürütüldüğü görülmektedir. Bu sebeple kanaatimizce İslam'ı çağımızın idrakine sunmak için, inanç esaslarının ahlak üzerinden yeniden yorumlanmasına gereksinim vardır. Dikkatle okunduğunda Kur'an-ı Kerim'de var olan bu yaklaşım tarzı, yeniden keşfedilmelidir. İlk önce Allah'a iman noktasında bazı kelamcıların

vurguladığı nimet-şükür ilişkisi ahlaki anlamda iyi bir başlangıç olabilir. Aynı şekilde inançlarımızı izah ederken dinimizin gözettiği ahlaki gayeler uygun bir çerçeve oluşturabilir. Yine güç ve otorite üzerine kurulu Allah tasavvurumuz; ahlak ile dengelenebilir. Bu bağlamda mutlak irade ve gücü kadar, Allah'ın adaleti, hikmeti, lütuf, bağış ve merhameti de vurgulanmalıdır. İnsana iyilik yapmak istediğinden emin olduğumuz bir Allah tasavvuru, dini ve ahlaki hayatımıza olumlu katkılar sağlayabilir.

GÜNAHA VE GÜNAHKÂRA YAKLAŞIMDA MÂTÜRÎDÎ'NİN VERDİĞİ İLHAM -HİKMET VE RAHMET DİLİ-

Dr. Öğr. Üyesi Hülya TERZİOĞLU

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsanın yaratılış özelliklerinden birisi de iyilik ve kötülük işlemeye ortak yetenek taşımasıdır. Hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah, insanın kulluğuna da muhtaç değildir. İlâhî mesaj insana davetini özgürce takdim etmiştir. İnsanın dine girerken sahip olduğu bu özgürlük dini yaşarken de devam etmektedir. Bu durum onların dünya hayatında denenmesi ve öldükten sonra amellerinin karşılıklarını almaları için anlamlı bir gerekçedir. İnsanlar günah işleyerek dünyada birbirlerine ibret ve tecrübe olurlarken, pişmanlık gösterip af dileyerek de rahmete vesile olurlar. Bu çalışma Mâtürîdî'nin işte bu temel yaklaşımları ile günahın ve günahkârın konumunu ele almayı amaçlamaktadır. Nihâî hedefi ise 21. yüzyılın çok kimlikli, tek kültürlü dünyasında suç ve günaha yaklaşım ve yalnızlaşan insanlara ilâhî hikmet ve rahmetin kuşatıcılığını hatırlatmak ve rehabilitasyonlarına katkı sağlamaktır.

Anahtar kelimeler: Mâtürîdî, Günah, Günahkâr, Hikmet, Rahmet

GELENEKSEL MARİFETULLAH TARTIŞMALARININ MODERN ZAMANLARDA ANLAMI

Prof. Dr. Hüseyin AYDIN

Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Müslüman kelamcılarının tamamı, marifetullah konusunda aklın öncelikli konumunu kabulde bir tereddüt göstermezler. Marifetullahın Eş'arî'ye göre şer'an, Mu'tezile ve Matürîdî'ye göre aklen vaciptir. Eş'arî marifetullahın akfî değil, sem'î delil ile zorunlu bir mükellefiyet haline geldiği görüşündedir. Zira nazar ve istidlâlî bilgiye dayanan inanç, sadece elde edilen bilginin bu seviyesi ile orantılı bir kesinlik derecesi yansıtmaz.

Saf akıldan söz etmek oldukça zor olduğundan insanların inanç, fikir ve eylemlerini yönlendiren kültürel akıl olmaktadır. Kültür, tevarüs edilen inançlar, sosyal çevre zihni kodlamakta istisnai haller dışında toplumsal değerler insan kimliğini oluşturmaktadır. Tevhid dinini tevarüs etmiş olan bizler, Müslüman zihinle içerden baktığımız için sahip olduğumuz inançlara akılla kolaylıkla ulaşılabileceği kanaatini taşıyoruz. Hâlbuki biz böyle bir tecrübeye sahip değiliz ve Müslümanlığımız, boş bir zihnin aklın rehberliği ile kazandığı imana istinat etmez.

Marifetullah açısından tebliğ ve iyi temsilin önemi malumdur. Diğer yandan İslam açısından yapılan kara propagandanın oluşturduğu olumsuz imaj baş edilmesi gereken bir husustur. Dünyanın kimi medya kanallarının ve film sektörünün zihinlere yerleştirdiği geri kalmış, tembel, şehvetperest, aptal görünümlü, şiddet yanlısı v.b. Müslüman imajı, haksız karartma yapmaktadır. İslam ve Müslümanlarla ilgili bu dezenformasyon, arayış içinde olan insanlar açısından perdeleme fonksiyonu icra etmektedir.

Homo Modernusun sekülerlik, deizm, agnostizm, pozitivizm, sahte irfanlar gibi çağcıl olumsuz etkiler altında olması zihni engellerin aşılmasını zorlaştıran yeni faktörlerdir. Zira bu tür anlayışlar Allah ve ahiret hakkında konuşmayı değerden düşürmektedirler. Binaenaleyh meseleyi sırf akla havale etmek ya da diğer faktörleri göz ardı ederek yalnızca tebliğ etmekle yetinmek ne kadar doğrudur? Tevhide ulaşmada akli yeterli görmek Müslümanlar açısından tebliğ görevinin lüzumunu zayıflatan bir anlayış olarak da görülebilir. Tek tip bir yöntem yerine çoklu metot kullanarak zihni, fikri engelleri kaldırmaya çalışmak, tevarüs edilen

anlayışlardaki tortuları temizlemek, doğru bir tebliğ faaliyeti yürütmek ve olumsuz Müslüman imajını olumluya çevirmek gibi çabaların daha isabetli olacağı kanaatini taşıyoruz.

ANLAMIN MAHİYETİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Hüseyin Subhi ERDEM

İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Düşünce tarihi yirminci yüzyıla kadar dilin mahiyetini daha çok insani bir kabiliyet ve köken sorunu olarak görmüştür. Descartes ve diğer rasyonalist gelenekteki düşünürler, konuşmayı insan ve hayvan arasında kesin bir ayrımla sınırlamışlardır. Bunu insanın konuşma yetisi ve diğer canlıların iletişim sağladığı imkânı birbirinden ayırt ederek, akıl, idrak ve içgüdünün kendi bağlamında tezahürü olarak değerlendirirler. Günümüzde dil tartışmaları anlam kavramı etrafında çeşitlenmektedir. Anlam problemi, konuşmanın ana eksenini oluşturan, “anamlı, boş anlamlı, söylenebilir, gösterilebilir, söylenemeyen” gibi kavramlarla tartışmayı şekillendirmektedir. Analitik tarzda tartışmanın geleneğimizde de muazzam bir karşılığı vardır. Anlamı, ifade üzerinde fonetik, sentaktik, semantik yönleriyle mantıksal çözümlenmeye tabi tutan analitik felsefenin çabasını açıkça görebilme, konunun aydınlatılmasıyla mümkün olacaktır. Anlam problemi bu çerçeveyi aşan tarihsel süreçte zihinsel yapı ve ideler üzerinden ontolojik, epistemolojik ve psikolojik bağlamda tartışmanın konusu olmuştur. Bu çalışma daha çok tartışmanın bu yönünü dikkate alacaktır. Bu bağlamda:

- Analitik felsefenin temel konusu haline gelmiş olan anlam probleminin esasen yirminci yüzyıl öncesi filozoflarınca nasıl değerlendirildiği öncelikle değerlendirilecek;
- İdealist ve rasyonalist yaklaşımların antropolojik ve evrimci yaklaşımlara karşın anlamı nasıl temellendirdikleri analiz edilecek;
- Farklı yaklaşımlar çerçevesinde anlama dayalı zihniyetin teşekkülü ve anlamlandırma biçimlerinin dünya resmine dayalı gerçeklik algısının nasıl oluştuğu tartışılacak;
- Bütün bu değerlendirme konularına dayalı anlam problemi üzerine sarıh bir anlam semantiğinin nasıl oluşması gerektiği üzerinde tartışma ve değerlendirmede bulunulacaktır.

Prof. Dr. Hüseyin YILMAZ

Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi

Bu çalışmada öncülüğünü René Guénon (*Abdulahid Yahya*) (1886-1951)'un yaptığı Gelenekselci ekolün İslam anlayışı ele alınacaktır. Ekol Yirminci yüzyılın başlarından itibaren çeşitli İslam tarikatları aracılığıyla müslüman olmuş batılı düşünürler tarafından ortaya konmuştur. Ancak daha sonra yapılan tercümelemlerle ekolün görüşlerinin İslam dünyasında da taraftar bulduğunu söylemek mümkündür.

Gelenekselci ekol açısından *gelenek* kavramı vahiy veya ilham yoluyla aktarılan kutsal sözleri ifade ettiği gibi bunların uygulanmasıyla insanlar arasında ortaya çıkan ibadet biçimlerini, çeşitli davranış kalıplarını, kurumlar, sanat eserleri şeklinde kurumsallaşmış yapıları ve bunların gerek manevi gerekse maddi yollarla aktarımını da ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında gelenek, dinin bütün tezahürlerini de kucaklayan bir kavram olarak tanımlandığı için onun din ile özdeş olduğunu söylemek de mümkündür.

Ekolün temel tezi, dinlerin özünde bulunan 'Ezelî Hikmet'in evrensel bir gelenek olarak bütün dinlerde sürekli var olduğu anlayışdır. Ancak onlara göre günümüz dünyasında bu "Aslî Gelenek"e dönmek, insanlığın sorunlarını çözecek tek çaredir. Öte yandan Gelenekselciler İslam'ı yaşadığımız dönemin vahyi olarak kabul ettikleri için bu çerçevede onların İslam anlayışlarının ortaya konması önem arz etmektedir.

**İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN İSLÂM ANLAYIŞLARI
ÜZERİNE BİR İNCELEME (İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ)****Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AŞLAMACI**

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İlahiyat Fakülteleri ülkemizde yükseköğretim düzeyinde din eğitimi veren kurumlardır. Diğer devlet kurumlarındaki kısıtlı çalışma imkânları göz ardı

edildiğinde bu fakülteler, temel olarak örgün din eğitimi ve öğretimi ile din hizmetleri ve yaygın din öğretimi alanlarında görev alacak nitelikli insan gücü yetiştirmektedir. Bu kurum mezunları Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde ve Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında çeşitli görevlerde istihdam edilebilmektedir.

Ülkemizde resmi olarak yürütülen din eğitimi ve öğretimi ile din hizmetlerinde topluma sunulan İslâm anlayışının içeriği ya da müfredatı kadar bunların aktarıcısı kadroların tutumu temel belirleyici konumundadır. Bu nedenle toplumu ya da öğrencilerini dini konularda aydınlatacak, önderlik yapacak bugünün imam-hatipleri, vaizleri, müftüleri, din dersi öğretmenleri, meslek dersi öğretmenleri ya da kısaca ilahiyatçıları nasıl olmalıdır? Sorusu çerçevesinde yapılacak yeterlik/nitelik çalışmalarının en önemli boyutlarından birisini de bu fakülte mensuplarının nasıl bir İslâm anlayışına sahip olmaları gerektiğinin belirlenmesi oluşturmaktadır. Bu bağlamda toplumu dini konularda aydınlatması beklenen İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencilerinin nasıl bir İslâm anlayışına sahip olduklarının bilimsel olarak tespit edilmesi araştırmaya değer bulunmuştur.

Bu araştırmada da bu gereklilikten hareketle İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin nasıl bir İslâm anlayışına sahip olduklarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca öğrencilerin sahip oldukları İslâm anlayışlarının bazı değişkenler açısından (cinsiyet, yaş, bölüm/program, mezun olunan lise türü, aile gelir durumu, okul dışı din eğitimi alma durumu ve kanalı) incelenmesi de araştırmanın diğer bir amacını oluşturmuştur. Araştırma verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen 15 madde ve 4 alt boyuttan oluşan “İslâm Anlayışı Ölçeği” ile toplanmıştır. Ölçeğin boyutları, Tasavvufî İslâm anlayışı, modernist İslâm anlayışı, siyasal İslâm anlayışı ve Selefi İslâm anlayışı şeklinde adlandırılmıştır. Araştırmanın örneklemini ise 2016-2017 öğretim yılında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 4. sınıfında örgün ve uzaktan eğitim yoluyla okuyan öğrencilerden tesadüfi örnekleme seçilen DKAB bölümünden 121, İlahiyat lisans programından 136 ve İLİTAM programından 149 olmak üzere toplam 406 öğrenciden oluşmuştur. Araştırma sonucunda İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin sahip oldukları İslâm anlayışları ortalama puanları yüksekten itibaren siyasal İslâm anlayışı, modernist İslâm anlayışı, selefi İslâm anlayışı ve tasavvufî İslâm anlayışı şeklinde sıralandığı ve öğrencilerin İslâm anlayışlarında bazı değişkenler açısından anlamlı farklılaşmaların olduğu tespit edilmiştir.

CİHAD, KITAL VE MÜCADELE KAVRAMLARININ ANALİZİ, BARIŞ VE SAVAŞ İLE İLGİLİ AYET VE HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Prof. Dr. İsmail KARAGÖZ

Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İlk insandan beri var olan tevhit esasına dayalı hak dinin temel amacı, yer yüzünün halifesi olan, göklerde ve yerde bulunan her hizmetine sunulan Âdemoğlunun malının, canının, aklının, neslinin ve dininin korunmasıdır. Bunların korunabilmesi için insanların sulh ve sükûn, güven ve huzur içinde yaşamaları gerekir. İslam Dini, savaşı değil barışı esas alır, savaş ancak din özgürlüğüne, cana, mala, devlete ve vatana saldırı olduğu zaman vatan ve barışın korunması, baskının, fitne ve fesadın, terörün ve zulmün önlenmesi, barışın, din özgürlüğünün, can ve mal güvenliğinin sağlanması amacıyla yönelik olarak meşru olur. Dolayısıyla Kur’ân’da “*cihad*”, “*harb*”, “*mücadele*” ve “*kıtâl*” gibi savaş anlamı içeren kavramların, bu bağlamda değerlendirilip anlaşılması gerekir.

Kur’ân’ın temel kavramlarından biri olan “*cihad*”, zamanla anlam daralması olmuş, âdeta “*kıtâl*” kavramıyla özdeş hale gelmiştir. Bu kavram gerektiğinde savaşı da ifade eden ancak bununla sınırlı olmayan İslam’ı tebliğ etme, İslam’ın güzelliklerini yaşayarak insanlara gösterme ve Allah’a itaat edebilmek için nefis ile mücadele etme anlamını da içeren daha geniş kapsamlı bir kavramdır.

İslam’ın barışı esas aldığı, cihadın ancak saldırı halinde ve meşru bir savaş çıktığında “*kıtâl*” anlamına geleceği, “*kıtâl*” ile ilgili ayetlerin savaş ortamı ile ilgili olduğu, dinde ve ibadetlerde zorlamanın yapılamayacağı, küfrün savaş ve öldürme gerekçesi olmayacağı, “*küfrün*”, savaş sebebi olamayacağı ve “*savaşın*” tebliğ vasıtası olamayacağı, İslam’ı tebliğin, hikmet, güzel öğüt, en güzel mücadele ve yumuşak bir üslupla yapılması gerektiği şeklinde zihinlere yerleşecek bir din anlayışının, barışın varlığına ve devamına katkı sağlayacağı aklı-selim sahibi herkesin kabul edeceği bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: Allah, peygamber, Kur’ân, ayet, hadis, cihad, kital, harb ve mücadele.

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE YORUMUNUN SABİTELERİ VE DEĞİŞKENLERİ: ADONİS BAĞLAMINDA BİR OKUMA**Öğr. Gör. Kerim ÖZMEN**

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam düşüncesinde yorumun imkânı meselesi ne kadar önemli bir sorun ise onun sınırları meselesi de o kadar ciddi bir meseledir. Yorumda sınırsızlık artık yorum değil anlamın ortadan yok olması demektir. Sınırsız yorum veya aşırı yorumdan kaçınmanın yolu ise yorum faaliyetinde sabiteler ve değişkenler alanları arasına anlamlı sınırlar çizmekten geçer. Söz konusu alanda anlamlı sınırlar çizme faaliyeti pek çok kez yapılmakla birlikte günümüzde de bu sınır çizme arayışları devam etmektedir.

Bu çalışmada Suriyeli edebiyatçı şair ve düşünür Adonis lakabı ile meşhur Ali Ahmed Said Eşber'in İslam düşünce tarihinin gelenek ve yenilenme bağlamında farklı bir okumasının ürünü olan *es-Sâbit ve'l-Mütehavvil/Sabit ve Değişken* isimli eseri üzerinden bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Düşünürün bu eseri İslam kültür ve düşüncesinin eleştirel bir okuması mahiyetindedir. Zira Adonis'in metinlerine içkin olan antropolojik ruh dîni antropolojik anlamda, insanların yaşaya geldiği ve kendilerine göre anlamlandırdığı bir olgu olarak tasavvur edilmiştir. Bu eserinde, Adonis tarafından farklı dönemlere ait bu kültür mirasının oluşumuna katkısı bulunmuş simalardan ve düşüncelerinden seçki yapılmış, bu seçki üzerinden bir gelenek okuması yapıp, geleneğin güncelliği meselesi irdelenmiştir. Çalışmada Adonis'in bu çabasının temel nitelikleri ortaya konulacak ve analitik bir tahlilden sonra geleneğin doğru ve makul okunmasına ne derece katkıları olduğu tespit edilecek ve geleneğin güncellenme imkânı konusu ele alınacaktır. Bu çalışma ile ilahiyat camiasınca neredeyse pek tanınmayan ve ülkemizde ele aldığımız yönüyle çalışma konusu yapılmamış Adonis ve düşüncelerinin ilim camiasıyla paylaşılması da temin edilmiş olacaktır.

“METNİN TE’VİLİ”NDEN “SÖYLEMİN TE’VİLİ”NE: YORUMUN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Dr. Öğr. Üyesi Kılıç Aslan MAVİL

Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüce Yaratıcı insanlığa doğru inanç, iyi davranış ve güzel ahlakı öğretmek üzere vahiy ve kitap indirmiştir. Son ilâhî vahyin getirdiği evrensel ilkeleri Hz. Peygamber bizzat yaşayarak Müslümanlara örnek olmuş, vahyin tümel değerlerini tikel durumlara aktararak ideal İslâmî toplum modelinin nüvesini inşa etmiştir. Hz. Peygamber sonrası devletin sınırlarının Arabistan’ı aşması ve Arap olmayan kavimlerin İslâm’ı kabul etmesiyle nasların bu yeni Müslüman kitleler tarafından anlaşılması meselesi bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Ehl-i hadis âlimleri muhafazakâr bir tavırla bu tür anlam arayışlarını Selef-i sâlihîn’in yolundan sapma olarak değerlendirirken, çoğunlukla gayr-ı Arap (mevâlî) unsurlardan oluşan kelâm bilginleri akli esas alan yeni bir yorum metodu geliştirmişlerdir. Bizim “klasik te’vil” adını verdiğimiz bu yorum yönteminin sınırları bir taraftan “kelâmî akılcılık” (bilgi ve varlık anlayışı) diğer taraftan da Arap dilinin gramer ve belagat (mecâz) kurallarıyla büyük ölçüde çizilmiştir. Modern döneme gelindiğinde metin odaklı klasik te’vil yöntemi büyük oranda işlevini yitirmiş durumdadır. Modern “metinselci” yorum anlayışı ise metnin yorumuna dayalı klasik te’vil yöntemini fıkha uygulamaktan öte bir yenilik getirememiştir. Şu halde modern yorum yöntemi anlamı metnin içinde (lafız veya işaretlerinde) değil onun dışında, muhataplarını çağırdığı “şey”de aramalıdır. Dolayısıyla gayretini lafızlar için alternatifler üretmek yerine söyleminin anlaşılması üzerine yoğunlaştırmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Bağlam, Ehl-i hadis, klasik te’vil, metinselci yorum, söylem, vahiy

DİNÎ METİNLERİN YORUMLANMASINDA ÖN KABULLERİN VE GAYELERİN ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Lokman BEDİR

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dinî metin deyince öncelikle Kur'an-ı Kerim ve Efendimizin hadis-i şerifleri akla gelmektedir. Ma'lum olduğu üzere tüm Kur'an âyetleri veya tüm hadisler açık seçik değildir. Dolayısıyla insanların bizzat dinî hayatlarını ilgilendiren bu metinlerden bazıları doğrudan anlaşılmadığı için yoruma ihtiyaç duymaktadır. Yorumlayacak olan ise insandır.

Genel olarak insanların ön kabulleri vardır. Sahabeler de bundan istisna yapılamaz kanaatindeyiz. Fakat ön kabuller kimlere ait olduğuna göre, sonuçları açısından farklılık arz etmektedir.

Efendimiz (s.a.v) hayattayken, sahabeler Kur'an-ı Kerim'den anlamadıkları yerleri ona sorarlardı. O da, murâd-ı İlahî/marziyyât-ı İlahî çerçevesinde kendisine soru yöneltenlere ilgili âyetler hakkında, -kendisine Allah (cc) tarafından tevdi' edilen vazife gereği- açıklamalarda bulunurdu. Efendimizden sonra ise onun eğitiminden geçen sahabeler, -ister kendileri için olsun ister başkalarının sorularına cevap için olsun- bazı âyetler hakkında yorumda bulunurlardı. Kur'an'dan bir şey araştıracakları zaman onların da -Efendimize iktidâen- ön kabulleri murâd-ı İlahî ve marziyyât-ı İlahî idi. Sahabelerdeki bu ön kabulün tâbiîn döneminde de büyük oranda devam ettiğini söylemek mümkündür. Ancak sahabelerden ve tâbiînden sonraki ilerleyen zamanlarda -ister hak olsun ister fırâk-ı dâileden olsun- îtikadî ve amelî mezhepler teşekkül etti. İşte tam da bundan sonra bir kısım ilim adamlarında, sahabelerin ön kabulü olan murâd-ı İlahî/marziyyât-ı İlahî fikrinin yerini başka ön kabullerin aldığı bilinen bir gerçektir.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de Kur'an âyetlerinin ve hadislerin yorumlanmasında ön kabullerin aktif olarak kullanıldığını müşahede etmekteyiz. Özellikle cerh ve ta'dile tabi tutularak sıhhati tescillenmiş bazı sahih hadislerin ön kabuller sebebiyle hadis olarak kabul edilmediğine şahit olmaktadır. Bu durum bize

endişe vermekle birlikte, araştırmalarımız ve dinî hassasiyetlerimizde daha titiz olmağa sevk etmektedir.

Dinî metinleri doğru ve sağlıklı olarak anlama ve yorumlamanın önündeki en büyük engellerden biri olarak gördüğümüz *ön kabullerin ve gayelerin*, bu alandaki etkisi bir şekilde günümüze kadar ulaşmıştır. Ve bu problemin tam olarak ortadan kaldırılamayacağı da anlaşılmaktadır. Ancak günümüz ilâhiyât bilim adamları başta olmak üzere dinî ilimlere gönül verenler; âyetleri ve hadisleri yorumlamada kendi ön kabullerini ve gayelerini değil de, sahabenin ön kabulü ve gayesi olan “murâd-ı ilâhî/marziyyât-ı ilâhî” fikrini esas almaları durumunda bu problemin asgariye ineneğine inanmaktayız.

SOSYAL MEDYADA MÜSLÜMAN ALGISI (TWİTTER ÖRNEĞİ)

Dr. Öğr. Üyesi Lokman CERRAH

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Sosyal Medyada Müslüman Algısı (Twitter Örneği) adlı bu makale de, genel olarak sosyal medya kullanıcılarının Müslüman kavram ve olgusunu nasıl algıladıkları analiz edilmiştir. Sosyal medyanın etkileşimsel ve katılımcı özellikleri, algıların kısa sürede çok geniş kitlelere yayılması sonucunu doğurmaktadır. Dolayısıyla insanlar hem bu algılardan haberdar olmak ve hem de kendi paylaşımları ile algı yaratmak veya en azında var olan algılara destek olmaya çalışmaktadırlar. Bu süreçten ve yaygın etkiden hareketle sosyal medya da Müslüman algısının ne olduğu, sebep ve sonuçlarının neler olabileceği incelenmiştir.

İnceleme kapsamında ilk olarak sosyal medya ve Twitter’a ilişkin teorik bilgiler verilecek, sonra uygulama kısmında 19/12/2017 tarihinde Twittürk Twitter takip sitesinden elde edilen ve “Müslüman” kelimesini içeren Türkçe twitler analiz edilecektir. Böylece twitlerden ortaya çıkan ortak algılar örnek twitlerle beraber ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Müslüman, Twitter, algı

**NASSI TA'LİL EDERKEN NASSIN HÜKMÜNÜ DEĞİŞTİRMEME
İLKESİ****Doç. Dr. M. Ali YARGI**

Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Şer'î hükümlerin gerekçelerini dikkate alarak nasları yeniden yorumlama faaliyetleri son zamanlarda gündemi bir hayli meşgul etmektedir. Bu yorumlar kimi zaman nasların hükümlerini iptal etmeye kadar varmaktadır. Bu durum Fıkıh usulcülerinin çoğunun benimsediği “nassı ta'lil ederken onun hükmünün değiştirilmemesi gerektiğine” dair ilke üzerinde yeniden düşünmeye ihtiyacımızın olduğunu göstermektedir. Usulcüler nasları ta'lil ederek onlara getirilen yorumların bu ilkeye uyup uymadığını tespit etmek, yapılan yorumu savunmak veya eleştirmek adına geçmişte önemli tartışmalar yapmışlar; bu ilkenin nasıl anlaşılması gerektiğini, imkân ve sınırlarını belirlemeye gayret etmişlerdir. Bu tebliğde fıkıh usulü kitapları esas alınarak söz konusu ilke çerçevesinde nasları yorumlamanın imkân ve sınırları tespit edilmeye çalışılacak, bu konuda tartışılan örnekler ve açıklamalar ışığında günümüzdeki tartışmalara katkı sağlanmaya gayret edilecektir. Bu bağlamda nassı ta'lil ederken nassın hükmünü değiştirmemek gerektiği ilkesini kimlerin ve niçin benimsediği, hükmü değiştirmenin ne zaman söz konusu olacağı, nassın hükmünü genelleştirmenin veya hususileştirmenin ya da illetini/maksadını dikkate alarak te'vil etmenin bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilemeyeceği, ta'lilden sonra nassın hükmünün artık uygulanamayacağını söylemenin ne derece mümkün ve doğru olacağı gibi meseleler incelenmeye çalışılacaktır.

DELÂLETÜ'L-İKTİZÂNIN UMUM İFADE EDİP ETMEDİĞİNE İLİŞKİN METODOLOJİK TARTIŞMALARIN NASSIN YORUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Selim ASLAN

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Lafzın manaya delâleti fıkıh usulûnün önemli konularındandır. Hanefî usulcüler lafzın manaya delâletini, 1. İbârenin delâleti, 2. İşaretin delâleti, 3. Nassın Delâleti, 4. İktizânın delâleti şeklinde dörde ayırmışlardır. Kelamcı usulcüler ise, 1. Mantûkun delâleti (iktizânın delâletini de kapsamaktadır), 2. Mefhumun delâleti şeklinde taksim etmişlerdir. İktizânın delâleti, sözün doğru anlaşılıp hüküm ifade edebilmesi için belli bir takdir yapıp lafzın söylenen kısmının takdir edilen, yani meskûtün anı olana delâlet etmesine denir. Mesela “Anneleriniz size haram kılındı” ayetinin doğru anlaşılabilmesi için “Annelerinizi *nikâhlamanız* size haram kılındı” şeklinde anlamak gerekmektedir. İşte böyle bir anlama türüne iktizânın delâleti denilmektedir. İktizânın delâletinin umum ifade edip etmeyeceği konusu tartışılmış ve birçok fikhî meseleye bağlanan farklı hükümler bu tartışmalar neticesinde ortaya konmuştur. Bu tebliğimizde, delâletü'l-iktizânın umum ifade edip etmediği ve buna bağlı olarak naslara getirilen yorumları ne derece etkilediği hususu üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: Delâletü'l-iktizâ, umum, nass, yorum, etki

YORUMUN HAKİKATE TAHAKKÜMÜ: İSLÂM VE MÜSLÜMANLIK ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Mahmut ÇINAR

Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslâm, Yüce Allah tarafından benimsenerek, insanların tevhid inancı başta olmak üzere, doğru yolu bulmaları için peygamberler aracılığıyla gönderdiği dinin

adıdır. Bu din, gerçekten de kabul edilip yaşandığı takdirde, insanlar üzerinde beklenen değişimi meydana getirmiş, onları dönüştürmüş ve kemale erdirmiştir. Hz. Peygamber'in içinde neşet ettiği toplumun ahlakî ve insanî hiçbir değer tanımadan, tamamen tefessüh ettiği tarihi bir hakikattir. Böylesi bir topluluk, tarihe örnek nesil olarak geçen, fedakârlık, îsâr, paylaşma ve benlikten sıyrılma gibi özelliklerle donanmış bir topluluğa dönüşmüştür. Sahabenin yaşadığı bu dönüşüm, İslâm'ın ideallerinin gerçekçi olduğunun ve ütopya olmadığını açık delilidir. Buna karşılık hem günümüzde hem de tarihin farklı dönemlerinde, kendilerini Müslüman olarak tanımlayan insanların, İslâm adına bazı yapıp ettikleri, anılan değerler bağlamında İslâm'la örtüşmemektedir. Bu durum, Hz. Peygamber'in vefatından hemen sonra, İslâm dinini anlama ve yorumlama sürecinde, bir takım problemlerin yaşandığı ve İslâm'ın bazı hükümlerinin İslâm adına bağlamından koparıldığı anlamına gelmektedir. İşte İslâm adına yapıldığı halde içinde İslâmî unsurlar taşımakla beraber, tam olarak İslâm'la örtüşmeyen bu duruma Müslümanlık adını vermekteyiz. Zira her ne kadar netice itibariyle İslâm'ın temel ilke ve vizyonuyla çelişen icraatlarda bulunuyor iseler de, ayet ve hadisler başta olmak üzere, dinî bir takım kavram ve enstrümanları kullanarak bunu yapmaktadırlar. Bu duruma, İslâm adına ortaya çıkan ve Müslümanlar başta olmak üzere insanları öldürmeye kadar ileri giden, şiddet kullanan çevreleri örnek vermemiz mümkündür. Tebliğimizde Allah'ın gönderdiği ve Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dinin ilke ve idealleriyle, kendilerini "Müslüman" olarak tanımlayan çevrelerin dinî gerekçeler ileri sürerek bu yöndeki icraat ve idealleri, "İslâm ve Müslümanlık" tabirleri üzerinden irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam, Müslümanlık, Müslümanlar, Tedeyyün, Şiddet.

TÜRKİYE’DE DİN DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMLARI VE DERS KİTAPLARINDA İTİKADİ, FİKHİ VE TASAVVUFİ YORUMLARIN ÖĞRETİMİ

Doç. Dr. Mahmut ZENGİN

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Günümüzde dinlerin ve inançların öğretiminde okullarının daha fazla sorumluluk almasına yönelik olumlu bir bakış açısı bulunmaktadır. Nitekim 2000’li yılların başından itibaren Avrupa Konseyi, AGİT, UNESCO gibi uluslararası kuruluşların yaptıkları çalışmalar bu konuda olumlu bir anlayışın gelişmesine etki etmiş ve birçok ülke din eğitimi ve öğretimi uygulamalarını gözden geçirmeye başlamıştır. Giderek daha çoğulcu bir yapı arz eden toplumsal sistemlerde bireylerin hem kendi din ve inançlarını öğrenmesi hem de farklı din ve inançları tanıyarak diğerlerini anlamaya çalışması son derece anlamlı kabul edilmektedir. Birçok ülkede, o ülke ve toplumun hakim dini geleneğinin öğretimi yanında diğer dinlerin, inançların ve bir din içerisindeki çeşitli yorumların öğretimi ile ilgili ihtiyaç ve talepler doğrultusunda adımlar atıldığı görülmektedir.

Türkiye’de din öğretiminin geçirdiği süreç birçok deneyimi beraberinde getirmiş, din derslerinin okullarda hiç verilmemesinden isteğe bağlı ve zorunlu verilmesine kadar birçok uygulama tecrübe edilmiş ve bu kapsamda toplumun din eğitimi ile ilgili ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte din dersleri ile ilgili tartışmalar hala varlığını devam ettirmektedir. Din derslerinin İslam’ın belli bir itikadi ve fihhi yorumunu referans aldığı, farklı din yorumlarını yeterince dikkate almadığı gibi eleştiri ve itirazlar yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Bu konuda iç ve dış hukuk mercilerine yapılan başvurular ve itirazlar neticesinde Türkiye aleyhine bazı mahkeme kararları verilmiştir. Bu kapsamda özellikle 2005 yılından itibaren hazırlanan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programları ve ders kitaplarında yaklaşım ve içerik olarak önemli düzenlemeler yapılmış, diğer dinlerin ve inançların öğretimi yanında İslam düşüncesindeki yorumlara yönelik müstakil konulara yer verilmiştir.

Bu çalışmada, İslam düşüncesinde yorumlar bağlamında itikadi, fihhi ve tasavvufi yorum farklılıklarının 1924’den günümüze kadar öğretim programları ve

ders kitaplarına ne düzeyde ve nasıl yansıdığı incelenecektir. İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarının incelenmesinde tanım, tasnif, kullanılan kaynaklar, tarihsel gelişim, düşünce ve değerler, dini otorite, temel metinler ve kitaplar, günümüzdeki durum gibi çeşitli alt temalar kullanılacaktır. Öğretim programı ve ders kitaplarındaki konu ile ilgili veriler Nvivo 11 programına aktarıldıktan sonra içerik analizi gerçekleştirilecek ve elde edilen bulgular tartışılacaktır.

DEİZMİN MEYDAN OKUMALARINA KARŞI İSLAM DÜŞÜNCESİNİN SORUN ÇÖZME KABİLİYETİ: YENİ BİR NÜBÜVET TEORİSİ GELİŞTİRME TEKLİFİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Akif ALTUNIŞIK

Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu çalışmada günümüz İslam düşünürleri tarafından deizme karşı yeni bir nübüvvet teorisi geliştirilmesi gerektiği tartışılmaktadır. Bu bağlamda ele alınan çalışmamızda deizmin, dinlerin kurucu unsuru olan vahiy ve peygamberliği reddetme gerekçeleri ele alınmaktadır. Ayrıca Hıristiyan coğrafyada ortaya çıkan deizmin son yıllarda İslam toplumlarında da kısmen yayılmaya başladığı ve bundan sonra da yayılma ihtimali üzerinde durulmaktadır. Yine klasik İslam düşüncesinde nübüvveti ispat etme yöntemlerine değinilerek bu yöntemlerin modern dünyada deizm ile mücadele etmek için yeterli olmayacağı öne sürülmektedir. Dolayısıyla söz konusu yöntemlerin geliştirilmesi ya da değiştirilmesi gerektiği iddia edilmektedir. Çünkü dinleri ciddi anlamda yaralayan deizm ile klasik yöntemlerle başa çıkmak zor gözükmemektedir, ancak yeni bir nübüvvet teorisi geliştirilerek deizmin gücü büyük oranda zayıflatılabilir. Bu yeni teorinin nasıl olacağı sahanın uzmanları tartışılacaktır, ancak deizmin ortaya çıkmaya başladığı on yedinci yüzyıldan sonra akla verilen büyük önem ve güven göz önünde bulundurularak büyük oranda akıl ve kısmen de duygu eksenli yeni ve güçlü bir nübüvvet teorisi geliştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Deizm, nübüvvet teorisi, İslam düşüncesi, vahiy, akıl.

ÇAĞIN AKLI VE ZİRVESİ BAĞLAMINDA HZ. ÖMER'İN TARİHSEL UYGULAMALARININ VE DÖNEMSEL YORUMLARININ ALGILAMA SORUNU

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hız. Ömer, çağının ve tarihinin insanı ve lideridir. Ancak diğer pek çok lidere nazaran çağının gereğini fahmederek ve buna göre yorumlayıp yeni pozisyonlar üretmesiyle meşhurdur. Onun “nas” dediğimiz ayet ve hadisleri literal ve lafzi olarak algılayıp katı bir sertlikle uygulama yerine, bu nasların nazil olduğu ve söylendiği tarihte geçerli olduğunu ve kendisinin şimdi yeni pozisyonlarla karşı karşıya gelmiş biri olarak farklı uygulamalar yapması gerektiğini belirtmiş ve uygulamıştır.

Onun bu dönemsel farklı yorumları kendi döneminde sahabe tarafından tenkit görse de dönemsel sıkıntıların önünü açmış ve İslam tarihinin zirvesi denilebilecek bir dönem böyle yaşanmıştır. Bunlar, doğuran cariye(ümmü veled) satışını yasaklaması, içki cezası uygulamasında Hız. Peygamber'in uygulamasına uymaması, hac ibadetinde bir uygulama olan Say'daki Remel'i yapmaya artık gerek olmadığını düşünmesi, bir lafızda verilen üç talak ile boşamayı gerçekleştirmesi, İslam'da bir yasak olmamasına rağmen -Müslüman kadınların boşta kalmaması gereğesiyle-gayrimüslim kadınlarla evliliği yasaklaması, ilk defa cemaatle teravih uygulamasını başlatması, Hız. Peygamber'den sonra ilk defa muta uygulamasını yasaklaması, cariyelere örtü yasağını uygulaması, Temettü haccını yasaklaması gibi uygulamalardır.

Bildirimiz bu minval üzere devam edecek ve sonuçta bu tür örnekler üzerinden yorumun toplumsal karşılığı ne olmalıdır? Sorusunun cevabını bulmak istiyoruz.

**İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE'YE GÖRE RE'Y VE ŞER'Î AHKÂMIN
TAYİNİNDEKİ YERİ****Doç. Dr. Mehmet BİRSİN**

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Tam adı Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâfî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350) olan müellif, Hanbeli mezhebinin İbn Teymiyye ile belirginleşen yeni selefiyye çizgisinin önemli bir temsilcisidir. Klasik dönemde bazen olumlu bazen olumsuz bir imaja sahip kılına rey ise yorum etrafında geliştirilen teorinin ana kavramlarından birini oluşturmaktadır. Bu kavramın taraftarları ile muhalifleri arasında daima bir tartışma potansiyeli mevcuttur. Bu arada kavramın taraftarlarının ve muhaliflerinin zihninde ki karşılığı, mahiyeti ve sınırları hususunda bir karışıklığın olduğu da görülebilmektedir. Bu noktada yeni selefiyenin önemli bir temsilcisi sayılan İbn Kayyim'in görüşleri önem kazanmaktadır.

İbn Kayyim, İlâmu'l-muvakkîn adlı eserinde fetva ve fetva ehliyeti konusunu işlerken rey ile fetva konusunu ele almakta, sababe ve tabiûn alimlerini görüşlerine yer vermektedir. Daha sonra daha teorik düzeyde rey kavramını ele almakta ve sahip olduğu ekolün anlayışına göre sınır ve çerçevesini belirlemeye çalışmaktadır. Rey ehline eleştirilerini yöneltmekte, kendisine göre övülen rey ve türleri hakkında bilgi vermektedir.

Bu çalışmamızda Yeni Selefiyenin bir temsilcisi olarak İbn Kayyim'in rey anlayışının tahlilini yapmayı hedefliyoruz. Bu yaparken yalnızca açıkça ifade ettiklerini değil, ifade ettiklerinin gerisinde yatan sebepleri göstermeyi deneyeceğiz. Temel usul yaklaşımının rey anlayışı üzerindeki etkisini tespit etmek istiyoruz. Bu şekilde İbn Kayyim'in rey anlayışı özelinde bir zihniyet analizi yapmayı deneyeceğiz. Müçtehidin içtihat faaliyetinde rey anlayışının izlerini görmeyi amaçlıyoruz

KLASİK DÖNEM KELÂMINDA OTORİTE OLARAK DİL DİL, DÜŞÜNCE, VARLIK VE YORUM İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. Mehmet BULĞEN

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Klâsik dönem kelâm kitaplarını incelediğimiz zaman ilk etapta şaşırtıcı gelebilecek husus, kelâmı dile çok büyük önem atfedilmesi ve kelâmî tartışmalarda dilin mutlak otorite olarak kabul edilmesidir. Kelâmcılar herhangi bir meseleyi ele alırken öncelikle dilcilerin (ehl-i lügat) o kelimeyi nasıl anlamlandırdıklarını, ayrıca Arap dilinde nasıl kullandıklarını tespit etmekte ve sonrasında meseleyi dildeki kullanımına uygun bir şekilde izah etme yoluna gitmektedirler. Kelâmcıların dil konusundaki bu hassasiyeti sadece itikadî meselelerle alakalı Kur'an ayetlerini yorumlama ve müteşabihleri te'vîl konusuyla sınırlı olmayıp fizik ve kozmolojiye dair terimleri açıklamayı da kapsamaktadır. Bir başka deyişle klâsik dönem kelâmcıları âlem, cisim, cevher, araz, hareket, sükûn gibi evren tasavvurları için önem arz eden sözcükleri istilâhî anlamlarını tespit ederken bunların dildeki kullanışlarını esas almaktadırlar.

Bu tebliğ, kelâmcıların, kozmolojik meseleler de dahil olmak üzere dili neden bu derece otorite olarak gördükleri sorusuna “dil, düşünce, varlık ve yorum ilişkisi” bağlamında cevap aramayı amaçlamaktadır. Belki de onlar, doğayla çağlar boyunca süren bir tecrübe sonrasında oluşmuş, böylelikle belli bir dünya görüşü ve varlık tasavvurunun taşıyıcısı haline gelmiş dil ekseninde bir düşünce ve yorum sistemi inşa ederek, İslâm dünyasına tercüme faaliyetleriyle dört bir koldan akın eden Yunan mantığı ve felsefesine karşısında dik durmayı amaçlamışlardı.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Dil, Düşünce, Varlık, Yorum

Doç. Dr. Mehmet DİNÇOĞLU

Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

İslam düşüncesinin temel bilgi kaynaklarından biri hadistir. Sünnet olarak da ifade edilen hadisler, bilindiği gibi inanç, ahlak, edep, ahkâm, eğitim, beşeri ilişkiler, devlet, ekonomi, savaş, barış, tarih, gaybî bilgiler gibi hususlara dair Hz. Peygamber’in söz ve davranışlarını kapsayan metinlerdir. Diğer bir açıdan, Hz. Peygamber’in beyan görevi gereği sarf ettiği sözler ve davranışlarının yazılı metinlerle ifade edilişi de hadistir. Görüldüğü gibi hadis metninin hepsini ahkâm, haram-helal, emir-nehîy şeklinde bir nass olarak görmek doğru bir yaklaşım olamaz. Aynı zamanda nakledilen hadis metninin mana ile rivayetini, hakikat gibi doğrudan veya mecaz ve kinaye gibi dolaylı bir anlatım üslubuna sahip olabileceğini, dikkatten uzak tutmamak gerekir.

Hayatta meydana gelen olaylar sınırlandırılmayacak kadar çok değişkenlik gösterirken, hadis metninin sınırsız ve değişken olmadığı bilinmektedir. Öyle ise elimizdeki sınırlı sayıdaki hadis metinlerine verdiğimiz anlam ve yaptığımız yorumlarla, özellikle İslam dünyasında meydana gelmiş ve gelmesi muhtemel sınırsız ve değişken problemlere çözüm üreten bir yaklaşıma ihtiyaç olduğu kuşkusuzdur. Böyle bir yaklaşımın problemleri çözmedeki işlevselliği ise bakış açımızın bütüncül olup olmadığına bağlıdır. Hadis metinlerini yorumlamadaki bütüncül bakış, metindeki anlatım üslubu, muhteva durumu, ilgili bilim dalları ile olan ilişkisi, dirayet-rivayet ve akıl-nakil dengesini koruma, lafız ile maksat ve maslahat, illet, sebep, hikmet ve irfanî gelenek dengesini gözetme gibi hususlara dayanır. Bu yönüyle ne tek başına zahiri bir yorum, ne de diğer dengeleri gözetmeyen tek başına salt akılcı bir yorum çözüm için yeterli olacaktır. Yapılan yorumun temel ayakları arasında bir bütünlük ve dengenin sağlanması kaçınılmazdır. Ancak hadis metinlerini yorumlamadaki bütüncül bakış eksikliği ve dengeleri dikkate almama, hadislerle Müslümanlar arasında bir sorun olarak süregelmektedir.

Bu tebliğ, problemleri çözmeye yol gösterici olma bakımından hadisleri yorumlamadaki bütüncül bakış açısının gerekliliğini, örneklerle betimleyici bir

tarzda ele almakta, hadisleri anlamada ve yorumlamada bütüncül bakış ve dengeyi koruma sorunu ile ilgili tespitler yaparak dikkat çekmekte ve buna dair öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bütüncül Bakış, Hadisi Anlama, Hadisi Yorumlama

KELÂM GELENEĞİNDE YORUM SORUNU VE MECÂZ-TEŞBÎH REKABETİ -15. YÜZYIL HANEFÎ KELAMCISI ALÂUDDİN EL- BUHÂRÎ’NİN İBİNİ TEYMIYYE ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME-

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Alâuddin el-Buhârî, h. 779-841 (1377-1438) yılları arasında yaşamış bir Hanefî-Mâtürîdî kelamcısıdır. Buhara’da yetişmiş, kendisini yetiştirmek ve ilmini geliştirmek amacıyla Hindistan, Mısır, Mekke’ye gitmiş Şam’a yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. Onun üzerinde Sadettin Teftazânî’nin büyük bir etkisi vardır. İbni Arabî’nin görüşlerine reddiye amacıyla Şam’da yazdığı *Fâdihadu’l-Mulhidîn ve Nasîhatu’l-Muvahhidîn* adlı bir eseri vardır.

Düşünürümüz, yaklaşık 35-40 sayfa hacmindeki *Mülcimetu’l-Mücessime* adlı eserinde İbni Teymiyye’yi teccîm taraftarı olarak görmekte ve onun görüşlerinin dinî öğretiye uygunluğu açısından eleştirel ve keskin bir değerlendirmesini yapmaktadır. Kelamcımızın İbni Teymiyye’ye yönelik temel eleştirisi, kelam ilkelerini ve yöntemini bilmemesi ve bu yüzden de önemli ilahiyât konularında teşbih ve teccîme varan sonuçlara ulaşmış olmasıdır. Bu çalışmada dinî metinleri anlamada Müslüman Sünnî düşüncesi geleneğinde yaşanan tartışmaların düşünsel ve dilsel kökenlerine değinilmekte ve farklı bakış açılarının doğurduğu sonuçlar değerlendirilmektedir.

Çalışmada temel alınan metin sayfadan oluşmaktadır. Eserin girişinde 837 yılında Şam (Dımaşk’a gittiğini belirten müellif, orada İslam dininde icad edilen sapkınlıklara rastladığını yazmaktadır. Ona göre bunlar İbni Teymiyye’nin dinin ilke ve esaslarına olan cehaletinden kaynaklanmaktadır. İbni Teymiyye’nin dört konuda doğru yoldan çıktığını ve insanları saptırdığını, bunlardan ilk ikisinin akîl ve kelâmî

olduğunu söylemektedir. Ardından bölümler halinde bu konuları açıklamakta ve tartışmaktadır.

Bu çalışmada Alâuddîn el-Buhârî'nin eseri ekseninde Hanefî bir âlimin kelim ve yöntem savusunun esasları ele alınacak ve Hanbelî-Selefi düşünceye verdikleri cevaplar analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Alâuddin el-Buhârî, İbni Teymiyye, kelim, tecsîm, teşbih.

İTİKADÎ MEZHEPLERİN KABİR AZABINA DAİR NASSLARI YORUMLAMA BİÇİMLERİ

Prof. Dr. Mehmet KUBAT

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Akıl yürütme ve beş duyu vasıtasıyla bilinemeyip yalnızca vahiy yoluyla sabit olan gaybî konulardan biri de kabir azabıdır. Kabir azabı konusunda bazı âyetlerin işareti ve çeşitli hadislerin de beyanları söz konusudur. Bu âyet ve hadisler itikadî mezhepler tarafından farklı yorumlanmıştır. Ehl-i Sünnet âlimleri, Firavun ve ona uyanların sabah akşam ateşe arz edildiğini, kıyamet gününde ise azabın en şiddetlisine çarptırılacaklarını, münafıkların iki defa azap gördükten sonra ayrıca büyük bir azaba da mâruz bırakılacağını, kâfirlere cehennemdeki büyük azaptan önce yakın bir azabın da tattırılacağını bildiren âyetler ile Hz. Peygamber'in kabirde azap gören bazı kimselerin sesini işittiğine, kabir azabından Allah'a sığındığına, cenaze namazını kıldırıldığı ölüyü kabir azabından koruması için Allah'a dua ettiğine dair birçok hadisin kabir azabının varlığına açık delil olduğunu kabul etmişlerdir. Öte yandan Mu'tezile'den bazı âlimler, hesap ve mizandan önce görülecek azâbı akla aykırı bularak, kabir azâbına delâlet ettiği söylenen âyetlerin işaretini reddetmiş ve ahad haber oldukları gerekçesiyle hadislerin beyanını da kabul etmemişlerdir. Günümüz İslâm dünyasında bu iki farklı görüşün de izdüşümleri mesabesinde olan oluşumlar bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle itikadî firkaların kabir azabına dair argümanları aktarılacak, daha sonra da yapılan bu yorumlardan hangisinin gerçeğe daha yakın olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır.

MUCİZENİN EPİSTEMOLOJİK YORUMU YA DA MUCİZEYE MUHATAPLARIN GÖZÜYLE BAKMANIN İMKÂNI

Prof. Dr. Mehmet ÖNAL

İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

İslam Düşüncesinde ve Din Felsefesi alanında yapılan çalışmalar ya mucizenin epistemolojik yorumunu ihmal etmiş ya da mucizeyi ona muhatap olan özneler üzerinden değerlendirmeye çok fazla yanaşmamışlardır. Bu konunun tartışılmasına bir zemin oluşturmak için, başta din ve felsefe olmak üzere, birçok bilgi türü aracılığıyla doğmuş olan düşünce tarihine gitmek ve bilgi ile imanın varlık ya da özne üzerine inşa edilmesi konusunu yeniden tartışmaya açmak gerekmektedir. Doğru ve Batı düşünce tarihinde ağırlıklı olarak hakikatin ne olduğu ve nasıl bilineceği hususunda felsefenin iki temel problemi, varlık ve bilgi yine felsefenin iki temel disiplini olan ontoloji ve epistemolojide ele alınmıştır. Bu düşünce tarihine dikkatle bakıldığında mucizenin daha çok ontolojik gerçeklik alanında tartışıldığına şahit oluyoruz. Mesela, Müslüman ve Hristiyan felsefeciler bu mucize tartışmasını çoğunlukla mucizede anlatılanların doğa kanunlarına uyup uymaması yönünden tartışmışlardır. Özellikle pozitivist paradigmanın etkisiyle bir kısım düşünür mucizeyi bilimsel veriler ya da yorumlarıyla imkânsız olarak görürken karşı taraf yine aynı şeyi tersinden yaparak mucizenin imkânını bilimsel ya da rasyonel kriterler üzerinden ispat etmeye yönelmişlerdir. Aslında mucize teriminin doğasına aykırı bu çabaların bir sonuç vermeyeceği aşikârdır. Bu yüzden bu bildiride mucize konusunu bir de ihmal edilen özne boyutuyla değerlendirme teklif edilecektir. Bildirinin nihai tezi, mucizenin dış dünya gerçekliği üzerinden değil de insan gerçekliği üzerinden tartışılmasının daha verimli olacağıdır.

HANEFİLERİN “GÂLİB” KAVRAMINA YÜKLEDİĞİ ANLAMLAR VE BUNLARIN FIKHÎ HÜKÜMLERE ETKİSİ

Doç. Dr. Mehmet ÖZKAN

Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam hukukunun ana kaynakları Kur'an, sünnet, icma ve kıyas olarak bilinmektedir. Bunların yanında istihsan, istishab, sedd-i zerâyi', mesâlih-i mürsele gibi usûllere de başvurulmuştur. Fıkıh ekollerinin, içtihatlarında esas aldıkları bu delillerin altında Şâriin maksadı, (makâsîdü'ş-şerîa), kamu yararı (maslahat), kolaylık, kaçınılmazlık, zaruret, ihtiyaç, teamül, örf ve adet gibi bireysel ve toplumsal hayatta karşılığı olan durumların yattığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede Hanefî mezhebinin fûru kitaplarına baktığımızda söz konusu durumlar arasında “gâlib” kavramının da olduğunu görmek mümkündür. Hanefîler bu kavramı bazen kıyas delilinin bazen istihsan delilinin gerekçesi olarak bazen de bunlardan bağımsız şekilde kullanılmışlardır. İslam hukukunun kanunlaştırma dönemi çalışmalarından olan Mecelle'de “itibar gâlib-i şâyi'adır, nadire değıldir” (mad. 42) şeklinde kaideleşen bu kavram Hanefîlerde bağımsız olarak da içtihatların gerekçesini oluşturmuştur. Bu çalışmayla, “gâlib” kavramının fer'î hükümlere etkisi tespit edilerek bunlarda esas alınan yorum anlayışının günümüz İslam hukuk metodolojisi çalışmalarına ve bazı fer'î meselelerin çözümüne katkı sunması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Gâlib, Hanefî, İslam Hukuk Usulü, İctihad.

NASSLARIN ALGILANMASINDA YAŞANAN FIKHÎ İHTİLAFLARIN ÖRNEKLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZTÜRK

Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Nassların anlaşılmasında oluşan ihtilafların sebeplerinden biri de fukahanın yorumlarıdır. Bu, doğru bilgiyi bulma çabasından kaynaklanan samimi uğraşların bir neticesidir. Yaşanan bu ihtilafların sebepleri ve çözüm yolları üzerinde düşünmek

gerekir. Taassuptan uzak, uzlaşma gayreti içerisinde olanlar bu çözümün bir parçası olabilirler. Ancak nasların anlaşılmasında kendi görüşünü direktip tek doğru budur edasında soruna yaklaşanlar ihtilafların derinleşmesine sebep olurlar. İslam'da tekdüzelik, herkesi bir kalıba hapsedme yoktur. Sınırları olan bir daire çizilmiştir o sınırlar dâhilinde pergel metaforu ile ifade edebileceğimiz, bir ucu naslara bağımlı kalmak kaydıyla hakikate ulaşma, anlam ve amaç ekseninde yorum farklılıklarına neden olmuştur. Nasslardaki bazı ifadelerde bulunan kapalılık, nasların yoruma açık olanlarının farklı değerlendirilmesi, nassla sabit olan ahkâmın uygulama sahasını genişletmek için Şari'in hükümlerinin temellendirilmesindeki illeti belirlemede farklı yorumlamalara gidilmesi, teorik tartışmalara kapı aralamıştır. Fıkıh usûlü kendine özgü bir tarzda, bu yorum farklılıkları için birtakım kavramlar üretmiş ve bunları örnekendirerek tasnif etmiş, birtakım çıkarımlarda bulunarak bu mevzudaki tespit ve çözümlerini ilim dünyasına sunmuştur. Buradan hareketle bu çalışmada fıkıh usulünün, nasların anlaşılmasındaki yöntemi örnekler üzerinden verilecektir. Bu misallerin yaşanan ihtilafların altyapısının sunulması açısından bir farkındalık oluşturacağı kanaatindeyim.

Anahtar Kelimeler: Nasslar, Fıkıh, İhtilaf, İstidlâl Metotları

DELÂLETÜ'L-İKTİZÂNIN UMUM İFADE EDİP ETMEDİĞİNE İLİŞKİN METODOLOJİK TARTIŞMALARIN NASSLARIN YORUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Selim ASLAN

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Lafzın manaya delâleti fıkıh usulünün önemli konularındandır. Hanefî usulcüler lafzın manaya delâletini, 1. İbârenin delâleti, 2. İşaretin delâleti, 3. Nassın Delâleti, 4. İktizânın delâleti şeklinde dörde ayırmışlardır. Kelamcı usulcüler ise, 1. Mantûkun delâleti (iktizânın delâletini de kapsamaktadır), 2. Mefhumun delâleti şeklinde taksim etmişlerdir. Bu tebliğimizde, delâletü'l-iktizânın umum ifade edip etmediği ve buna bağlı olarak naslara getirilen yorumlara ne derece etki ettiği meselesi üzerinde duracağız.

İktizânın delâleti, sözün doğru anlaşılıp hüküm ifade edebilmesi için belli bir takdir yapıp lafzın söylenen kısmının takdir edilen, yani meskûtün anı olana delâlet etmesine denir. Bu tariften, delâletü'l-iktizânın sözün doğru anlaşılması ve ona gereken hükmün bağlanması için yapılması lazım olan ilaveler olduğunu anlamaktayız. Mesela “Anneleriniz size haram kılındı” (en-Nisâ, 4/23) ayetinin doğru anlaşılabilmesi için “Annelerinizi *nikâhlamanız* size haram kılındı” şeklinde anlamak gerekmektedir. İşte böyle bir anlama türüne iktizânın delâleti denilmektedir. İktizânın delâletinin umum ifade edip etmeyeceği konusu tartışılmış ve birçok fikhî meseleye bağlanan farklı hükümler bu tartışmalar neticesinde ortaya konmuştur.

Nitekim İslam hukuk doktrininde muhtî'in, unutanın ve mükrehin alım satım, nikâh ve talâk gibi hukukî tasarruflarının söz konusu edildiği yerlerde, “Şüphesiz Allah ümmetinden hata, unutma ve tehdit edildikleri şeyleri kaldırdı” (İbn Mâce, “Talâk”, 16.) hadisinin ifade ettiği hüküm, fukahâ arasında tartışma konusudur. Malum olduğu üzere muhtî'in ve mükrehin hukukî işlemleri hususunda Hanefî fakihler bu hadisle amel etmezken, Diğer üç mezhep fukahâsı ise görüşleri için bu hadisi dayanak olarak gösterir. Dolayısıyla bu hadisin yorumu, iktizânın delâletinin umum ifade edip etmediği noktasında önem arz etmektedir. Konunun ele alındığı eserlerde söz konusu hadisten farklı hükümlerin elde edilmesi hususunda *delâletü'l-iktizânın umumiliği* prensibine ilişkin metodolojik yaklaşımların etkisinden söz edilmektedir.

Tebliğimizde, *delâletü'l-iktizâ* prensibini esas alarak metodolojik farklılıkların fikhî içtihatlarda nasıl etkili olduğunu ve dolayısıyla ne gibi farklı hükümlerin elde edildiğini genel hatlarıyla inceleme konusu yapacağız. Öncelikle usulcülerin delâletü'l-iktizâyı ele alış biçimi, dayandıkları delilleri, muhalif görüşleri serdetme ve eleştirme tarzları gibi konulardan hareketle bu prensibin fikhî meselelere olan etkisini ortaya koymaya çalışacağız. Özellikle umûmü'l-muktezâ esasını dikkate alarak hatayla veya tehdit altında boşamanın vb. fikhî meselelerin umûmü'l-muktezâ esasını üzerine bina edilmişleri ve metodolojik tartışmaların nassların yorumunda yaptığı etkiyi ve dolayısıyla bu doğrultuda elde edilen fikhî meseleleri irdelemeye gayret edeceğiz.

Doç. Dr. Mehmet YOLCU

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu Tebliğde tarihteki en son İslâm halkasının gün yüzüne çıktığı ilk asırlarındaki kimi anlaşmazlıklar üzerinde derin analizler yapmayı ve onları ilke edinme, bunu yol ve yöntem olarak kullanmayı Şîar edinen 12 İmam Şîası'nın "Tefsir" düşüncesi ana hatlarıyla mercek altına alınmıştır. Bu bağlamda "Şîa"nın kimliği, temel ilkeleri, çıkış kaynağı, en büyük iddia ve dayanakları ilmi ve tarafsız bir metotla ele alınmıştır. Bu amaçla "Şîa"yı mezhep yapan ilkeler ve bu ilkelerin onun Kur'ân Tarihi, Kur'ân İlimleri, Tefsir ve Tefsir İlkeleri üzerinde ne ölçüde etkili olduğu gözler önüne serilmiştir. "Şîa"da Tefsir Ekolleri, Tefsir Öncüleri, mezhep içindeki farklı ekollerin birbiriyle ne ölçüde uyumlu veya paralel tefsir yaptıkları, aralarında bu açıdan derin ihtilaflar olup olmadığı incelenmiştir.

Bu incelemede Şîa'nın Kur'ân Tarihi, Kur'ân İlimleri, Tefsir Kaideleri ile diğer mezheplerin özellikle Ehli Sünnetin farklı eğilimleriyle ne ölçüde uyum içinde olduğu, aralarında ne türden anlaşmazlıklar bulunduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın neticesinde ümmetin bu iki ana kolu veya kanadının, aralarında onca farklılık ve derin ihtilaflar olmasına rağmen, en azından Kur'ân-ı Kerîm ve buna bağlı olarak Tevhit, Nübüvvet ve Meâd konularında olduğu gibi Tefsirde de, bir ölçüye kadar, anlaşma imkânı olup olmadığı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân Tarihi, Kur'ân İlimleri, Tefsirde Bütünlük, 12 İmam Şîası.

İLAHÎ MESAJIN MUHATABA AKTARILMASINDA MEÂLLERİN ROLÜNE DAİR BİR İNCELEME: "HABERÎ SIFATLAR" ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Yusuf YAGIR

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam alimlerinin Kur'an'daki ayetler ve Hadisler ışığında, Allah'a atfen belirledikleri birtakım sıfatlar vardır. Alimler bu sıfatları da ikiye taksim etmişlerdir. Selbî ve Sübutî. Bununla beraber, naslarda geçen Allah'ı bazı beşeri vasıflarla

niteleyici bazı sıfatlar da vardır ki. Bunlara “haberi sıfat” adı verilmiştir. Bu sıfatlar Allah’ın sıfatlarından selbi sıfatlar sınıfına dahil edilmiştir. Haberi sıfatların anlaşılması hususu, İslam tarihinde ihtilaflara sebep olmuştur. Selef olarak bilinen ilk dönem alimleri, haberi sıfatları içeren nasları, olduğu gibi kabul edip herhangi bir yoruma tabi tutmazken; onlardan sonra gelen ve halef olarak adlandırılan alimler, Müşebbihe ve Mücessime gibi oluşumların bu konudaki zararlarını bertaraf etmek için bu sıfatların te’vil edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Biz de bu çalışmamızda, ihtilaflara medar olmuş haberi sıfatların Meâllere yansımalarını ele alacağız. Bu hususta Meâllerdeki güçlükleri nazara vereceğiz. Konunun açık hale gelmesi için gerekli yerlerde belli-başlı tefsir kitaplarına müracaat edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Haberi Sıfatlar, Müteşabih, Meâl, Tefsir.

YORUM YAPMADA MUÂZ B. CEBEL HADİSİ*

Dr. Öğr. Üyesi Metin CEYLAN

İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Muâz b. Cebel genç yaşta Müslüman olmuş Hz. Peygamber ile çoğu savaflara katılmış bir sahabidir. Hz. Muhammed tarafından Yemen’e kadı olarak gönderilmiştir. Kaynaklarda Hz. Peygamber’in onu Yemen’e yolcu ederken hüküm vermede nasıl davranacağına yönelik sorular sorar. Muâz b. Cebel bu sorulara verdiği cevapları ihtiva eden bu hadis daha sonra karşılaşılan olaylara yaklaşımda önemli bir adım olmuştur. Daha sonraki yıllarda çeşitli alanlarda yorum yapmada yararlanılan bu hadis özellikle fıkıh ve fıkıh usulünde kendisinden çok yararlanılmıştır. Hadis hakkında bazı tartışmalar olmakla birlikte kaynakları yorumlamada kendisinden yararlanılmıştır. Yorum yapmada önemli bir delil olmuştur.

İSLAM’I ANLAMA VE YORUMLAMA FARKLARINA ANTROPOLOJİK BİR BAKIŞ

Arş. Gör. Miray ALHALLAQ

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Kelam Anabilim Dalı

İslam’ı anlama ve yorumlama bölgelere, toplumlara ve tarihsel bağlama göre değişmektedir. Yatay düzlemde meydana gelen bu farklılıklar dikey düzlem ile olan ilişkiyi etkilemektedir. Dikey düzlemdeki bu ilişki ise yeniden yatay düzlemi inşa etmektedir. Farklı Müslüman topluluklar arasındaki en büyük ortaklık İslam’dır. Ancak bunlar arasındaki en büyük farklılık da çok çeşitlenen “İslam anlayışları”dır. Zira farklı mekânlar “nasıl inanılacağı” üzerinde etkili olmaktadır. Dinî inançlar ise hangi tür toplumun, hangi medeniyetin içine girerse o toplumu/medeniyeti şekillendirmektedir. Ancak daha da önemlisi o toplum/medeniyet tarafından şekillendirilmektedir. Kültürel olarak nesnelleşmiş anlam örüntüleri ve buna bağlı olarak oluşan yerel inançlar, İslam anlayışlarının Kur’an kaynaklı olmayan pek çok farklı şekil almasında büyük bir rol oynamaktadır. Zira kültürel öğeler, gelenekler inanılan şeyi/inanma şeklini ya deforme etmekte yahut zenginleşmesi ve mükemmelleşmesine katkı sağlamaktadır. İslam’ı anlama ve yorumlamada kültür kaynaklı üretilen bilgiler “konumlu bilgiler”dir. Konumlu bilgi kişinin hangi sosyo-kültürel/tarihsel bağlama sahip olduğuna işaret etmektedir. Bu, bireylerin “derin anlama”sına da doğrudan etki etmektedir. Derin anlama kısaca, “anlamı anlamla ilişkilendirmek” olarak tanımlandığında bireyin dini anlamaya çalışırken, sahip olduğu tüm kültürel anlam örüntülerini de aktif olarak kullanmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda anlama ve yorumlama farklılıklarının sebebinin *insanın doğası* olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak insan doğası, evrensel niteliklere/olanı olduğu gibi kavramaya yarayan “yüksek anlama”ya da sahiptir. Bu noktada yerel ve kültürel olana da imkân tanıyacak şekilde evrensel anlam ve yorumlar ortaya koymak mümkündür.

Biz bu tebliğimizde yorumlayıcı yaklaşım tarzları ve kültür kavramı üzerinde durarak antropolojik bakış açısını benimseyeceğiz. Tebliğimizde, Sosyal Antropolog *Clifford Geertz*’in “İki Kültürde İslam: Fas ve Endonezya’da Dinî Değişim” adlı alan araştırması örneğinde kültürel, sosyo-politik, coğrafi ve tarihsel bağlamın ve

çeşitli ihtiyaçların İslamî anlayışların ortaya çıkmasına kaynaklık teşkil ettiğini ve bu anlayışların dinin nihai yorumu olarak anlaşılması gerektiğini ortaya koyacağız.

Anahtar Kelimeler: Kültür, insan doğası, konumluluk, ethos.

MODERN DÖNEMDE BAZI AYETLERİN YORUMUNDAN KAYNAKLANAN İTİKADÎ KIRILMALAR -BAKARA SÛRESİ 62. AYETİ MİSALİ-

Muhammet ALTAYTAŞ

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüzyıllar içinde oluşan ilim geleneğimizde çerçevesi çizilen bazı itikadî anlayışlar, modern dönemde yeniden tartışılmaya başlanmıştır. İmanın şartlarından biri olan kadere iman, Ehl-i kitabın itikadî durumu ve necatı gibi meseleler bu bağlamda akla gelen ilk misallerdir.

Modern dönemde Sünnet ve İcma gibi delillerden bağımsız olarak İslâm ilim mirasını paranteze almak suretiyle doğrudan temel kaynaklara müracaat etmeyi öneren bazı eğilimler, iddialarının aksine sadece muâmelât sahasında değil, itikat sahasında da yeterince gerekçelendirilmeden asırlarca İslâm geleneğinde ittifakla belirlenmiş had ve hudutları ihlâl ederek yeni sonuçlara ulaşmıştır. Topyekûn paranteze alınan, gerektiğinde gerektiği kadar istimal veya istismar edilen tarihî ilmî birikimin açtığı boşluk sayesinde modern vasatın değerlerine yer açılmış, Kur'an-ı Kerim'in indî yaklaşımlara ve çağımızın hâkim değerlerine göre yeniden yorumlanmasına imkân hazırlanmıştır.

Klasik ilim geleneğimizde, insanlık tarihi boyunca hakikat üzere olmanın İslâm'a, son peygamberin risâletinden sonra ise İslâm ve İbrahim milleti üzere olmanın kelime-i şehadet getirip Müslüman olma şartına bağlandığı hususunda ittifak mevcuttur. Modern dönemde ise hakikatin herhangi bir kurumsal dini yapıdan ziyade, "gelenek, dinlerin aşkın birliği, dini çoğulculuk veya ortak insanlık değerleri" gibi "evrensel" zeminlerde aranması anlayışı revaç bulmuştur. İşte bahsi geçen bu anlayışın çağımızda Kur'an-ı Kerim'in anlam ve yorumu üzerinde de kayda değer tesirleri olmuştur. Neticede necat için tevhide ve âhirete imanın yeterli görüldüğü, son peygambere ve kitaba imanın geri plana itildiği, tabi

olmanın ise gereksiz sayıldığı, “İbrahimî dinler” ve “diyalog” gibi söylemlerin ön planda olduğu bazı anlayışlar zuhur etmiştir.

Kanaatimizce bu vakanın en bariz olarak müşahede edilebileceği ayetlerden biri, yahudî, hıristiyan ve sâbîilerin itikadî durumlarına ve buna bağlı olarak necatına temas eden Bakara sûresi'nin 62. ayetidir. Tebliğde bahsi geçen ayetin klasik yorumlarıyla modern dönemdeki bazı yorumları karşılaştırılacak geçiş dönemindeki kırılma, hem usulü hem sebepleri hem de sonuçları bakımından tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ehl-i kitap, iman, İslâm, necat, modernlik

ÂYETLERİN YORUMUNU GÜNCELLEŞTİRİRKEN DÜŞÜLEN HATALAR VE BUNUN ARKA PLANINDAKİ SEBEPLER³

Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Kur'ân-ı Kerim zaman ve mekândan münezzehe olan Yüce Allah'ın, zaman ve mekân kayıtlarıyla bağlı tarihsel bir varlık olan insana, hidayete ermesi için indirdiği ve hükmü kıyamete kadar devam edecek olan son kitabıdır. Yani o, bütün insanlara, zamanlara ve mekânlara gönderilmiş evrensel bir kitaptır. Zamanın ilerlemesiyle yeni gelişmelerin ve değişimin yaşanması, insanların yeni hükümlere ve yönlendirmelere ihtiyacını gündeme getirdiğinden, bir hayat rehberi olan Kur'ân'ın her devirde zamanın şartlarına göre anlaşılmasına ihtiyacı vardır. İnsanlar bu yöndeki faaliyetleri ihmal etmemiş, her devirde Kur'ân'ı daha iyi bir şekilde anlayabilmek için gayret sarfetmişlerdir. Bunun yanında Kur'ân âyetlerini dönemin siyasî olaylarına ve öne çıkan şahıslarına “tatbik etme” gayretleri de ilk dönemden beri görülebilen bir durumdur. Bu gayret bilhassa son yıllarda iyice artmış, bunun bir neticesi olarak güncel hâdiselerle bağlantısı kurulmayan ve hayatın içine girmeyen tefsir derslerine değer verilmez olmuş, kendisinden bahsedilen âyetlerin mutlaka güncelleştirilmesi istenmeye başlanmıştır. Tabii ki bu bir ihtiyacın göstergesidir. Ancak Kur'ân âyetlerini güncelleştirirken çok dikkatli olmak ve bunu belli bir usul

çerçevesinde icra etmek gerekmektedir. Aksi takdirde Kur'an âyetlerinin yorum bakımından tahrifi ve şahsî menfaatler için istismarı sözkonusu olabilecektir. Nitekim bu faaliyete soyunan bazı insanların zaman zaman yorumda aşırı gittikleri, metne taşıyamayacağı manaları yükledikleri, bilinçli saptırmalarda buldukları, âyetleri bazı müşahhas şahıs ve olaylara tatbik ettikleri veya açık olan manasını inkâr ederek kendi görüşlerini âyete dayattıkları görülmektedir. İşte biz de bu tebliğimizde âyetlerin yorumlarını güncelleştirme gayretleri esnasında yapılan bu tür hata ve aşırılıkların daha çok hangi alanlarda olduğunu ve bunların hangi sebeplerle meydana geldiğini incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, âyet, tefsir, güncelleştirme, tatbîk, mutâbaka, tenzîl, yorum

ANLAMA FAALİYETİ BİR BÜTÜNDÜR BİR İFADEYİ ANLADIĞIMIZDA NEYİ ANLAMIŞ OLURUZ?

Prof. Dr. Murat SÜLÜN

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu tebliğde; Tefsir ilminin anlam ve önemi gibi konular işlenmiş; tefsirin te'vil vb. yakın kavramlarla ilişkisi dâhil çeşitli sorunlar tahlil edilmiş ve kutsal kitaptaki ilahi muradın değişme imkânı tartışılmıştır. Tebliğe göre, isabetli yorum doğru anlamakla mümkündür ve anlama faaliyeti bir bütündür; yani herhangi bir metin anlam katmanları anlaşılmadan sadece zahiriyle anlaşılması olmaz. Metinde işlenen konuya vâkıf olmak da büyük önem taşımaktadır.

MODERN İNSANIN KUR'AN VE SÜNNET'LE İLGİLİ YANLIŞ YORUMLARI

Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Modern insanın din ve maneviyatla ilgisi oldukça zayıftır. Çünkü modern insanın tüm öncelikleri dünya merkezlidir. Modern insan eşyayı ve olayları değerlendirirken merkeze kendisini, kendi heves, beklenti, menfaat ve rahatını

koyar; dinleri ve inanç sistemlerini de bu çerçevede değerlendirir. Modern insanın öncelikleri rasyonalite, konfor ve özgürlüktür. Bunun anlamı şudur: Modern insan rasyonel olarak izah edemediği şeyleri anlamsız bulur ve reddeder.

Söz gelimi kader, ahiret, hatta Allah inancı böyledir. Modern insan bu sebeple “mucize”ye de inanmaz; yine bu sebeple günah-sevap olgusuna yabancıdır. Modern insan, nefsinin bütün arzularını yerine getirmeyi hayatının en temel görevi olarak kabul eder ve bunun adına da “özgürlük” der.

Dünyanın bu modern durumu, elbette Müslümanları da etkilemiş, dilimize “Modern Müslüman” diye bir tanımlamanın girmesini sonuç vermiştir. Bu durum, modern Müslümanın genelde “DİN”le ve özelde “İSLAM”la ilişkisini azalttığı açıktır. Modern Müslüman, tıpkı Hıristiyan ve Yahudiler gibi, din algısını modern kavramlar temelinde inşa eden insandır. Başka bir deyimle modern Müslüman seküler hayat tarzını merkeze aldığı için, modern değer yargılarıyla örtüşmeyen her türlü hüküm ve bilgiden rahatsızlık duyar; onları hayatın ve dinin dışına atmaya meyillidir.

Seküler ve modern bir Müslüman bu yöndeki telkinleri reformist bir din hocasından duyduğu zaman hemen dört elle onun görüşlerine sarılır. Bu iki kesim birbirilerini buldukları zaman proje tamamlanmış demektir. Artık ortada dini deforme etmeye çalışan bir hoca ve onu can kulağıyla dinleyen modern Müslümanlar vardır.

POST-MODERN DÖNEMDE BİR RÛH KRİZİ: LIBERALİZMİN RİYÂ/TÜKETİM EKONOMİSİ VE ÇÖZÜM ÖNERİSİ: ZÜHD EKONOMİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ALTUNKAYA

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Günümüzde interdisipliner çalışmalar giderek daha bir önemsenmektedir. Nitekim bilimin nokta metaforu da (العالم نقطة كثرتها الجاهلون)/İlim bir noktadır cahiller

onu çoğaltırlar), farklı disiplinlerin zamanla dağınık ve kopuk malzeme yığına dönüşme riskini ortaya koymaktadır.

Ancak hali hazırda ilmî disiplinler, bugün neredeyse bağlantısız cüzlere dönüşmüştür. Bu kez, disiplinler arasındaki bağlantıyı kuracak ayrı bir müstakil disipline ihtiyaç vardır. Özellikle tıp, metafizik ve ekonomi alanlarındaki kopukluğun ciddi sorunlara yol açtığını görüyoruz. Sonuca ulaştırılmayan teşhis çalışmalarının neden olduğu kaynak, zaman ve can kayıpları, artık bu parçacı yaklaşımdan kurtulmak gerektiğini gösteriyor.

Bu bakımdan insanın ekonomik davranışlarının interdisipliner bir yöntemle ele alınması büyük önem taşımaktadır. Böylece bu çalışmalar insanın yaşadığı birçok problemin çözümüne katkı sağlayacaktır.

Bilindiği gibi insan tüketen ve üreten bir varlıktır. Başlangıçta tabiatın cömert sofrasından tüketen insanlar, zamanla malikiyet sürecine dâhil oldukça üretme, biriktirme ve tüketme tarzını değiştirdiler. 18. Yüzyıl merkantilizmi ile başlayan Batı tarzı modernleşme ise bu davranışlara çok belirgin bir materyalist boyut ekledi.

1929 Dünya iktisadi buhranının ardından homo-economicus ideali, Keynes'in tüketimi artırıcı önerileriyle maksimum kâra endekslendi. Mana ve değer, karşılığı olmayan kavramlar haline geldi. Allah, din ve ahlâk tüketimi artırdıkları ölçüde itibarlı addedildi.

Hayattan kopartılan din ve kutsallar ile birlikte tabiat da tarihte hiç olmadığı kadar büyük tahribata uğradı. Hülâsa insan bugün, üretim ve tüketim süreçlerinde büyük bir buhranla karşı karşıya geldi. İngiliz iktisatçı J. Maynard Keynes (ö. 1946)'in "tüket mutlu ol" düşüncesi giderek yaygınlık kazandı. Ancak hiçbir zaman salt tüketim mutluluk getirmedi.

Sonuç olarak İslam'ın zühde dayalı vasat/optimum tüketim davranışı, sûf hareketi geleneğinde ideal tüketim örnekleri sergilemiştir. Tekke, zaviye gibi mekânlarda ihtiyaç psikolojisini belirleyen riyazet uygulamaları öğretilmekte evrenin yaratıcısına doğru giden işaretleri okuyarak doğru bir benlik algısına ulaşılmaktadır. Burada riyaya dayalı modern tüketim kültürüne karşı sûf hareketinin pratiğe döktüğü optimum tüketimin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır.

Yine bu yazıda, Kur'ân'ın iktisadi dinamiklerinden yola çıkarak irfân açısından kemâli ve zevâli ile modern sonrası insanın tüketici yönünü İktisat-İlahiyat-Sosyoloji-Siyaset bilimleri bakımından ele almaya çalışacağız. Riyâ ekonomisi diyebileceğimiz ve insani zaafılardan beslenen Batı modernizmi temelinde bir gösteriş tüketiminin meydana getirdiği rûh krizini ve bundan, Kur'ân değerleri ve zühd ekonomisi ile kurtulmanın yollarını ve Kur'ân'ın modern sonrası meselelere yorum imkânlarını analiz edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, riyâ, ekonomi, modernizm, Sûf hareketi, Kur'ân, zühd, kurtuluş.

MİLENARYANİZM, YENİ DİNİ HAREKETLER VE TERÖRİZM: MÜSLÜMAN TOPLUMLARDA GÖRÜLEN TERÖR HAREKETLERİNİN DIŞSAL KÖKENLERİ

Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Terör şiddetin özel bir türü olup daha yaygın, amaçlı ve sistematize bir şiddet türü olup, yirmibirinci yüzyılda dünya çapında yaygınlaşan bir olgu olarak kendisini göstermektedir. Konu ile ilgili önemli çalışmalar yapan sosyolog ve siyaset uzmanları terörün çağımızda kendisinden daha da söz ettireceğini belirtmektedirler. Hatta o kadar ki kimi akademisyenler yirmibirinci yüzyılı bu nedenle "terör çağı" olarak adlandırmaktadırlar. Terör günümüzde bölgesel ve küresel ölçekte yaygınlaşmakta ve kültürel ve siyasal davranışlarda belirleyici rol oynamaktadır. Diğer taraftan terör günümüzde dini alanda da kendisini göstermektedir. Özellikle uluslararası siyasette ve medya da terör ve kimi İslami gruplar sıklıkla yanyana zikredilmektedir. Tebliğimiz İslam dünyasındaki sistematize terör gruplarının çıkış nedenlerini ve etkilendikleri asıl odakları konu edinmektedir. Bu bağlamda milenaryanizm, apokaliptisizm ve yeni dini hareketler kavramları ön plana çıkmaktadır. Bu kavramlar İslam dünyasındaki terörü anlamada önemli kavramlardır.

Tebliğimizin amacı, genelde dini gruplarda özelde ise müslüman dini

gruplardaki terör eğiliminin nedenleri üzerinde durmak ve bu bağlamda yeni dini hareketlerde milenaryanizm (binyılcılık) ve apokaliptisizm eğilimlerinin terörü doğurucu etkisini incelemektir. Özellikle İslam dünyasında görülen terör gruplarının batıdaki Hristiyan milenaryanist gruplardan etkilenmeleri üzerinde durulacaktır. Tebliğde İslam dünyasında görülen terör gruplarını milenaryanizm, apokaliptisizm ve yeni dini hareketler kavramları etrafında anlamaya çalışacağız. Tebliğde müslüman kimliğe sahip bu terör hareketlerinin Hristiyan milenaryanist hareketlerin etkisinde olduğu vurgusu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milenaryanizm, Apokaliptisizm, Yeni dini hareketler, Terörizm, İslam Dünyası

MODERN DÖNEM TEFSİR “GELENEK”İNİN TAHLİLİ: YAPILANLAR, YAPIL(A)MAYANLAR VE YAPILMAMASI GEREKENLER

Doç. Dr. Mustafa KARAGÖZ

Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1839 yılı Osmanlı modernleşmesinin başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Tanzimat sonrası genel anlamda ilmi düzeyde ve özel olarak da tefsir faaliyetlerinde yenilenme çabalarının arttığı görülmektedir. Yenilenme çabaları Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde de hız kesmemiş, çeşitlenerek devam etmiştir. Bu çabalar Kur'an tefsirine ve yorum faaliyetlerine de etki etmiştir. Sonuçta modern dönem tefsir faaliyetlerinin geleneksel dönemdekinden belli yönlerden ayrıldığı görülmektedir. İşte bu tebliğde modern dönem tefsir “gelenek”inin tahlil edilmesi amaçlanmaktadır.

Tebliğ başlığında kullandığımız “Modern Dönem” ifadesi, Tanzimat Dönemini de içine alacak şekilde yaklaşık son 180 yıllık zaman kesitini kapsamakla birlikte, tebliğde ağırlıklı olarak 20. yüzyıl sonrası tefsir faaliyetleri tahlil edilecektir. Ayrıca belirtmek gerekir ki “Modern Dönem” ifadesindeki “modern” sözcüğüyle, dar çerçevede “Modernite”nin etkisiyle ortaya çıkan yaklaşımları değil, daha ziyade az önce belirttiğimiz zaman aralığındaki tefsir faaliyetlerini kastediyoruz.

Modern Dönem tefsir geleneğini ana hatlarıyla üç açıdan tahlil etmek mümkündür. İlk olarak bu dönemde tefsir alanında birçok bireysel çalışmayla birlikte, bir ekol kabul edilebilecek nitelikte faaliyetlerin söz konusu olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra, bizce yapılmayan ya da yapılması mümkün veya gerekli olduğu halde yapılamayan hususlar da vardır. Bu yüzden modern dönem tefsir “gelenek”inin yalnızca yapılanlar üzerinden tahlil edilmesinin eksik kalacağını düşünüyoruz. Son olarak yine bize göre yapılmaması gereken, fakat yapılan şeyler de olmuştur ve halen de olmaya devam etmektedir. Yapılmaması gerekenler, hem yapılan faaliyetleri hem de bu faaliyetlerin bir kısmına karşı ortaya konan tepkileri kapsamaktadır. Buradan hareketle başlıktan da anlaşılacağı üzere tebliğimiz şu üç saç ayağı üzerinde temellenecektir: Yapılanlar, yapı(a)mayanlar ve yapılmaması gerekenler.

Sadece yapılan faaliyetlerin bir değerlendirme ve eleştirisinden ibaret olmayan tebliğde aynı zamanda yapı(a)mayanlar ve yapılmaması gerekenler üzerinde de kafa yorulacaktır. Böylece yapılanların değerlendirilmesinin yanı sıra, nelerin yapılması gerektiği ve yapılabileceği, nelerin yapılmaması gerektiğine dair öneriler dile getirilecektir. Tebliğ çerçevesinde sunulan öneriler vasıtasıyla modern dönemin bir parçası olan günümüz tefsir ve yorum faaliyetlerine ışık tutulması ümit edilmektedir.

DİNDE YORUM FARKLILIĞI VE ELEŞTİRİ AHLAKI

Dr. Mustafa MÜCAHİT

Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Günümüzde İslam'ı anlama ve yorumlamada ortaya çıkan görüşlerde hakikate tek yönden bakma anlayışı ön plana çıkmaya başlamış ve bu durum İslam dünyasının temel politikası haline gelmiştir. İslam'ın tek bir yorumunun olduğu düşüncesi, o yorumun hayata geçmesini dini bir görev olarak algılanmayı ortaya çıkararak din dilinin sivil, hoşgörülü ve mütevazı yapısını yok etmektedir.

Dini düşüncede çok seslilik, farklı düşünme, değişik açılardan değerlendirme ve konulara farklı bakıldığında dini bilgi serbest, özgür ve zengin bir tartışma

ortamında güçlenecek ve böylece düşünce dünyamız daha da zenginleşecektir. Kendisiyle ve içerisinde yaşadığı toplumla barışık insan yetiştirmenin yolu, eleştiriye ve kendini geliştirmeye açık, soran sorgulayan, araştıran, dinleyen, tartışan, saygı duyan, iletişim ve etkileşime açık, bununla birlikte güdülenip yönlendirilmeyen sağlıklı bir din eğitimi ve dini bilgi sayesinde olabilecektir.

Tartışma ve eleştiri ahlakı ile ilgili bazı kurallar tespit edilmiş ve yoruma açık dini konuları bu kurallar çerçevesinde tartışmanın önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yorum, Din Eğitimi, Eleştiri ahlakı, Tartışma ahlakı

DİN ALGISI İNŞASINDA TARİHİN ARAÇSALLAŞTIRILMASI: HAŞHAŞİLİK ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Nadir KARAKUŞ

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1099'da Haçlıların Kudüs'ü ele geçirmeleri ile birlikte Suriye ve Filistin'de önemli kırılmalar yaşandı. Selçuklu ailesi ve bölge emirleri arasında var olan ayrışmalar, Haçlıların gelmesi ile daha da arttı. Bu sırada bölgeye gelen bir başka grup da Haşhaşiler idi. Nizari İsmailî olarak da bildiğimiz bu grup Yakınoğu'da daha çok Haşhaşi isimiyle biliniyordu. Batılılar yanında İbn Haldun ve Ebû Şâme gibi müellifler de onlara “Haşhaşi” diyordu. İsimleri cinayet ve suikast ile özdeşleşmiş bu grup, Suriye ve Filistin'de var olan ayrışmaları daha da üst seviyeye çıkardı. Şam, Halep gibi şehirlerdeki varlıkları, aralarındaki rekabet ve birilerine karşı üstünlük kurma gereksinimlerinden dolayı sünni idarecileri de onlara yaklaştırdı. Cuma namazında halkın kalabalık olduğu anlarda Müslüman emirlere suikastlar yaparak, çevreye dehşet saçtılar. Bunun üzerine halk Haşhaşilere karşı ayaklandı ve toplumsal önderlerin başkanlığında şehirlerden sürülerek büyük katliamlarla Halep ve Şam'dan uzaklaştırıldılar.

Bundan sonra Haşhaşiler kalelerine kapanacak ve hayatlarını ve öğretilerini burada şekillendireceklerdi. Dağlık arazilerde ele geçirdikleri veya satın aldıkları kalelerine kapanan Haşhaşiler, burada savunma konumuna geçtiler. Şövalye

tarikatlerine haraç ödememek için Kudüs Lâtin Kralı ile görüşüp ona kendilerinden alınan haracın kaldırılması karşılığında hristiyan olabileceklerini dahi teklif edecek kadar ileri gittiler. Sur kentindeki Markis Conrad'ı öldürmek için gönderdikleri suikastçılar burada altı ay kalıp ihtida ederek vaftiz bile oldular. Haşhaşilerin bu farklı ve kırılğan inanç yapısı tarih sayfalarında din algısının değişik bir yönünü ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

Tenâsüh ve kadınların ortak kullanımı gibi husularla da inanç sistemlerinde heterodoks yapılanmalar ile İslam çizgisinde olduklarını iddia ederek, 1291'de Haçlılar'ın son kaleleri Akka'nın düşmesi ile bölgeden ayrılmalarına kadar var oldular. Bundan sonra da Nusayrî kültürü içinde kaybolup gittiler. Bugün “Ağa Han” ailesi gibi sınıflar onların son temsilcileri olarak halâ varlıklarını devam ettirmektedirler.

BOŞAMAYA YÖNELİK NASLARIN MAKÂSİD EKSENLİ YORUMU -HÂZİLİN TALÂKİ ÖRNEĞİ-

Prof. Dr. Nasi ASLAN

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Toplumların varlıklarını korumasında hiç şüphesiz aile kurumu başat rol oynar. Bu nedenle tarihten günümüze, medeniyette iz bırakan toplumların aile kurumunun korunmasına dönük özel tedbirler aldıkları ve politikalar geliştirdikleri bir sosyal gerçekliktir. Bu bağlamda İslâm'ın nikâhta eşler arasında denliği gözeterek onlar arasındaki uyum ve devamlılığı hedeflemesi bu tür bir tedbir olarak düşünülebilir. Yine nikâhın “mîsâk-ı ğalîz” ağır sorumluluğu gerektiren bir akit; boşamanın da “Allah'a sevimsiz gelen bir mubah” olarak betimlenmesi, aynı amaca matuf bir politikadır. Diğer taraftan ailenin korunması İslam'ın gözettiği beş ana gaye içinde yer alır.

Nitekim İslâm Hukukunda “makâsîdü'ş- şerî'a” olarak bilinen dinin korumayı hedeflediği beş esas “canın korunması, malın korunması, neslin korunması, dinin korunması ve aklın korunması” şeklinde formüle edilen “tümel gayeleri” içerir. Bu beş esas bir yönüyle Şâri'in hükümlerde gözettiği genel amacı teşkil ederken, bir

yönüyle de insanların genel maslahatlarını ihtiva etmektedir. Diğer taraftan Şâri'in naslarda yer alan her bir hükümde gözettiği özel gayeler de vardır ki, o da söz konusu nasta gözetilen tikel gayeleri oluşturur. Aslında bu gaye belki de o nassın (âyet ya da hadisin) sevk olunuşu ile ilgili güdülen özel amacı teşkil eder. Sonuçta ilgili nassın, bu özel gaye ekseninde tümel gayelerle birlikte yorumlanması durumunda Şâri'in maksadı gerçekleşmiş olacaktır.

Bu noktada ailenin korunması tümel bir gaye olduğuna göre aile hukuku ile ilgili tikel nassların bu muvâcehede yorumlanması sahih anlam için bir zorunluluktur. Ne var ki talâkla ilgili nasların müteahhirün döneme ait bir kısım eserlerde ailenin korunması gayesinden uzak, hatta olumsuz sonuçları tetikleyen literal/lafızcı bir yoruma büründüğü söylenebilir. Nitekim hâzilin (şakadan boşayan kimsenin) talâkına dair rivayetin yorumu da bunun özgün örneğini oluşturur. İlgili rivayette: Üç şey vardır ki, bunların ciddisi de ciddî, şakası da ciddîdir. Nikâh, talâk ve ric'at/ricî talâkta eşine dönme (yani bu meselelerin şakaya gelmeyeceği belirtiliyor ki hadisin bu minvalde anlaşılması daha doğru olur). Söz konusu bu hadis, boşanmaya giden yolun kapatılmasında bir kalkan gibi konumlandırılması gerekirken, talâka dair sözlü tasarruflarda olumsuz sonuçların doğmasına neden olan temel bir referansa dönüşmüştür. "Ameller niyetlere göredir" hadisi fûrûda birçok sözlü ve fiilî tasarrufu tahsis edici genel bir ilke olarak kabul edilirken gayr-ı ciddi olan hâzilin boşamasında onun dikkate alınmaması düşündürücüdür.

İşte tebliğimizde hâzilin talâkiyla ilgili zikri geçen rivayetin metin ve sened yönünden kritiği yapılarak normatif değeri tartışılacak, özellikle hadisin arka plânı araştırılarak makâsıd ekseninde yeni yorumların imkânı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Makâsıd, Nass, Yorum, Talâk, Hâzil.

MÜSLÜMAN DİNDARLIĞININ GÜZEL BİR ÖRNEĞİ: HASAN-I BASRÎ VE DÜŞÜNCELERİ

Prof. Dr. Mehmet Necmeddin BARDAKÇI

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Tâbîîn neslinin önde gelen zâhid ve âlimlerinden Hasan-ı Basrî, her devirde özlemi duyulan Müslüman dindarlığının örnek bir şahsiyetidir. Onun ilim ve ahlâk anlayışı ile hayata bakışının oluşmasında, Kur'an ve Hz. Peygamber'in (sav) zühd ve takvâya dayalı örnek hayatı ile hadisleri, sahâbenin davranışları ve öğütleri belirleyici olmuştur. Hayat tarzı açısından sahabeye benzetilen Hasan-ı Basrî, müminin Kur'an ve Sünnetle bağlantısını şekilciliğin ötesine götürüp manevî ve ahlâkî bir ilişkiye dönüştüren ilk İslâm âlimlerinden biridir. İnzivâ hayatı yaşamadığı gibi bunu teşvik de etmeyen Hasan-ı Basrî, toplumun içinde yaşamış ve halkın problemlerine çözüm üretmeye çalışmıştır. İnsanların ihtiyaçlarını gidermeyi nafîle ibadetlere tercih etmiş, dindarlığın şekil ve ibadet çokluğunda değil, mütevazı bir şekilde insanlara faydalı olmakta olduğunu vurgulamıştır.

Hasan-ı Basrî, yeryüzünde halife olarak yaratılan insana ve onun ahlâkına büyük önem vermiştir. Ahlâkın insanın davranışlarında görünmesine dikkat çekerek toplum içerisinde kendisini dindar ve zâhid gösterme çabasıyla değersiz elbise ve yamalı hırka giyen âlim, zâhid ve sûfleri tenkit etmiştir. Giyim tarzlarının kalplerindekini yansıtmadığını belirterek davranışları riyâ, kalplerinde kibir dolaşan bu insanların giydikleri hırkayla mütevazı görünmeye çalışmalarını yanlış bulmuştur. Sahabede gördüğü samimi dindarlığın, fetihlerle refah seviyesi yükselen kendi zamanındaki toplumda kaybolmaya yüz tutmasından endişe eden Hasan-ı Basrî, yöneticileri ve halkı paranın esiri olmamaları konusunda sürekli uyarmıştır. Ömrü, geçici olan bedene hizmet ederek, fâni olan dünyanın peşinde koşarak harcamayı, ebedî olan ruhu ihmal etmek ve bâki olan ahireti feda etmek olarak görmüştür. Dolayısıyla o, her devirde aranan şekilcilikten uzak, ahlâkî özümseyen erdemli insanın güzel bir örneği olmuştur.

Bu çalışmada, Hasan-ı Basrî özelinde İslâm ahlâkının sahip olduğu dinamik yapının temel aldığı esasların, nazarî ve amelî boyutlarıyla XXI. yüzyılda İslâm dünyasının geri kalmışlığından silkinmesine nasıl bir katkı yapabileceği değerlendirilmiştir. Özellikle yeni

coğrafi haritaların şekillendiği, görüş ayrılıklarının keskin çizgilere dönüştüğü, mezhep kavgalarının alevlendiği bir dönemde, Hasan-ı Basrî'de şekillenen Müslüman dindarlığının hiç kimseyi ötekileştirmeden bir arada yaşama kültürüne zemin teşkil edebilmesinin imkânı üzerinde durulmuştur.

KUR'ÂN'IN AYETLERİNİ SUİSTİMAL ETMEK: TEFSİRDE ANAKRONİZM

Doç. Dr. Nihat UZUN

Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakt.

Kur'ân, belli bir tarihte, belli bir topluma, seçilmiş bir elçi aracılığıyla gönderilmiştir. Kur'ân Allah'ın sözüdür. Her söz bir muhataba söylenir. Her sözün bir ilk muhatabı bir de ikincil/dolaylı muhatabı vardır. Sözün nesnel anlamı, ilk muhataba söylendiği zaman, onun doğru bir şekilde anladığı manadır. Sözün kastettiği mana da bu nesnel anlam üzerinden belirlenmelidir. Anlaşılan o ki, günümüzde olduğu gibi tarihi süreç içerisinde de Kur'ân ayetlerinin nesnel anlamının göz ardı edildiği olmuştur. Kanaatimizce bu durumun iki temel sebebi vardır: Birincisi, Kur'ân ayetleri üzerinden meşruiyet temin edilmeye çalışılması, ikincisi ise her zaman ve zeminde sebebin hususiliğinin değil lafzın umumiliğinin dikkate alınmak istenmesidir. Her iki durum da çoğunlukla Kur'ân'ın anakronik okunmasını sonuç vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Anakronizm, Nesnel Anlam.

GÜNÜMÜZ ŞİDDET PROBLEMLERİNE KALP RÛH NEFS BAĞLAMINDA TASAVVUFÎ ÇÖZÜMLER

Dr. Öğr. Üyesi Nuran ÇETİN

Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Şiddete dair sorunların psikolojik, sosyolojik, ekonomik, siyasal, eğitsel, tarihsel ve kültürel yönlerinin olduğu bilinen bir gerçektir. Toplumda geniş kitleleri etkileyen

şiddet problemlerinin halledilmesi noktasında diğer ilmî birikimlerin yanı sıra tasavvufî verilerden de faydalanmak, sorunların çözümüne farklı bir katkı sunacaktır. Nitekim mânâ âleminde yaşadığı boşluğun neticesinde insanda stres, bunalım, depresyon, kaygı, çatışma, şiddet vb. duygular ortaya çıkar. Bilindiği üzere tasavvuf, insanın gönül dünyasının imârî ile ilgilenmektedir. Dolayısıyla toplumun her kesimini yakından etkileyen böylesine ciddî bir meselenin ele alınmasında tasavvufî izahlar büyük önem arz eder. Bu tebliğ metninin ana hedefi, toplumu her geçen gün tehdit eden şiddet problemlerine insanın iç âleminde yola çıkarak kalp, rûh ve nefis bağlamında tasavvufî yaklaşımlar geliştirmektir. Elbette çağımızın bu en büyük sorununu tümüyle yok etmek ve sorunsuz bir toplum hayal etmek mümkün değildir. Fakat insanın bâtinî yönü, daha yakından tanınarak alternatif bakış açıları geliştirilebilir. Şu bilinmektedir ki; insanın kalp, rûh ve nefis ciheti birbirinden bağımsız değildir. Bu anlamda gönül dünyası düzgün olan kişilerin bu güzelliği, rûh ve bedenlerine intikâl eder. Dolayısıyla şiddet problemlerinin çözümünde rûh ve beden bütünlüğünün birlikte değerlendirilmesi gerekir. Bu anlamda insanın yaşadığı rûhî bir hastalığı, rûhânî hayata önem veren tasavvufî açıdan ele almak, sorunun çözümüne farklı bir bakış açısı geliştirmeyi sağlayacaktır. Belirtilen amaca yönelik olarak üzerinde duracağımız tebliğ metnimiz giriş ve iki bölümden oluşacaktır. Giriş kısmında kısaca şiddetin tanımı, mahiyeti, günümüzde yaşanan şiddet problemlerinin genel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Birinci bölümde âyet, hadis ve mutasavvıfların konuyla ilgili beyanları çerçevesinde şiddetin çözümünde dinî tesirlerin rolü konusu ele alınacaktır. İkinci bölümde ise insanın denge merkezleri olan nefis, rûh ve kalbi tanıma anlamında problemin ana kaynağına vurgu yapılacaktır ve tasavvufî izahlar ortaya konulacaktır. Sonuç kısmında ise bahsedilen konuya dair bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, kalp, rûh, nefis, şiddet.

GÜNÜMÜZ İSLÂM ÂLEMİ'NİN YAŞADIĞI BUNALIMIN KUR'ÂN AÇISINDAN YORUMU**Prof. Dr. Nurettin TURGAY**

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslâm âlemi, günümüzde ciddi problemleri yaşamaktadır. Müslümanlar, birbirleri ile savaşmakta ve birbirlerinin kanını akıtmaktadırlar. Bu problemler, İslâm'dan değil, Müslümanlardan kaynaklanmaktadır. Allah'ın kelamı olan Kur'ân ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.), İslâm dininin iki ana kaynağını oluşturmaktadır. Kur'ân'ın çeşitli ayetlerinde, Allah'ın nazarında makbul olan dinin, İslâm dini olduğu haber verilmektedir. Kur'ân'da dile getirilen İslâm kelimesi, barış, güven, huzur saadet ve mutluluk gibi anlamları ifade etmektedir. Evrensel olan Kur'ân, bu güzelliklerin tüm insanlar için sağlanmasını hedeflemektedir. Çünkü Kur'ân'ın başında, besmeleden sonra gelen ilk ayette, Allah'ın “Rabbülalemîn” yani tüm insanların rabbi olduğu anlatılmaktadır. Kur'ân'ın son suresi olan Nas suresinde de Allah'ın tüm insanların rabbi, sahibi, ilahı olduğu anlatılmakta ve surenin sonunda Kur'ân, tüm insanlar anlamındaki “nâs” kelimesi ile bitmektedir. İslâm kelimesinin ifade ettiği güzelliklerin tüm insanlara sağlanması için, bütün insanların tabii haklarının korunması icap eder. Bu tabii haklar, tüm insanların mal, can, nesil, inanç, fikir ve düşünceleridir. İnsanların bu tür maddi ve manevi değerleri kutsaldır, korunmaları icap eder. Bu nedenle Kur'ân'da, başta hak ve adalet olmak üzere, insanların değerlerinin korunması hususunda çeşitli mesajlar verilmektedir. Cuma günlerinde dünyanın çeşitli yerlerinde okunan Cuma hutbesinin sonunda okunan ayet, bir insan hakları mesajı mesabesindedir. Bu ayette, başta adalet mefhumu olmak üzere çeşitli mesajlar veciz bir şekilde dile getirilmektedir. Başta hak ve adalet mefhumu olmak üzere bu konularla ilgili çeşitli hükümler, Kur'ân'ın başka ayetlerinde de dile getirilmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.), hadislerinde, bu konularda çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Müslümanların, önce kendi aralarında bu tabii haklara uygun hareket ederek kardeşliklerini pekiştirmeleri ve bunun yanında tüm insanların tabii haklarına riayet etmeleri gerekir. Eğer Müslümanlar, bu ilkelere uygun hareket ederlerse, dünyaya insanlık derslerini verecek düzeye geleceklerdir.

Aksi takdirde, yaşadıkları sıkıntılardan kurtulamazlar. Başta âlimlerin ve amirlerin, bu konuda kendilerine düşen görevleri yerine getirmeleri gerekir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, sünnet, İslâm, Müslümanlar, insanlık alemi.

DEĞERLENDİRME VE TERCİH YAPMA YOLUYLA ŞÂFİİ USÛLCÜLERİN SÜNNET VE HADİS MESELELERİNİ YORUMLAMALARI: ZEKERİYYA EL-ENSÂRÎ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah AGİTOĞLU

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Hicrî ilk iki asırda ortaya çıkan Hicaz fıkhı ile Irak fıkhını değerlendirme imkânı bulup orijinal bir sentez meydana getiren İmam Şâfiî'ye (ö. 204/820) nispet edilen fıkıh ekolüne Şâfiî mezhebi denilmiştir. Şâfiîler içinde sünnet ve hadis meselelerinde genelde ehl-i hadîsin yaklaşımı benimsenmekle birlikte mütevâtir konusunda farklı görüş ileri sürenler vardır. Bağlayıcılık açısından hadisler için ittisâl şartını yeterli bulan Şâfiîler, haberlerle amel etmek için ilâve şartlar ileri sürülmesine karşı çıktıklarından Hanefî ve Mâlikî çevrelerinin bu yönde geliştirdiği formülleri eleştiri konusu yapmışlardır. Buna bağlı olarak haber-i vâhitle haram ve vâcibin sabit olamayacağı yaklaşımı eleştirilmiş, hükme delâlet noktasında zannîlik bulunmaması kaydıyla bu tür hükümlerin haber-i vâhide dayandırılabilceği ilkesi benimsenmiştir. Bu tür konuları genişçe ele alan ve değerlendirme yoluna giden önemli Şâfiî usûlcülerinden biri Ebû Yahyâ Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârî'dir. (ö. 926/1520). İbn Hacer, el-Bulkînî, İbnü'l-Hümâm, Celâleddin el-Mahallî gibi çok sayıda âlimden fıkıh ve diğer dinî ilimleri okuyan Zekeriyâ el-Ensârî, genç yaşta hocalarının izniyle ders ve fetva verecek seviyeye ulaştı. Kendisinden ilim tahsil edenler arasında İbn Hacer el-Heytemî, Hatîb eş-Şirbînî, Abdülvehhâb eş-Şa'rânî gibi şahsiyetler bulunmaktadır. Kaynaklarda el-imâm, el-hâfız, şeyhu meşâyihî'l-İslâm, şeyhü'l-İslâm gibi lakaplarla anılan Zekeriyâ el-Ensârî, neredeyse bütün dinî ilimler alanındaki geniş bilgisi yanında Şâfiî mezhebinin temel eserlerini anlama, onların tercihleri arasında değerlendirme ve tercih yapma konusunda uzmandı. Eserleri mezhep görüşlerinin âyet ve hadislerle temellendirilmesi, ta'îl edilmesi, önceki ulemânın hatalı bulduğu nakil ve görüşlerinin eleştirilmesi, hadisleri tahrîc ederek

kaynaklarının ve bu konuda âlimlerin değerlendirmelerinin belirtilmesi bakımından önem taşır. Bundan dolayı eserleri daha sonraki Şâfiî âlimleri arasında itibar görmüş, mezhebin meseleleri konusunda dayanak olmuş, üzerine çeşitli ihtisar, şerh ve hâşiye çalışmaları yapılmıştır. Önemli eserlerinden biri de usûl konusunda yazdığı *Gâyetu'l-vüsûl şerhu Lübbi'l-usûl* adlı çalışmasıdır. Bu eseri yine kendisine ait olan *Lübbü'l-usûl* adlı eserinin şerhidir. *Lübbü'l-usûl* ise Tâceddin es-Sübki'nin *Cem'u'l-cevâmi'*nin muhtasarıdır. Onun sünnet ve hadis meseleleri konusundaki yorum ve değerlendirmeleri bu eseri çerçevesinde ele alınacaktır. Böylelikle Şâfiî usûlcülerin bu tür konuları yorumlama noktasındaki yaklaşım ve tutumları tespit edilmeye ve değerlendirmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Usûl, Şâfiîler, Sünnet, Haber, Zekerıyya el-Ensârî.

TOPLUMSAL BÜTÜNLÜĞÜN ZEDELLENMESİNDE MEZHEPÇİLİK

Prof. Dr. Osman KARADENİZ

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Geçmişte olduğu gibi, günümüzde de insanlığın en büyük problemi, taassup ve siyasi temayüllere dayalı din ve mezhep çatışmaları olmuştur. Şüphesiz, cehalet ve menfaatten kaynaklanan bu problem, her devirde insanlığın en hassas konuları arasında yer almıştır. Dinden kaynaklandığı zannedilen bu meselenin, derin bir araştırma sonucunda, haddi zatında, dini yanlış anlama ve siyasi endişelerden ortaya çıktığı görülecektir.

Tarihi seyri içinde, Müslümanlar tarafından fethedilen topraklarda, eski din ve kültürleri barındırarak yaşamaya devam eden medreseler ve bu arada çeşitli alanlarda yapılan tercüme faaliyetleri, tabii olarak bu kültürün etkisi altında meselelere yaklaşan bazı düşünürlerin yetişmesine zemin hazırlamıştır.

Bu bağlamda Müslüman düşünürler, genel olarak, Kur'an'dan da referans bularak, karşılaştıkları bu çeşitli din ve felsefi görüşlere ilgi duymuş, bunları kendi kültürleri içinde yoğurma ve uzlaştırma gayretinde bulunmuşlardır. Ancak bu arada bazı şahıs ve gruplar, bu farklı ve görünüşte de olsa, bazı bakımlardan birbiriyle

çelişik görünen inanç ve düşünceleri telif etme gayretinde bulunurken selefin süregelen geleneksel görüşlerinden uzaklaşmış oldular.

Diğer taraftan, bu tarihi süreçte Müslümanlar arasında, özellikle dört halife döneminde, farklı düşünce ve siyasi çekişmeler sebebiyle ortaya çıkan Cemel ve Siffin gibi kayda değer olayların tabii sonucu olarak, tarih sahnesinde görülen itikadi ve siyasi pek çok mezhebin ana sebebi olarak “el-kebire (büyük günah)” problemi karşımıza çıkmaktadır. Bu problem, bir taraftan amel-iman ve diğer taraftan kaderle ilişkisi açısından hep gündemde kalmış tarihi temel bir problem olmuştur. Bunun yanında, fırkalaşma konusunda Müslüman filozof ve Kelamcılarının, İslami esasları çeşitli kültür ve düşüncelere karşı mantık ve felsefe yolu ile savunma ihtiyaç ve zarureti duymuş olmaları da kayda değer bir sebep olarak gösterilebilir.

Bu tebliğde, öncelikle mezhep kavramının anlam ve mahiyetini ortaya koyduktan sonra, tarihi süreçte mezheplerin nasıl şekillendiği ile ilgili kısaca bilgi verdikten sonra, haddi zatında insanlığın birliği açısından nasıl anlaşılması ve şekillenmesi gerektiği noktasında, kanaatlerimizi belirtmeye çalışacağız.

Tebliğin seyri boyunca, aslında bu problemin, sadece İslam dünyası için değil, aynı zamanda bütün dinler, hatta bütün felsefi düşünceler için de söz konusu olduğu hususu müşahede edilecektir. Tarih boyunca insanlar, içinde buldukları konum ve şartlar gereği, hep farklı düşünmüş ve ihtilaf etmiş, zaman zaman da menfaatleri doğrultusunda birbirleriyle çatışmış, medeniyete doğru yol aldığımızı zannettiğimiz şu çağda bile, Allah’ın yarattığı en kıymetli varlığı imha edecek kadar çatışma ve kıyımlara girişmişlerdir. Burada en acı olan husus, bütün bunların din adına gayret-i diniye niyetiyle yapılmış olmasıdır.

BEKTÂŞÎ GELENEĞİNDE SEMBOLİK YORUM

Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bektâşîlik, Türkistan coğrafyasının pîri sayılan Hoca Ahmet Yesevî’nin öğretileri temelinde Anadolu ve Balkanların İslamlaşması sürecinde ortaya çıkmış Hacı Bektâşî Veli’ye dayanan bir tarikattir.

Bektâşî tarikatı, diğer seyr-i sülûk tarikatları gibi evrat ve ezkar yerine aşk ve inabeyi esas alan, tarikat erkânının belirlediği çeşitli ritüellere sahip bir tasavvufi yoludur. Âdâb ve erkânlar çerçevesinde ortaya çıkan bu tasavvufi oluşuma nasip olarak katılan dervişler, Bektâşî olarak tavsif edilirler. Hacı Bektâş-ı Velî'den sonra XVI. Yüzyılın hemen başında tarikatın pîr-i sânisî olarak bilinen Balım Sultan, bu tarikatın âdâb ve erkânını düzenleyerek Horasan Melâmetî geleneğinden aldığı Dört Kapı Kırk Makam anlayışını tarikat bünyesine yerleştirmiştir.

Hoca Ahmet Yesevî'den başlayarak birçok mutasavvıf gibi Yunus Emre, Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlânâ Celaleddin Rûmî ve Türk İslâm Erenleri İslâm itikadının birer müntesibidirler ve İslâm olmadan anlaşılabilirler. İçinde bulunduğumuz çağın evrensel değerleri onüçüncü yüzyılın Bektâşîliğinde var olan çağlar üstü değerler olması, onun İslâmî kimliğinin en güzel ispatıdır.

Bu tebliğimizde Bektâşîlerce Sembolik anlam yüklenmiş olan “söz, tarikat içerisinde batınî yorumları ihtiva eden eşyâ; Hurûfî düşünceden tevarüs etmiş ve cihazata tahmil edilmiş anlayışlar ile menkabelerde geçen olayların sembolik karşılıkları yine Bektâşî temel kaynaklarına dayanarak açıklanmaya çalışılacaktır.

ÇAĞDAŞ SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNDE ÖNCELİK (NAKİL- AKIL İLİŞKİSİ)

Prof. Dr. Recep ÇİĞDEM

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslam hukukunun iki temel kaynağı nakil (vahiy-sünnet) ve akıldır. Nakil sınırlı olduğundan, sorunların çözümünde en temel kaynak akıl olmaktadır. Hatta naklin anlaşılmasında da en temel görev akla düşmektedir. Hz. Peygamber vahiy gelmediğinde akıldan (örf, kişisel tecrübe vs.) istifade etmiştir. Tarihsel gelişmelere baktığımızda, fihhın oluşumunda, aklın en temel rolü oynadığı görülecektir. Tarihi süreç içinde oluşan reyci ve eserci anlayışın her ikisinde de akıl ciddi rol oynamıştır. Eserciler, nakli kaynakları metin (sözel-lafzi) temelli esas alırken, reyçiler yorum temelli ele almışlardır. Nakli kaynaklar ister lafzi, isterse mana temelli ele alınsın her

ikisinde de insan unsuru bulunmaktadır. İnsanın bulunduğu yerde ise akıl en temel görevi üstlenmektedir.

Kur'an ve sünnetin akla ve içtihadı (istinbat vs.) atıf yapması, sık sık 'efelâ ta'kılûn' benzeri ifadeleri kullanması, aklın önemine işaret etmektedir. Kur'an ve sünnet aklın eğitiminde ve yönlendirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Akılsız vahiy anlaşılamayacağı gibi vahisiz de akıl zaman zaman olması gerekenden uzaklaşabilecektir. Bu nedenle her ikisine de ihtiyaç duyulmaktadır.

Tarih içerisinde alan uzmanları, sorunların çözümünde ya daha önceki çözümleri esas almışlar ya da yeni çözümler üreterek alternatifler sunmuşlardır. Mezheplerin oluşum sürecinde bu durum en üst noktaya taşınmış daha sonra azalarak devam etmiş ancak hiçbir zaman yok olmamıştır. Ehliyetizleri engelleme adına içtihat kapısının kapandığı iddia edilmiş olsa da içtihat hep devam etmiştir.⁴ Günümüzde de hala devam etmektedir. Bu çalışmada, günümüz sorunlarının çözümünde nakil-akıl ilişkisi ve önceliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nakil, Akıl, İslam, Hukuk, Sorun, Çözüm

Şİİ-İMÂMÎ TEFSİR GELENEĞİNDE USÛLÎ EKOLÜN KUR'AN YORUMU (EBÛ CA'FER ET-TÛSÎ ÖRNEĞİ)

Doç. Dr. Recep DEMİR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Şîî-İmami tefsir geleneği tıpkı Ehl-i sünnette olduğu gibi rivayet ve dirayet şeklinde iki ana ekole sahiptir. Bu iki ekol Şîî anlayışta "Ahbârî" ve "Usûlî" kavramlarıyla ifade edilmiştir. Nakilci yönüyle bilinen Ahbârî ekol, on ikinci imamin gaybete intikal tarihinden hicri 4. asrın sonlarına kadar Şîî tefsir geleneğinde hâkimiyet sürdürmüştür. Bu dönemde ayetler imamlardan gelen haberler ışığında yorumlanmış, anlamı hususunda herhangi bir haber bulunmayan ayetler izahatın uzak durulmuştur. Buna mukabil Usûliyye ekolüne mensup müfessirler, Kur'an'ın salt imamlara değil bütün insanların idrakine sunulmuş bir ilahi mesaj olduğu

düşüncesinden hareketle reyle tefsiri gerekli görmüşler ve Kur'an'ı bu anlayış temelinde tefsir etmişlerdir. Usûlî düşüncenin hicri 5. asrın başlarından itibaren güçlenip ön plana çıkmasıyla birlikte Şîî tefsir geleneği hem makul hem mutedil bir zemine oturmuştur. Bu dönemde yetişen meşhur müfessir Ebu Ca'fer et-Tûsî erken dönem Şîî tefsirlerdeki birçok yaklaşıma karşı çıkmıştır. Şîî tefsir geleneğindeki bu makul anlayışın teşekkülünde Mu'tezile-Şîa etkileşiminin çok büyük bir rol oynadığı şüphesizdir. Bu tebliğde Usûlî düşüncenin önemli temsilcisi Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin nübüvvet, imâmet, ahiret, takiyye ve şefaate dair görüşleri ele alınacak ve bunlar Sünnî anlayış ile karşılaştırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İmâmiyye Şîası, Ahbâriyye, Usûliyye, Tefsir

ÇOCUK SORULARI EKSENİNDE BİR DİN EĞİTİMİ MÜMKÜN MÜDÜR?

Dr. Öğr. Üyesi Recep UÇAR

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsanın küçük yaşlardan itibaren çevresini tanımasını ve uyumunu sağlayan doğal soru sorma eyleminin söndürülmesinden ya da bastırılmasından, yani artık soru sormaktan vazgeçmesinden ve kendi soruları değil de başkalarının sorularını sormaya başlamasından önce desteklenmesi ve ömür boyu devam eden bir özellik olarak insanda yer etmesi gerekmektedir. Soru sorma mekanizmasının din eğitimi sürecinde de önemli bir bireysel özellik olarak kabul edilmesi gerekir ve özellikle çocukların soru sormaları desteklenmelidir.

Din öğretiminde devletin tercih ettiği dini yorumlardan oluşan resmi müfredat/öğretim programı ile öğrencilerin belirlenen çerçevede dini anlayışlara sahip olması beklentisi vardır. Ancak öğrencinin yorum yapma, dini yorumlar arasındaki farklılıkların farkına varma, bunları değerlendirme ve gerekirse seçim yapma gibi bireysel olarak irade gösterme ve sorumluluk alma süreçlerinin işlemesi, diğer bir deyişle tahkiki imana ulaşmasını sağlayacak düşünme becerilerini destekleyen yöntemlerle mümkün olabilmektedir. Bu anlamda resmi müfredatın yanında öğrencilerin sorularının merkeze alındığı, konularını öğrencilerin belirlediği

bir din öğretimi dersi tasarımı mümkün müdür? Bu tebliğde din öğretiminde dini yorumlar bağlamında öğretim yöntemleri ve tasarımları ele alınarak, öğrenci sorularından hareketle bir din öğretiminin olabirliiği ve örnek teorik tasarımları tartışılacaktır.

ORYANTALİZM BATININ DOĞU İMAJI

Doç. Dr. Sabri TÜRKMEN

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Avrupa'nın Doğuyu kaleme alan çalışmalarında Doğunun Batıdan farklı kılan niteliklerinden söz edilerek onun öteki olduğu fikri kasıtlı olarak vurgulanmıştır. Doğu hakkında şu iki niteliğe ısrarla vurgu yapılmıştır. Birincisi: Doğunun bir şehvet yatağı olduğu iddiasıdır. İkincisi ise atalarından miras almış oldukları şiddet ile şekillenmiş bir olgunun mevcudiyeti anlayışıdır. Bu bakış açısı geçmişten günümüze farklı argüman ve zorlamalarla aktarılmaya devam etmiştir. Nitekim 19. yüzyılda Emperyalistler bir ülkeye girip hükmetmekte kendilerinin hak sahibi olduklarını ispat bağlamında Doğu halklarının tembel, aklını seksle bozmuş, vahşi ve kendini idareden aciz oldukları fikrini yaymışlardır.

Batıların, yaydığı Doğu imajı, Doğulu toplumlar üzerindeki emperyalist düşüncelerini uygulayabilmek amacıyla, ortaya attıkları fikir ve düşünceler, bir plan ve proje dâhilinde doğuya gönderilen gezginler tarafından yazılan kasıtlı eserlerle de desteklenmiştir. Çünkü Doğuya, özellikle de İslam'a ve Müslümanlara düşmanlık, gezginlerin ruhsal yapısının bir tezahürüdür.

Bu çalışmanın temel amacı, Batıların, ötekileştirdiği Doğu toplumlar üzerindeki emellerine ulaşmada geçmişlerinden miras aldıkları çarpık anlayışın yıkıcılığına ve ısrarla yürütüldüğüne dikkat çekmektir. Bu bakış açısı düzeltilmedikçe insanlık karanlıkta kalmaya devam edecek, insanlık sahip olduğu asli değerlerini yaşayamayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Batı, Doğu, Gezginler.

Prof. Dr. Sadrettin GÜMÜŞ

Emekli Öğretim Görevlisi

Allah'a hamd, Resûlüne salâtü selâm olsun.

Şüphe yok ki İslâm'ın birinci kaynağı Kur'ân-ı Kerim'dir. Asr-i saadetten beri İslâm âlimleri onu anlamak ve yorumlamak için "Tefsir usûlü", ve "Fıkıh usûlü" gibi disiplinler geliştirmişlerdir. Gerek klasik, gerekse modern Müfessirler tefsir faaliyetlerinde Kur'ân'ın ontolojik yapısını daima göz önünde bulundurmuşlardır.

KLASİK YÖNTEM: Klasik Müfessirler, Kur'ân'ın mahluk veya gayri mahluk olduğu konusunda farklı görüşlere sahip olmakla beraber onun tümünün Allah kelamı olduğunda ve ona beşer sözünün karışmadığı hususunda ittifak etmişlerdir. Ehl-i sünnet'e göre Kur'ân-ı Kerim, hem lafzan hem de mânen Allah kelamıdır; Allah, onu vahiy yoluyla ve Cebrâil vasıtasıyla son Peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v.) göndermiş, O da ümmete tebliğ etmiştir; hükümleri tarihsel değil, evrenselidir.

Tefsir usûlü, Kur'ân-ı kerim'i doğru anlama yöntemi ile ilgili düzenli bilgidir. "Rivâyet usûlü" ve "Dirayet usûlü" olmak üzere ikiye ayrılır. Rivâyet usûlü, Kur'ân'ı, Kur'ân'la, sünnetle, nüzül sebebi bilgileri, sahabe ve tabiundan gelen rivayetlerle tefsir etme yöntemidir. Dirayet usûlü ise, Arap dili ve edebiyatı ile dinî, felsefî ve çeşitli müspet ilimlerle Kur'ân'ı tefsir etme yöntemidir.

Sahabe döneminden itibaren şifahî olarak nesilden nesile intikal etmiş olan Tefsir usûlü, hicrî 3. Asırda Haris el-Muhâsibî (v.243/857) tarafından kaleme alınan "el-Akl ve fehmü'l-Kur'ân" adındaki eseri ile yazıya intikal etmiş, bilahare alanın ilim adamları tarafından geliştirilmiştir.

YENİ (MODERN) YÖNTEM: Modernistler de tefsirlerini Kur'ân'ın ontolojik mahiyeti üzerine kurmuşlardır. Ancak onlara göre Kur'ân, bir bütün olarak Âllah'ın ezeli kelamı değildir. Bu nedenle Kur'ân'ı muhteva açısından hiyerarşik bir tasnife tabi tutmuşlar, varlık ve ahlâk alanını evrensel, ahkâm ve muamelat alanını ise tarihsel saymışlardır.

Modernistlere göre, Vahyin nüzulü, ilahî irade ile beşerî ve tarihî vakia arasındaki diyalektik bir süreçte meydana gelmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'ın ilâhî tarafı kadar beşerî tarafı da vardır. varlık ve ahlak alanı ilahîdir, Allah tarafından gönderilmiştir; ahkam ve muamelat alanı ise insan müdahalesiyle oluşmuştur. Kur'ândaki ahkam bütünüyle insan ve toplumla ilgilidir. Kur'an ahkamı murat ve maksat itibariyle insandan soyutlanamaz. Aksi halde metahistorik (tarih üstü) bir kelamın insan ve topluma ne faydası olabilir?!

Kur'ân'ın varlık ve ahlak alanı dinden sayılırken, ahkâm alanı dinden değildir, şer'îdir (yani örfidir). Her zaman ve zeminde sabit olan değerler dinîdir; zaman ve zemine göre değişkenlik gösteren şeyler ise örfidir.

İşte Kur'ân'ın ontolojik mahiyetini bu şekilde değerlendiren modernist anlayış, klasik tefsir usûlünü değiştirmeyi teklif etmektedir. Bu anlayışa göre Asr-i saadette belirli meselelerin çözümü için indirilmiş olan hükümler bugün için geçerli değildir. Bugün, Kur'ân'ın genel ilkelerinden hareket edip meselelerin çağın anlayışına göre çözülmesi gerekir.

“Anlama ve yorumlama” olarak ifade edilen bu yeni yönetime göre ahkam âyetlerini yorumlayan müfessir (müctehid), iki aşamalı bir tutum ile hareket etmelidir:

1. Kur'ân'ın nazil olduğu çağa giderek ilk aşamada bir âyetin o günkü ortam, şartlar ve sebep-i nüzûl muvacehesinde çözüm getirdiği sorunu inceleyerek âyetin mânasını kavramalıdır... Böylece hem Kur'ân'ın bütün olarak ne demek istediğini anlayacak, hem de özel durumlara çözüm getirdiği belli ilkeleri kavrayacaktır. İkinci aşamada ise bu özel sorunların çözümü için indirilmiş olan hükümleri genelleştirmek suretiyle onları umumî olan ahlâkî-toplumsal ilkelerin ifadeleri olarak ortaya koyacaktır;

2. Çıkarılan bu genel görüşten şimdi formüle edilerek, şu andaki duruma yönelecektir. Bu da çağımızdaki ortam ve şartlar muvacehesinde problemi çok iyi araştırıp incelemeyi, sonra da çözüm getirmeyi gerektirmektedir.

GÜNÜMÜZDE POLEMİK KONUSU YAPILARAK TARTIŞILAN KABİR AZABININ HADİSLERDEKİ DAYANAĞI

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kabir hayatı ve azabı, geçmişten günümüze sürekli merak edilen ve üzerinde birçok tartışmaların yapıldığı konulardan birisidir. Günümüzde de bu konu gündeme gelmekte ve bazı kişiler kabir hayatını kabul etmekle beraber kabir azabını reddetmektedirler. Bu çalışmamızda kabir azabını reddedenleri söylemlerini, iddialarını çürütücü mahiyette ayet-i kerimelerden ve özellikle de hadis-i şeriflerden deliller getirmek suretiyle ehl-i sünnet görüşünü ortaya koymaya çalışacağız. Konuyu branşımız olan hadisler bağlamında geniş bir yelpazede ele alıp incelemeye çalışacağız. Aynı zamanda tarihi süreç içerisinde kabir azabıyla ilgili bazı âlimlerin görüşlerine de yer vereceğiz.

SÜNNETİN SAHİHLİĞİNİ KUR'ÂN'LA TEST ETMENİN İMKÂNİ ÜZERİNE

Prof. Dr. Sahip BEROJE

Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Klasik usûl geleneğimizde hadislerin sıhhat değerlendirmesi öncelikle sened üzerinden yapılmıştır. Müçtehitlerin çoğunluğu ve muhaddisler senedi esas almışlardır. Yani ulemanın kahir ekseriyeti, senedi sahih olan bir hadisin hiçbir gerekçeyle terk edilemeyeceği görüşündedirler. Senedi esas tutmakla beraber Ebû Hanife ve kısmen İmam Mâlik senedin sahih olmasını yeterli görmemiş, hadisleri metin açısından da kritik etme gereği duymuşlardır. Hanefiler Kur'an'a, temel bir fıkıh kuralına aykırılık veya umumu'l-belva gerekçesiyle senedi sahih bazı hadisleri anlam açısından problemlili bulmuş, bu tür hadislerle amel etmemişlerdir. İmam Mâlik ise genellikle Medine ehlinin amel line aykırı gördüğü hadisleri terk etmiştir.

Hanefilerin, manevi ınkıta' dedikleri, bir hadisin sahihliğini metin üzerinden değerlendirme anlayışı günümüzde farklı bir boyuta evrilmiş bulunmaktadır.

Günümüzde bazı kesimler, bir hadisin senedinin sahih olup olmamasının fazla bir öneminin bulunmadığını; sahihliğin ölçüsünün Kur'an'a, akla ve bilime uygunluk olduğunu savunmaya başlamışlardır. Bu anlayışı savunanlara göre bir hadis Kur'an'a veya akla aykırı ise senedi sahih olsa bile Peygamber'in söz veya fiili olarak kabul edilemez. Zira Hz. Peygamber'in Kur'an'a ve akla aykırı bir söz söylemesi veya yapması düşünülemez. İddia sahipleri, Kur'an'a uyan hadisleri alırız, uymayanları atarız sözünü mutlak bir hakikatmiş gibi dillendirmektedirler. Söylemlerine ve yazdıklarına bakıldığında bunların, a) Kur'an'ı, Sünnetin doğrulama aracı (ölçüsü) olarak gördükleri; b) bütün sünnetin anlam açısından Kur'an'la karşılaştırılması mümkünmüş gibi bir anlayış içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Ancak bu anlayışı savunanların şimdiye kadar bunun ne derece sağlıklı ve uygulanabilir bir yöntem olduğuna dair ciddi ve tatminkâr bir ilmi çalışma ortaya koyduklarına da şahit olmadık. Söylemleri bir takım afakî iddialar ve kendileri dışında kimsenin kabul etmediği bazı örneklerden ibaret kalmaktadır. Oysa ilk bakışta makul gibi görünen bu söylem kritik edildiğinde, usul yönünden problemlili, uygulanabilirliği sınırlı, keyfilik ve ön görülme neticelere açık bir yöntem olduğu görülecektir.

Bu çalışmanın amacı bu anlayışı farklı açılardan ele alıp değerlendirmektir. Tebliğde; a) Bu anlayışın, Hanefilerin manevi inkıta' yöntemi ile karşılaştırılması yapılarak örtüşen ve ayrılan yönleri ortaya konmaya çalışılacak; b) Kur'an'ı, sünnetin ölçüsü olarak görmenin ne denli sağlıklı! bir bakış açısı olduğu üzerinde durulacak; c) Sünnetin sahihliğini Kur'an'la test etmenin uygulamada ne derece mümkün ve uygulanabilir bir yöntem olduğu ve ne tür keyfiliklere müsait olduğu somut örneklerle izah edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Kur'an, Arz, Sahihlik, ölçü.

**‘DİNDAR’ KİMLİĞİNİN
İNTERNETE/SOSYAL MEDYAYA İLİŞKİN
TUTUM VE ALGILARA ETKİSİ**

Öğr. Gör. Saniye VATANDAŞ

Süleyman Demirel Üniversitesi, İletişim Fakültesi

İnsanlık, neredeyse yüzyıldır bir iletişim devrimi yaşıyor. Kitle iletişim araçları ve özellikle de listeye en son eklenen internet, son derece hızlı ve radikal değişimlere eşlik eden bir sürecin ekseninde yer alıyor. İnternet, kısa süreli bir geçmişe sahip olmasına karşılık, dünya üzerinde tüm iletişim araçlarından daha yaygın bir kullanım imkânı ve alanı edinerek ayrıcalıklı bir konuma erişmiş durumda. Gün geçtikçe kullanım alanı daha da genişleyen bu iletişim aracıyla insan hayatına yeni ifadeler, anlatım kalıpları, semboller, kullanım pratikleri de girmeye başladı. Günümüz insanı, internet sayesinde hayatını yönlendirir ve programlar oldu. Varlığın anlamı da, hayat tarzının şekli de, insanlarla ilişkilerin niteliği de internet ile ve internet üzerinden belirlenir ve gerçekleştirilir hale gelindi. Yapılan birçok araştırma internetin kadim/geleneksel değerleri, anlayışları ve görünümleri ciddi düzeyde etkilediğini gösteriyor. Bu bağlamda olmak üzere İslami anlayış, tutum ve tavırların internet üzerinden yeni biçim ve anlamlar kazandığına ilişkin kanaatler her geçen gün daha da güçleniyor. Bu araştırma, kendisini ‘dindar’ olarak tanımlayan gençlerin genel anlamda interneti, özel olarak da sosyal medyayı nasıl anlamlandırdıkları, hangi amaçla ve ne kadar kullandıkları, özellikle sosyal medya kullanım amacı ve oranı ile İslami tutum ve tavırlar, anlayış ve ilkeler arasındaki ilişkinin yönünün ve oranının ne olduğu sorularına cevap çabasının bir ürünüdür. Araştırma, 15-30 yaş grubunda yer alan ve tüm Türkiye’den tabakalı örnekleme tekniği ile belirlenen 5917 kişilik bir örneklem grup üzerinde yürütüldü. Veriler, anket tekniği ile elde edildi.

Anahtar Kelimeler: Dindar gençlik, Sosyal medya, Kimlik

**MERFÛ RİVÂYETLERİN MAHİYETİNİN KUR'AN'IN
ANLAŞILMASINA ETKİSİ****Dr. Öğr. Üyesi Serkan DEMİR**

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kur'ân-ı Kerîm'i daha iyi anlamak ve yanlış anlamaların önüne geçmek için telif edilen tefsir eserleri; kaynakları, yöntemleri ve konuları ele alış şekillerine göre farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuşlardır. En yaygın anlayışa göre tefsirleri, "rivâyet tefsirleri" ve "dirâyet tefsirleri" olmak üzere iki ana başlık altında incelemek mümkündür. Rivâyet tefsirleri ağırlıklı olarak merfû, mevkuf ve maktû rivâyetlerden hareketle Kur'an'ı tefsir etmeyi amaçlar. Ancak bu eserlerdeki merfû rivâyetlerin miktarı diğer rivâyetlere nazaran daha azdır. Öte yandan Rivâyet tefsirlerindeki merfû rivâyetlerin tamamının Hz. Peygamber tarafından belirli bir âyetin tefsiri olarak söylendiğini iddia etmek de mümkün değildir. Çünkü bu eserlerdeki rivâyetlerin bir kısmının, Hz. Peygamber tarafından doğrudan âyet ya da âyetteki konu veya kavrama bağlı olarak söylendiği; bir kısmının ise âyetlerle doğrudan ilgisi olmadan söylendiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda ilk rivayet tefsirleri arasında zikredilen Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27) ile Saîd b. Mansûr'un (ö. 227/842) tefsir eserlerinde bulunan bazı merfû rivâyetlerin Hz. Peygamber tarafından ne amaçla söylendiği ve söyleme amacıyla ilişkili olarak bunların, sonraki tefsirlerinde yer almaları ile bunların Kur'an yorumuna etkisi üzerinde bazı tespitler yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Merfu Hadis, Tefsir, Bağlam

İMAM EŞ'ARÎ'NİN HADİS TARAFTARLARINA YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

Prof. Dr. Sıddık KORKMAZ

Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleş İlahiyat Fakültesi

İmam Eş'arî'nin önceden Mu'tezile mezhebine mensup iken sonradan bu görüşünden vazgeçip Ehl-i Sünnet'in fikirlerini savunmaya başladığı bilinmektedir. Kendisinin de Ehl-i Sünnet'in kurucu imamlarından birisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda hangi fikirleri savunup hangi fikirlerini değiştirdiği ilgi çekici bir hale gelmektedir. Onun bütün fikirleri bir yana özellikle Hadis Taraftarlarına karşı yönelttiği eleştiriler açık ve nettir.

Ehl-i Sünnet'in gulâtı ve Selefliliğin arka planı olarak tanımlanabilecek olan Hadis Taraftarlarını eleştiren Eş'arî özellikle Kelâm ilminin kullanılması, Kur'an'ın yaratılmışlığı meselesi, Allah'ın sıfatları ve görülmesi gibi konulara yoğunlaşmaktadır. Ehl-i Hadis'in söz konusu olan hususlar hakkında Hz. Peygamber'den herhangi bir söz rivayet edilmediği, bu konularda konuşmanın bidat olduğu ve onlardan bahsetmenin dalâlet olduğu şeklindeki görüşlerini tenkit etmektedir. Aynı şekilde bu konularda konuşmanın şayet hayır olsaydı Hz. Peygamber, ailesi ve Ashabı'nın da bir şeyler söylemesi gerektiği şeklindeki iddialarına da cevap verir.

Tebliğimizde temel kaynaklara dayanmak suretiyle, Hadis Taraftarlarının görüşleri ile birlikte İmam Eş'arî'nin bu görüşlere ne şekilde cevaplar verdiği ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Allah'ın sıfatları, Kelam, Kur'an'ın yaratılmışlığı, Sünnet ve Hadis Taraftarları.

NÜZUL DÖNEMİ KUR'AN-SAHABE İLİŞKİSİNİ ASRİN İDRAKİNE SUNMAK

Doç. Dr. Süleyman KAYA

Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu bildiride, Kur'an-sahabe ilişkisi ve bu ilişkinin günümüze nasıl taşınabileceği konusu ele alınacaktır. Dönemin demografik yapısı, kültürel ve sosyal dokusu, iletişim şartları ve insan kapasitesi göz önünde bulundurularak inanç, ibadet ve muamelata dair bazı örnekler üzerinden bu ilişkinin nasıl sağlanmış olabileceği örneklenerek, aynı ilişkinin günümüz şartlarında nasıl sağlanabileceği analiz edilmeye gayret edilecektir.

Aslında geçmişe yönelik yapacağımız bir atf-ı nazar, mevcut din algımızın, çeşitli siyasî, kültürel, demografik ortamlarda şekillenen Kur'an yorumlarına (Tefsir), Sünnet algısına, Kelâmî bakış açlarına, Fikhî çözüm tarzlarına vb. dayandığını; bu algının farklı toplum katmanları, insan tipolojileri nezdinde temsil edilen tarihî ve kültürel bir birikimle şekillendiğini gösterecektir. Şu kadar var ki Kur'an-sahabe ilişkisi tiplmelerinde bu tarihî sürecin etkisi genellikle ıskalanmakta, üstelik günümüz insan ve toplumuna sunulan yeni yaşam kalıplarının Kur'an-sahabe ilişkisi üzerinden şekillendirildiği iddia edilmektedir. İlgili tasavvurun pratiğe aktarılamadığı, dolayısıyla tahayyül edilen yaşam şekli ile pratiğe yansıyan hayat tarzının birbiriyle uyuşmadığı gözlemlenmektedir. İtiraf etmeliyiz ki Müslüman birey ve toplumla hayat arasında meydana gelen ayrışma/uyumsuzluk; bunun, acı, kan ve gözyaşı olarak tezahürü, ilgili yorum şeklinin yeniden değerlendirilmesini gündeme taşımaktadır.

Dolayısıyla sınırlı sayıdaki birey üzerinden yorumlanarak genelleştirilen nüzul dönemi Kur'an-birey, Kur'an-toplum (Kur'an-sahabe) ilişkisi kalıplarının ne denli sağlıklı olduğu ve döneme ait bilgiler ekseninde güncellenmenin nasıl yapılabileceği bu bildirinin ana temasını oluşturacaktır. Bu çerçevede *genellemelere* özellikle vurgu yapılacaktır.

ET-Tefsîru'l-Mazharî'de Muvâfakât-ı Ömer'le İlgili Rîvayetlerin Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Şaban KARASAKAL

Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Nüzul çağıının önemli simalarından birisi olan Hz. Ömer (r.a.), düşünce ve davranışlarında vahyin tesirinin kolayca görülebileceği bir sahabidir. O'nun hayatı ve olaylara yaklaşımı elbette Kur'ân anlayışını etkilemiştir. Hz. Ömer (r.a.)'in Kur'ân ve tefsirle ilgili birçok rivayetleri arasında muvâfakâtlarıyla ilgili olanlar, önemli bir yer tutar. Klasik kaynaklarda “Muvâfakât-ı Ömer” başlığı altında zikredilen rivayetler, O'nun “muhaddes (ilhama mazhar olan kimse)” olarak anılmasına da sebep olmuştur. Muvâfakât olgusunun gerçekleştiği olaylar veya âyetlerin sayısına dair farklı rivayetler mevcuttur. Hz. Ömer (r.a.) kendi muvâfakâtlarının sayısını üç veya dört olarak zikrederken, bazı kaynaklar yirmi civarında muvâfakâtından söz etmektedir.

Hz Ömer (r.a.)'in Kur'ân anlayışının odak noktalarından birisi olan muvâfakât-ı Ömer tabiri, henüz vahyin nâzil olmadığı bir konu hakkında, kendisinin daha sonra inecek olan vahye uygun düşen görüşler ortaya koyması demektir. Hz. Ömer (r.a.), bazı durumlarda uyarılmış, bazen de görüşleri vahiyle desteklenmiştir. Bu durum vahyin gündelik hayatın ne kadar içerisinde olduğunu ve toplumu ne kadar yönlendirdiğini de gözler önüne sermektedir.

Bir disiplin olarak tefsir ilmi, nüzul sürecinde âyetlerin ne anlama geldiğiyle ilgilenmektedir. Senâullâh Pânîpetî *et-Tefsîru'l-Mazharî* isimli fikhî yönü ağır basan tefsiriyle, Hind alt kıtasının önemli müfessirlerinden birisidir. Biz bu tebliğde müfessir Senâullâh Pânîpetî'nin, Hind alt kıtasında meşhur fakat bizim coğrafyamızda pek bilinmeyen tefsirlerden birisi olan *et-Tefsîru'l-Mazharî* isimli eserinde, “Muvâfakât-ı Ömer” dediğimiz âyetlere yaklaşımını değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ömer, *et-Tefsîru'l-Mazharî*, muvâfakât-ı Ömer, vahiy, fikh

**MUCİZENİN POZİTİVİST YORUMU: ‘BİLİMSEL MUCİZE’
ANLAYIŞININ ELEŞTİRİSİ****Dr. Öğr. Üyesi Şahin EFİL**

İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

İslam düşüncesi üzerinde kafa yoran ve bu konuda yazıp çizen birçok düşünürün bugün “mucize”yi (müspet) bilimdeki bir takım gelişmelerle açıklamaya, yorumlamaya ve temellendirmeye çalıştığı görülmektedir. Buna göre nerdeyse her bilimsel gelişme, bir ayetin veya Kuran’da geçen bir mucizenin karşılığı, yegâne açıklaması ve bu noktada tek otorite gibi görülmekte, üzerinde fazla kafa yormadan meşrulaştırma cihetine gidilmektedir. Bu bakımdan, *bilimsel mucize* ifadesi, kulağa da oldukça hoş gelmekte ve bu tip bir açıklama tarzı ülkemizde genelde hüsnü kabul görmüş görünmektedir.

Bu bildirinin temel amacı, *bilimsel mucize* savunusu yapan anlayışı analiz etmek, eleştirmek ve sorgulamak, bu yaklaşımın beraberinde getirdiğini düşündüğümüz sorunları ortaya koymaktır. Çünkü bu anlayış, hem dini/Kur’anî, hem de bilimsel açıdan son derece sorunlu görünmektedir. Bu noktada temel sorun, mucizeyi üstü örtük veya açık bir pozitivist mantık çerçevesinde açıklamaya çalışmaktır. Diğer bir deyişle, burada mucizenin veya bu konudaki ayetlerin sağlaması veya doğruluğu böyle bir anlayış esas alınarak yapılmaktadır. Burada geçici olan, değişim ve dönüşüme tabi olan (bilim-bilimsel gelişmeler), kalıcı olana veya özü itibariyle değişmeye (ayet-mucize) temel yapılmakta, manevi ve metafiziksel olanın anlam içeriği boşaltılmaktadır. Bu şekilde o, maddi olana dönüştürülmüş veya indirgenmiş olmaktadır. Böylece mucizenin bilimsel savunusunu yapanlar, bilerek veya bilmeyerek mucizeyi hem sıradanlaştırmakta, hem de araçsallaştırmaktadır. Bu da olağanüstü veya sıra dışı bir hadise olan mucizeyi olağan hale getirmenin başka bir yolu olsa gerektir.

Sonuç olarak, böyle bir yaklaşımın Kur’an’da geçen mucizelerin bağlamını ve mahiyetini görmezden geldiği, mucize konusunda oldukça aşırı bir yorumu temsil ettiği vurgulanacaktır. Ayrıca, söz konusu anlayışın dini kavramları ve ayetleri maddi olana ve basite indirgediği, bu noktada din ile bilimin dili, konusu, amacı ve yönteminin birbirine karıştırılmış olduğu ifade edilecektir. Neticede böyle bir

anlayış, bizi pozitivistliğe götürmekte, bu da bilime olduğu kadar dine de zarar vermektedir. Dolayısıyla bilimsel mucize açıklamasının bizi iletebileceği en son nokta ya pozitivistliktir ya da dolaylı olarak mucizenin inkârıdır.

Anahtar Kelimeler: Pozitivizm, bilimsel mucize, felsefe ve din.

PSİKO-SOSYAL AÇIDAN FAZLUR-RAHMAN İLE ROGER GARAUDY’NİN MÜSLÜMANLARIN ÇAĞDAŞ SORUNLARINA YÖNELİK ÇÖZÜM ARAYIŞLARININ MUKAYESELİ VE ELEŞTİREL ÇERÇEVEDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Tahsin KULA

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Son yüzyılda İslam dünyasında yaşanan sorunlar farklı kesimler tarafından farklı şekillerde değerlendirilmiş bazen de eleştirilmiştir. Bu değerlendirme ve eleştirilerin bir kısmı metinlere bir kısmı da anlama ve anlamlandırmaya yönelik olmuştur. Anlama ve anlamlandırmaya yönelik değerlendirmelerin başında Fazlur-Rahman ve Garaudy gelmektedir.

Aslında İslam Dünyasının Batı karşısındaki konumunun ciddi olarak sorgulanmaya başladığı on dokuzuncu yüzyıldan beri İslam dünyasında farklı ve yeni arayışlar gündeme gelmiştir. Bu arayışlar bazen Kur’an ve Sünneti anlayış ve algılayış biçimlerini sorgulama bazen de İslam düşüncesinin değişik dönemlerini de işin içine katarak daha geniş bir dönemi kapsayan sorgulama ve yeni anlayışlar geliştirme gayretinde olmuştur.

Fakat bu arayışlar bazen var olanı koruma bazen var olanı diriltme bazen de var olanı sorgulama ve yeni bakış ve anlayışlar ortaya koyma türünden hareketler olmuştur. Bu hareketlerin bazıları taraftar bulmuş bazıları marjinal kalmış olsa da batı karşısında farklı şeyler söyleme niyetini taşıdıkları için faydalı olmuştur. Fakat Batının Rönesans’la başlayan kalkınma hamlesine rağmen İslam dünyası neden aynı hamleyi yapamadı? Diye sorduğumuz zaman karşımıza çıkan problemleri şöyle sıralamak mümkün gibi görünüyor.

1-İslam Dini ile İslam Düşüncesi karıştırılmıştır.

2-Değişen Dünyayı Algılamada Ulemanın Bakış Açısının Darlığı

Değerlendirmelerimiz bu ana başlıklar altında yapılacaktır.

MÂTURÎDÎ'NİN HALK DİNDARLIĞINA DAYANAK TEŞKİL EDEN BAZI SÛFÎ YORUMLARI DEĞERLENDİRMESİ

Arş. Gör. Veysel GENÇİL

Bartın Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi

Bârîka-i hakikât müsâdeme-i efkârdan neşet eder, düsturu gereği âlimler, ele aldığı meseleleri ilmi ortamlarda tartışıp eserlerine kaydetmiştir. Bununla beraber onlar, tartışmalarının bazılarını yeterli alt yapıya sahip olmamaları gerekçesiyle halka açmamışlardır. Halkın dini sahadaki ihtiyaçlarını ise ilmi hâl ve ahlak kitapları ile vâizler gidermiştir. Fakat gerek bu kitapların gerekse vâizlerin bazıları halkın gönlünün yumuşaması, sohbetlere rağbet göstermesi vb. gerekçeler ile fakat doğruluğu şüphe götürülecek tarzda çeşitli ifadeler sarf etmiştir. Bu ifadeler tevekkül, zenginliğin ve dünyanın zemmi, zühd, takva vb. konularda yoğunlaşmıştır. Literal olarak okunsa da ayet ve hadisler ile teyit edilen ilgili konulara dair yorumlar, bazı çevrelerce ve zaman içerisinde halka evrensel bir hakikat olarak dayatılmıştır. Ebû Mansûr el-Mâturîdî (333/944) ise halk dindarlığına dayanak teşkil eden ve sûfî çevrelerde meşhur olan bu türden yorumları *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserinde ele almıştır. O, bunları yeri geldikçe ya yeni bir bakış açısıyla yorumlamış ya da ilgili düşüncenin yanlışlığını ayetlerden, akıl ve vakıadan hareketle göstermiştir. Dolayısıyla bu tebliğimizde Mâturîdî'nin, sloganik ifadelerin yanı sıra tevekkül, zikir, zühd, zenginliğin yerilmesi vb. konularda halka “din” diye dayatılan bazı meselelere bakışını ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mâturîdî, halk dindarlığı, dünyanın zemmi, tevekkül, zikir, şükür.

SÜNNET VE HADİSİ DIŞLAYICI İSLÂM YORUMLARIN GELDİĞİ SON NOKTA: (SADECE) KUR'AN'A GÖRE NAMAZ

Doç.Dr. Veysel ÖZDEMİR

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Günümüz sünnet/hadîs inkârcılarının Miladi 19 yy.'da ortaya çıktığı, çeşitli ton ve renklerde dünyanın farklı coğrafyalarında kendilerine yer bulduğu bilinmektedir. Bu düşüncenin yaklaşık 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülkemizde de varlığını hissettirdiğini, son zamanlarda çeşitli medya araçları vesilesi ile birçok kişiye ulaştığını görmekteyiz. Sünnet/Hadîs inkârcılarının tek bir çatı altında ve ilkeleri belli homojen bir yapı olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira kimisi hadîs ve sünneti toptan reddedip bunun şirk unsuru teşkil ettiğini iddia ederken kimisi ise hadîslerin çoğunun güvenilirmez yollarla geldiğini, dolayısıyla ancak çok az hadîsle amel edilebileceğini iddia etmektedir. Birinci görüşün hatalı ve tutarsız oluşu ile ilgili şimdiye değin ilmi platformlarda çok şey yazılmış ve görüşler ileri sürülmüştür. İkinci görüş olan; “Hadîslerin toptan reddedilmemesi ile birlikte çoğuna güvenilemeyeceği fikri” son zamanlarda, özellikle planlı bir şekilde günümüz dünyasında işlenmektedir. Bu fikrin dâileri görüşlerini geniş tabanlı ve dağınık birçok örnek üzerinden temellendirmeye çalışmaktaydılar. Ancak hadîs ve sünnet müdâfileri onların bu fikirlerini temelden çürütecek birçok argüman ileri sürmüşlerdir. Bu argümanlardan birisi ve de en önemlisi; Hz. Peygamber olmadan bir başka deyişle O'ndan gelen rivayetler olmadan tek başına Kur'an'dan yola çıkılarak namaz kılınamayacağıdır. Fakat zikrettiğimiz bu grup özellikle son birkaç yıl içerisinde yeni bir strateji geliştirerek iddialarını daha sistematik bir şekilde ortaya koymaya çalışmış ve “(Sadece) Kur'an'a göre (veya Kur'an'da) namaz” örneği üzerinde yoğunlaşmıştır. Kur'an'da namaz ile ilgili çeşitli açıklamalar yapmış, makaleler ve kitaplar yazmışlardır.

Biz bu çalışmamızda bir yandan hadîslerin - çok azı hariç - güvenilirmez olduğu yorumunun beraberinde getirdiği dini sapmanın tehlikelerine dikkat çekerken diğer taraftan Kur'an'da namaz ile ilgili ileri sürdükleri görüşleri ve delil olarak sundukları ayetlere getirdikleri yorumları ve bunların delaletini enine boyuna ele almaya çalışacağız. Bunu yaparken sadece Kur'an'daki açıklamalardan yola çıkılarak

oluşturulan namaz örneğinin doğurduğu sonuçlar ve yaklaşık 1400 yıllık uygulamalı tevatür olarak Peygamberimiz (s.a.s.)’den gelen namazdan nelerin dışında bırakılmaya çalışıldığına da dikkat çekmeye çalışacağız.

DİN VE YORUM İLİŞKİSİNE DAİR BAZI PEDAGOJİK MÜLAHAZALAR

Doç. Dr. Yusuf BATAR

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu çalışmada, uzmanlık düzeyindeki din ve yorum ilişkisinin ötesinde, genel olarak insanların dinî içeriğe dair yorum yapabilme yeteneklerinin imkânı ve sınırlılıkları, bu konuda almış oldukları eğitim bağlamında ele alınmaktadır. Özellikle programlı eğitim yoluyla dinî içeriğe muhatap kılınan insanların, konuları ezberci bir mantıkla almaları yerine, anlamlandırarak ve ilişkilendirerek kavramalarını sağlayacak olan eğitim yaklaşımının önemi üzerinde durulmaktadır. Din eğitiminin içeriği ve yöntemlerinin “anamlı öğrenme” hedefini gerçekleştirmede taşıması gereken özellikleri ortaya koymak, bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Bu konunun ele alınışının temel sebebi ise, öteden beri diğer dinî geleneklerde olduğu gibi zaman zaman İslam düşünce geleneği ile ilgili olarak da dillendirilen düşüncede donuklaşma, kendini yenileyememe gibi sorunlardır. Özellikle İslam düşünce geleneği açısından meseleyi ala aldığımızda şu sorunun cevabını aramaktayız: Özünde düşünmeyi, fikir yürütmeyi ve düşünsel çeşitliliği teşvik ettiğini düşündüğümüz bir düşünce geleneğinin mensupları arasında zaman zaman tektipleşen düşünme biçimlerinin oluşmasında verilen eğitimin payı ne kadardır? Dün olduğu gibi bu gün de şiddeti meşrulaştıracak düzeyde ötekileştirici, akli melekeleri dumûra uğratacak düzeyde manipüle edici söylemlerin İslam dünyasında taraftar bulmasının verilen eğitimle ilişkisi yok mudur? Her açıdan problemliliği olduğu görülen bu gibi yaklaşımlara karşı önereceğimiz eğitimin temel özellikleri neler olmalıdır?

Yukarıda sıralanan sorular muvacehesinde düşünmeyi, eleştirel yaklaşımı esas alan bir din eğitiminin uzun vadede çözüm üretici olabileceği düşünülmektedir. Amacımız, insanda potansiyel olarak mevcut olan yorum yapma becerisinin, verilen

eğitimin içeriğine ve yöntemine bağlı olarak körelebileceğine ya da gelişebileceğine dikkatleri çekmektir. Vahiy ve vahiyden anlaşılan arasındaki farkı temellendirebilecek bir yorum yeteneğinin oluşmasında eğitimin nasıl bir rol üstlendiğini ortaya koymak temel amacımızdır.

Eğitim biliminin verileri ışığında konunun irdeleneceği bu çalışmada eleştirel düşüncüyü geliştirme, yorum yapma, ilişkilendirme, anlamlandırma, analiz, sentez, soyutlama gibi üst düzey bilişsel becerileri geliştirecek bir din eğitiminin düşünsel anlamda daha üretken ve uzlaşmacı bir anlayış açısından haiz olduğu önem ortaya konmaktadır.

MASUM İMAM DÜŞÜNCEİNİN Şİİ HADİS YORUMUNA VE SÜNNİ-Şİİ MEZHEP AYRIŞMASINA ETKİSİ

Doç Dr. Yusuf SUIÇMEZ

Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Şia mezhebinin en temel özelliklerinden birisi, mezhebin inanç esası olarak da kabul edilen masum imam inancıdır. Masum imam inancının yaygınlaşması ile birlikte Sünni ve Şii hadis algısı ve yorumu köklü bir değişime uğramıştır. Bu değişimin bir sonucu olarak merfu rivayetin kapsamı masum kabul edilen imamlardan gelen mevkuf ve maktu rivayetleri içerecek şekilde genişlemiştir. Bunun bir sonucu olarak da Sünni Hadis Usul'ünde mevkuf ve maktu olarak kabul edilen rivayetler Rasulullah'tan gelen merfu muttasıl rivayetlerle ile teşrii açıdan aynı seviyede görülmeye başlanmıştır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak zamanla Sünni Ulema arasında mevkuf ve maktu rivayetlerin delil olup olamayacağı daha da fazla tartışılmaya başlandı. Daha sonraları ise Masum İmam inancının etkisi ile Sünni Hadis Usul'ünde mursal, munkatı ve mudal rivayetlerin delil olarak kabul edilmemesi yönündeki görüşler güç kazanmaya başlamıştır.

Şii hadis yorum tarihini masum imam inancına bağlı olarak iki farklı aşamada değerlendirme zorunluluğu bulunmaktadır. Bu aşamalardan birincisi masum imamların hayatta bulunduğu dönemdir. Masum imamların hayatta bulunduğu dönemde dini metinleri yorumlamada mutlak otoriteye sahip olmalarının yanısıra

söz, fiil ve takrirleri de dini açıdan belirleyiciydi. İkinci aşama ise masum imamlar döneminin bitmesi ve gaybet dönemini başlamasıdır. Gaybet dönemini de sefirler dönemi (Gaybedu's-suğra) ve sefirler sonrası (Gaybetu'l-kübra) olarak iki ayrı aşmada incelemek gerekir. Sefirler döneminde dini metinlerin yorumu, gayip imam adına hareket eden Sefir veya Naip denilen kişilere aitti. Sefirler döneminin bitişi ile birlikte ise Şii temel hadis kaynakları ortaya çıkmaya ve yazılı metinlerin otorite kazanmaya başladığı dönemdir. Bu dönemde ise metinlerin yorumu ile ilgili Ahbari ve Usuli olmak üzere iki farklı akım ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmamızda istikra ve karşılaştırma yöntemlerini kullanılarak, tüm bu gelişme ve tartışmalara ışık tutmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Sünni, Şii, Masum imam

FIKHÎ İÇTİHATLARDAKİ USÛL FARKLARININ İSLAM YORUM GELENEĞİNDEKİ YERİ

Doç. Dr. Zeki KOÇAK

Erzurum Ömer Nasuhi Bilmen
Dini Yüksek İhtisas Merkezi Müdürü

İlahi dinlerin referans kaynağı olan vahiy mahsulü metinlerin yorumlanması değişen dünya hayatının tabii sonuçlarındandır. Yorumlar genelde ya bir usûl çerçevesinde ya da serbest bir tarzda yapılmaktadır. Birincisi; lafızcılık veya ta'lîl yöntemi, ikincisi ise maslahat eksenli bir anlama şeklindedir. İlki genelde katı bir tutumu, diğeri de aşırı bir seyyaliyeti ve göreceliği yansıtmaktadır. Dolayısıyla bizler bu iki yorum sistemini birleştirmemiz halinde daha tutarlı ve denetimi mümkün olan sonuçlar elde edebiliriz.

Müçtehitlerin fıkıh usûlünde zikredilen içtihat farkları dikkate alınırsa nasları yorumlamada daha geniş bir bakış açısına sahip olabiliriz. Çalışmamızda mezheplerin fıkıhî içtihatlarındaki usule dayalı farklılıklarından doğan yorum yelpazesini mütalaa edersek çağımızdaki problemlerin çözümüne katkı sunabiliriz. Önceliği fıkıh usulü bapları ekseninde Hanefi usulüne versek de mezheplerdeki diğeri yorumlara da atıfta bulunmak istiyoruz. Bunlara ilaveten çağımızda malum

sosyal bilimlerin verilerini ve metodolojilerini de daima nazar-ı dikkate almayı düşünürüz.

Çağımızda gündemi oluşturan nas-yorum ikilisi, birbirleriyle sıkı bir ilinti içinde gösterilse de her yorumcu kendi birikimini, inancını, yaşayışını ve düşünce biçimini naslara söyleterek “*En doğru yorumu*” yaptığını iddia etmesi tartışmaların ana sebeplerinden birisidir. Tarihte aşırı yorumların önüne geçme adına olsa ki, Kalam ilmi usule dayalı sistematığıyla “*İnsanların aklına ve itikadına mukayyet olma*” görevini, Fıkıh ilmi de yine usûle dayalı sistemiyle “*İnsanların ibadat ve muamelatına mukayyet olma*” görevini ve Tasavvuf ilmi de “*İnsanların ahlâkına mukayyet olma*” görevini deruhte etmiştir. Bu sebeple olsa ki, “*usulsüzlük vüsûlsüzlüktür*” sözü, darb-ı mesel olmuştur.

Günümüzde yapılması gereken bu asrın doğurduğu problemleri bizlerin de yine bir usûl muvacehesinde çözmesi gerekmektedir. Bunun için ulemanın tespit edip inşa ettiği fıkıh usulü yeterli ise onu kullanmalı, yeterli değil ise yeni anlama usûl ve metotlar geliştirmeliyiz. Bunu yaparken önceki usulü tüketme ve geçme şartını unutmamalıyız. Aksi halde “*hâsılı tahsil*” veya “*mâ'lumu i'lâm*” olur ki, bunların ikisi de batıldır ve ilaveten zaman ve enerji israfıdır.